alfred adler

YAŞAMA SANATI

say

YAŞAMA SANATI

Kitabın Adı
YAŞAMA SANATI

Kitabın Orjinal Adı
LEBENS KENNTNIS

Kitabın Yazarı
AFRED ADLER

Çeviren
KÂMURAN ŞİPAL

Yayımlayan
SAY YAYINLARI

© Yayın Hakları Say Dağıtım Ltd. Şti.

Tanıtım amaçlı kısa alıntılar dışında
yayıncının izni olmaksızın çoğaltılamaz.

Yedinci Basım
Şubat 2000

Kapak Tasarımı
DERMAN ÖVER

Dizgi
SAY YAYINLARI

ISBN 975-468-016-7

İç Baskı ve Cilt:
EKO MATBAASI

Genel Dağıtım
SAY LTD ŞTİ
Ankara Caddesi No: 54 Sirkeci İSTANBUL
Tel: (0 212) 528 17 54 - 512 21 58
Fax: (0 212) 512 50 80

ALFRED ADLER

YAŞAMA SANATI

Çeviren
Kâmuran Şipal

say

İÇİNDEKİLER

1. BİREYSEL PSİKOLOJİNİN İLKELERİ
Amaca Yöneliklik ... 7
Algılama Şeması ... 11
Aşağılık Duygusu ve Toplumsallık Duygusu ... 14
Sağduyu (common sense) Eksikliği ... 16
Anne ve Baba Etkisi ... 18
Duygular ve Düşler ... 20
Doğum Sırası ve İlk Anılar ... 21
Sonuç ... 24
2. KISITLAMALARIN YENİLMESİ
Bireyin Birlik ve Bütünlüğü ... 27
Toplumsal İlişki ... 29
Yetersizlikler Karşısında Takınılan Tutumlar ... 33
Aşağılık Duygusunun Belirtileri ... 38
3. AŞAĞILIK KOMPLEKSİ - ÜSTÜNLÜK KOMPLEKSİ
Genel Düşünceler ... 43
Birkaç Vaka: ... 49
4. YAŞAM ÜSLUBU
Bir Yaşam Üslubunun Anlaşılması ... 62
Yaşam Üslubunda Düzeltme ... 68
5. İLK ANILAR
Anımsama Biçimleri ... 75
Anımsama Konuları ... 78
Şımarık ve Sevilmeyen Çocukların İlk Anıları ... 81
6. VÜCUT DEVİNİM ve POZİSYONLARI, TUTUM ve DAVRANIŞLAR
Vücut Devinim ve Pozisyonları ... 87
Ayakta Duruş Şekli ... 88

Yaslanmak ... 89
Uzaklık ve Yakınlık ... 90
Tutumlar ... 92
Cesaret ve Korkaklık ... 92
Yazgıya İnanma ... 95
Kıskançlık, Erkeksel Protesto ve Cinsel Güçlükler ... 97

7. DÜŞLER ve YORUMLAR
Yaşam Üslubu ve Yaşamsal Amaçlar ... 103
Özel Mantık ... 107
Düşlerin Nedenleri ... 111
Uyku, Uyanıklık ve İpnoz ... 114

8. EĞİTİM ve SORUNLU ÇOCUKLAR
Okul ve Sosyal İdealler ... 117
Aileden Kaynaklanan Etkiler ... 120
Sorunlu Çocuklar ... 122
Tedavi ... 126
Teşhis: Doğumların Sırası ... 130

9. HATALI YAŞAM ÜSLUBU
İlk Çocukluk Dönemi ... 138
Okul Sorunları ... 141
Üç Yaşam Sorunu ... 143
Önlem ve Tedavi ... 146

10. YASALARA AYKIRI DAVRANIŞ ve TOPLUMSALLIK DUYGUSUNUN EKSİKLİĞİ
Genel Sorunlar ... 149
Örneklemeler ... 153

11. SEVGİ ve EVLİLİK
Eşitliğin Koşulları ... 161
Evliliğe Hazırlanma ... 163
Evlenecekler İçin Danışma Bürosu ... 168

12. CİNSELLİK ve CİNSEL SORUNLAR
Erken Yaşta Eğitim ... 176
Yaşam Üslubuna Bağımlılık ... 178
Başka Faktörler ... 182
Toplumsal Çözüm ... 183

13. SON SÖZ

1. BİREYSEL PSİKOLOJİNİN İLKELERİ

Büyük filozof *William James, ancak* yaşamla dolaysız ilişki içindeki bir bilimin gerçek bilim sayılacağını söyler. Bir başka deyişle, yaşamla dolaysız ilişki içindeki bir bilimde kuram ve pratik geniş ölçüde çözülmez bir birlik ve bütünlük oluşturur. Dolayısıyla, yaşamı konu alan bir bilimin bilim niteliği taşımasının gerçek nedeni de, amaç ve yöntem bakımından yaşamdaki devinim ve güçlerin ardına düşmesi, onları gözden yitirmemesidir. Bu, büyük çapta bireysel psikoloji için de geçerli bir görüştür.

Bireysel psikoloji, her bireysel yaşama birlik ve bütünlüğü içeren bir nesne gibi yaklaşmaya çalışır. Savunduğu görüşe, her reaksiyon, her hareket, her içtepi bireyin yaşam karşısındaki tutumunun açık seçik saptanabilen bir parçasıdır (komponent). Böyle bir bilim, izleyeceği doğrultuyu belirlerken, zorunlu bilgilerimizden yararlanarak tutum ve davranışlarımızı değiştirebilir ve düzeltebiliriz. Dolayısıyla, bireysel psikoloji iki bakımdan bir kehanet karakteri taşır: İleride ne olacağını açıklamakla kalmaz, peygamber Junus gibi olacak şeyin olmaması için ne olması *gerektiğini* de söyler bize.

Amaca Yöneliklik

Bireysel psikoloji, yaşamın özünde saklı yatıp gelişme, çaba harcama, iş görme eğilimiyle kendini açı-

ğa vuran gizemsel yaratıcı gücü kavrama arzusu, ayrıca belli bir alandaki yenilgiyi bir başka alanda sağlayacak başarıyla dengeleme (kompanze etme) isteğinden doğup çıkmıştır. Sözü geçen yaratıcı güç amaca yöneliktir ve bu özellik belli bir amacın izlenmesinde belli eder kendini, bireyin bedensel ve ruhsal tüm devinimleri böyle bir çabanın hizmetinde bulunur. Dolayısıyla, bedensel devinimlerle ruhsal durumları soyut olarak, yani bireysel birlik ve bütünlükle ilişkisini dikkate almaksızın inceleyip araştırmak saçmadır. Örneğin suçlular psikolojisinde (kriminal psikoloji) dikkatin suçtan çok suçlu üzerinde toplanması gerektiği görüşünü ileri sürmenin anlamı yoktur; çünkü asıl önemli olan, suç değil suçludur, suç kapsamına giren bir eylemi ne kadar köklü ve ayrıntılı incelemelere konu yapsak da, belli bir bireyin yaşamındaki bir olay gibi görmediğimiz süre ondaki karakteri doğru dürüst kavrayabilmemiz düşünülemez. Dıştan bakıldığında aynı görünen eylem bir durumda suç niteliği taşırken, bir başka durumda böyle bir niteliği barındırmaz kendisinde. Önemli olan, bireyin eylemle ilişkisini ve eylemin içerisine oturduğu çerçeveyi anlamak, yani bireyin tüm eylem ve hareketlerine yön veren bireysel yaşam amacını saptamaktır. Söz konusu amaca dayanarak tek tek eylemlerin arka planındaki anlam içeriğini kavrama, yani bunları bir bütünün parçaları olarak görme yeteneğini elde ederiz. Bunun tersi de doğrudur: Parçaları bir bütünün parçaları gibi görüp incelememiz, bütün'ü daha iyi kavrayıp sezebilmemizi sağlar.

Bu kitabın yazarı olan bana gelince, psikolojiye karşı ilgimin temelini, pratikteki hekimlik çalışmalarım oluşturuyor. Adı geçen çalışmalar, bana erekbilimsel (teleolojik) bir bakış açısı kazandırdı, ayrıca psikolojik olguların kavranması için varlığı zorunlu amaca yöneliklik sezgimi bileyip güçlendirdi. Tüm organların belli ve kesin amaçları doğrultusunda gelişme eğilimini içermeleri, tıpta her zaman gözlemlediğimiz bir durum-

dur. Olgunlaşma evresinde ve erişkinlik çağında ilgili organlar sınırları açık seçik belirlenmiş biçimler kazanır ve ilgili biçimlerde bundan böyle bir değişmeyle karşılaşılmaz. Dahası var: Bir organizmada herhangi bir bozukluk görüldüğü zaman, doğa ilgili bozukluğu ortadan kaldırmak için özel çaba harcar, ya da en azından bir başka organın gerekli gelişimi geçirip hasara uğrayan organın işlevini üstlenmesini sağlayarak başgösteren bozukluğu gidermeye çalışır. Yaşam varlığını korumaya uğraşır sürekli, yaşam gücü dış terslikler ve engeller karşısında hiçbir vakit savaşmaksızın teslim bayrağını çekmez.

Ruhdaki devinim, organik yaşamdaki devinime benzer. Her ruhta bir amaç ve ideal düşüncesi yaşar ve ruh bunların yardımıyla içinde bulunduğu durumu aşmaya, somut bir amaç saptayarak hal'deki eksikliklerini gidermeye, karşılaştığı güçlükleri yenmeye çalışır. Bu somut hedef ve amaç sayesinde, birey, düşünsel ve duygusal bakımdan hal'deki güçlüklerin üstüne çıkar, gelecekte kendisini bekleyen başarıları göz önünde tutarak kendisine bir üstünlük sağlar. Bir amaç düşüncesi olmadı mı, bireysel etkinlikler her türlü anlamını yitirir.

Eldeki bütün veriler, ilgili amacın henüz yaşamın başlangıcında, yani erken çocukluk döneminde belirlendiğini ve somut biçimini kazandığını göstermektedir. Bu dönemde ilerideki erişkin kişinin bir prototipi ya da modeli gelişip ortaya çıkmaktadır. Bu sürecin nasıl bir akış izlediğini de tasarlayabilmekteyiz. Zaten normalde her vakit görece bir güçsüzlük içinde bulunan çocuk kendini yetersiz bulmakta, başa çıkamayacağı bir durumun içine hapsedilmiş hissetmektedir. Dolayısıyla, gelişim yolunda ilerlemeye çalışmakta ve gelişim sürecinin, kendisi tarafından seçilmiş amaca uygun temel bir çizgi boyunca akış izlemesine özen göstermektedir. Gelişim için bu dönemde yararlanılan materyelden çok,

gelişim çizgisini belirleyen amacın kendisi daha büyük bir önem taşımaktadır. Söz konusu amacın nasıl saptandığını söylemek güçse de, böyle bir amacın varlığı ve çocuğun her hareketini denetim altında tuttuğu açıktır. Bu erken dönemdeki etkin güçler, içtepiler, yetenekler ve yeteneksizlikler konusunda doğrusu henüz fazla bir şey bilmemekteyiz. İlgili olayların anlaşılmasını sağlayacak bir anahtarı şimdiye kadar ele geçirebildiğimiz söylenemez; çünkü gelişimin izleyeceği doğrultu, ancak çocuğun söz konusu amacı kesinlikle gözüne kestirmesinden sonra belirlenmektedir. Ancak yaşamın hangi doğrultuya yöneldiğini anladıktan sonradır ki, çocuğun ileride atacağı adımları biraz sağlıklı şekilde tahmin edebilmekteyiz.

Amaç sözcüğünü işiten okuyucunun kafasında açık seçiklikten hayli uzak bir tasarımın canlanacağı kuşkusuzdur. Dolayısıyla, ilgili deyimi bir somutluğa ulaştırmak gerekmektedir. Bir amaç sahibi olmak, nihayet Tanrı gibi olmak istemektir. Kuşkusuz, Tanrı gibi olmak en son amaçtır, amaçların amacıdır adeta. Çocukları eğiten kişiler, gerek kendilerinin, gerek eğittikleri çocuklarının Tanrı olmalarına çalışmaktan titizlikle kaçınmalıdır. Çünkü gerçekten saptayabildiğimiz bir şey var ki, gelişimi sırasında çocuk son amacı bir kenara itip yerine daha somut ve kendisine daha yakın bir amacı geçirmektedir. Gözlerini çevresinde gezdirip en güçlü gördüğü insanı belirleyerek onu örnek almakta ya da amaç edinmektedir. Bu babası olabilir çocuğun, ama annesi de olabilir, yani annesi babasından güçlü gibi görünüyorsa bir oğlanın annesini taklide yönelmesi her zaman rastlanan olaylardandır. Beri yandan, kamyon sürücülerine herkesten güçlü kimseler gibi bakarak ilerde kamyon sürücüsü olmak isteyen çocuklar da çıkabilir örneğin.

Çocuklar, böyle bir amacı bir kez gözlerine kestirmesin, arkadan kamyon sürücüleri gibi davranır, duyup hisseder, kamyon sürücüleri gibi giyinir, ilgili amaçla

bağdaşan tüm karakteristik özellikleri benimserler. Ama trafik polisi de elini kaldırdı mı, vay haline, o zaman kamyon sürücüsü küçülüp büzülür, bir hiçe dönüşür... Daha ileride hekim ya da öğretmene ideal kişi gözüyle bakabilir çocuk. Çünkü öğretmen çocuğu cezalandırabilir örneğin ve onda saygı duyulacak güçlü bir insan izlenimini uyandırabilir. Çocuk, amacını belirlerken çeşitli somut simgelerden yararlanabilir ve seçtiği amaç aslında sosyal düşünce biçimini karakteristik bir dışavurumudur. İleride ne olmak istediği sorusuna bir oğlan: «Cellat olacağım!» yanıtını vermişti. Bu yanıt sosyal düşünce biçimi açısından bir kusuru içeriyordu; çünkü oğlan hayat ve ölüm üzerinde söz sahibi olmak, yalnız Tanrı'ya özgü bir rolü oynamak istemekteydi, yani toplumdan daha güçlü olmak amacındaydı. Dolayısıyla, olumsuz bir yaşam biçimine doğru dümen kırmıştı. Hekimlik mesleğini amaç edinmek de yine Tanrı gibi hayat ve ölüm üzerinde söz sahibi olmak arzusundan kaynaklanır; ne var ki, böyle bir durumda amaca giden yol, topluma hizmet üzerinden geçmektedir.

Algılama Şeması

Modelin, yani ilk çocukluk döneminde örnek alınacak kişinin belirlenmesi üzerine, ana doğrultu ve bireyin izleyeceği yön kesinlikle saptanmış olur. İşte bu gerçekten kalkarak gelecekte bireyin yaşamında olup bitecekleri önceden kestirebiliriz. Bu andan başlayarak, bireyin algıları, zorunlu olarak, yaşam çizgisi tarafından saptanan bir doğrultuyu izler. Bundan böyle çocuk, karşılaşacağı durumları gerçekte oldukları gibi değil, kişisel algı şemasına göre, başka bir deyişle peşin yargılı, kendi çıkarlarını ölçüt yaparak algılayacaktır.

Bu çerçeve içinde dikkate değer bir nokta, organsal özürleri bulunan çocukların tüm deneyimlerini özürlü organın işleviyle bağlantılı kıldıklarının anlaşılması-

dır. Örneğin midesinden rahatsız bir çocuk yemeğe karşı anormal derecede ilgi duyarken, görme özürlü bir çocuğun dikkati daha çok gözle görülebilen nesneler üzerinde yoğunlaşır. Dikkatini şu ya da bu nesneler üzerinde toplanması, daha önce belirttiğimiz gibi, bütün insanları karakterize eden algı şemasıyla uyum içinde gerçekleşir. Bu bakımdan, ilgisinin neler üzerinde yoğunlaştığını anlayabilmek için, bir çocuğun hangi organın özürlü olduğunu bilmemiz gerektiğini söyleyebiliriz. Kuşkusuz, gerçekte durum hiç de bu kadar basit değildir. Çocuk organsal bir özürü dışarıdan gözlemlediği gibi değil, adeta kendi algı şemasının süzgecinden geçirerek yaşar. Yani organsal bir özürün dışarıdan gözlemlenmesi, ilgili çocuğun algı şeması konusunda bizi mutlaka bilgi sahibi kılar diye bir şey söylenemez, organsal özürün tortusu algı şemasının içine çökmüş olsa bile böyle bir şey ileri sürülemez.

Çocuğun algı mekanizması, bir ilişkiler şeması içine yuvalanmış durumdadır. Bu bakımdan çocukla biz erişkinler arasında herhangi bir ayrım söz konusu değildir, çünkü gerçek'in saltık (mutlak) bilgisiyle donatılmış hiç kimse gösterilemez. Hatta bizim çeşitli bilimler bile saltık gerçek'i kendilerinde barındırmak mutluluğundan uzaktır. Bilimler common sense'e (sağduyu) dayanır, yani sürekli bir değişim üzere bulunur, zaman geçtikçe büyük yanılgıları atıp yerlerine küçüklerini geçirirler ister isemez. Hepimiz hata yaparız; ama kesin önem taşıyan bir şey varsa, hataları sonradan düzeltebilme gibi bir yeteneğe sahip olmamızdır. Böyle bir düzeltme işinin ise çocuklukta bir idealin oluşumu sırasında daha kolay üstesinden gelinir. Hataları o zaman düzeltmedik mi, sonradan ilgili dönemdeki durumu tümüyle yeniden canlandırarak bunu yapmak zorunda kalırız. Diyelim nevrozlu bir hastayı tedavi edeceğiz; yapılacak şey, hastanın sonradan işlediği sıradan hataları değil, yaşamının başında kendi idealini saptarken içine düştüğü temel nitelikteki yanılgıları ele geçirmek-

tir. Yeter ki temel nitelikeki yanılgıları bir kez saptayabilelim, uygun bir tedaviyle bunları düzeltebiliriz.

Böyle olunca, bireysel psikolojinin ışığında kalıtım sorunu pek fazla önem taşımaz. Önemli olan, insanın kalıtım yoluyla atalarından aldıkları değil, yaşamının ilk yıllarında bu kalıtsal mirası nasıl kullandığıdır, yani çocukluğunda saptadığı idealler işin can alıcı noktası. Kalıtsal yoldan geçmiş organsal özürlerden elbette kalıtım sorumludur; gelgelelim bizlere düşen, her seferinde karşımızda gördüğümüz çetin güçlükleri hafifletmek ve çocuğu alıp eskisinden daha elverişli bir ortamın içine yerleştirmektir. Özürün nerede saklı yattığını belirlemek bize nasıl davranacağımızı göstereceği için, kalıtbilim (genetik) doğrusu bize büyük bir yarar sağlar. Kalıtsal özürleri içermeyen bir çocuğun hatalı beslenme sonucu ya da eğitiminde yapılan bir sürü hatadan biri nedeniyle kalıtsal özürleri içeren bir çocuktan daha geri bir durumda bulunması, seyrek karşılaşılmayan bir olaydır.

Şimdi nevrozlu insanların, nevrozlu çocukların, suça yönelik kimselerin, kendilerini içkiye verip, yaşamın yararlı tarafına sırt çevirmeye kalkanların eğitimleri için bireysel psikolojinin nasıl bir programla ortaya çıktığına bir göz atalım.

Teklemenin kökenini kolay ve çabuk ele geçirebilmek için, tatsız durumla ne zaman karşılaşıldığını sormakla işe başlarız. Genellikle hasta, bunun suçunu yeni durumlardan herhangi birine yükleyecektir. Ancak bu yanlış bir değerlendirmedir; çünkü, araştırmalarımızın göstereceği gibi, hastamızın hastalık patlak vermeden yeni duruma pek iyi hazırlandığı söylenemez. İçinde yaşadığı durum olumluluğunu koruduğu süre, bireysel idealini belirlerken yaptığı hatalar gözden saklı kalmıştır; çünkü her yeni durum, içyüzü araştırıldı mı, insanın ideali tarafından belirlenmiş algı şemasına uygun olarak tepki gösterdiği bir deneydir. Oysa insanın eylemleri salt

tepkiler olmayıp, tüm yaşamını avucunda tutan amaçla uyum içinde gerçekleştirdiği yaratıcı eylemlerdir daha çok. Bireysel psikolojiyle ilgili incelemelerimiz, hayli zaman önce kalıtsal faktörlerin, ayrıca bunlardan soyutlanmış bir bölümünün öneminin hiç de pek büyük sayılamayacağını ortaya koymuştur. Bizim saptadığımıza göre, bireysel ideal, yaşamın deneyimlerine algı semasıyla uyum içinde tepki göstermektedir. Tedavide herhangi bir sonuca ulaşmak istiyorsak, bu algı şemasını etkileyebilmemiz gerekir.

Aşağılık Duygusu ve Toplumsallık Duygusu

Yetersiz organlarla dünyaya gelen çocuklarda, tek başına bu psikolojik durum kesin bir önem taşır. İlgili çocuklar ötekilere göre daha zor bir durumda yaşadıkları için, aşırı bir aşağılık duygusunun açık seçik belirtilerini sergilerler. Böylesi çocuklar bireysel idealin saptandığı dönemde başkalarından çok kendi kendileriyle ilgilenmeye başlamış bulunur. Söz konusu tutumlarını daha sonraki yaşamlarında da sürdürmek gibi bir tehlike her zaman kendilerini bekler. Organ özürü, ideal seçimi ve kuruluşundaki hataların tek nedeni değildir; örneğin şımartılan ve nefret edilip yadsınan çocukların yaşamsal koşulları gibi daha başka durumlar da aynı hatalara yol açabilir. İlerde bu durumları daha ayrıntılı ele almak ve özellikle olumsuz nitelik taşıyan üç durumu, yani yetersiz organlarla doğmuş, şımartılmış ve nihayet yadsınmış çocukların durumlarını somut vakalara dayanarak göz önüne serme fırsatını bulacağız. Şimdilik bu çocukların çetin koşullar altında büyüdüklerini ve sürekli saldırı korkusu içinde yaşadıklarını, çünkü gözlerini dünyaya açtıkları çevrede asla bağımsız yaşamayı öğrenemediklerini belirtmekle yetineceğiz.

Daha baştan toplumsallık duygusunun ne anlama gel-

diği konusunda bir açıklığa kavuşmak gerekiyor; çünkü ilgili duygu eğitim ve tedavi çalışmalarımızın ve hastalarımızda sağlamaya uğraştığımız iyileşmenin en önemli öğesidir. Ancak cesur, kendinden emin ve dünyayı kendi evi gibi hissedip yadırgamayan insanlardır ki, yaşamın gerek zorluklarından, gerek üstün yanlarından aynı şekilde yararlanır. Asla ürkek çekingen değillerdir. Yaşamda güçlüklerin var olduğunu bilirler; ama şunu da bilirler ki, ilgili güçlüklerin üstesinden gelebileceklerdir, çünkü hepsi de aynı zamanda toplumsal sorunlar olan yaşamın tüm sorunlarına daha erkenden hazırlarlar kendilerini. İnsanî açıdan bakıldığında, sosyal davranışlara hazırlanmak kaçınılmaz bir zorunluktur. Yukarıda sözünü ettiğimiz üç tip çocuğun üçü de yetersiz toplumsallık duygusuyla bir ideal geliştirir. Yaşamın gereklerini yerine getirmede ve güçlüklerini çözümlemede yararlanabilecekleri bir ruhsal davranışın eksikliğini duyarlar. Başarısızlık duygusu içindeki çocuğun ideali, yaşamın sorunları karşısında hatalı bir tutuma kaynaklık eder ve kolaycacık yaşamın olumsuz tarafına doğru bir kişilik gelişmesine yol açar. Söz konusu hastaların tedavisinde bize düşen görev, böyle bir gelişmenin karşısında yer alarak yaşamın olumlu tarafına doğru meyleden bir davranışa ön ayak olmak, yaşam ve toplum karşısında genellikle yararlı bir tutumun temelini atmaktır.

Toplumsallık duygusunun eksikliği yaşamın olumsuz tarafına doğru bir yönelişle eş anlamlıdır. Toplumsallık duygusunu kendilerinde barındırmayan insanlardan, sorunlu çocuklar, suça yönelik kişiler, akıl hastaları ve alkolikler çıkar. Bu gibi durumlarda gerekli çare ve yolları ele geçirerek kendilerini yaşamın yararlı tarafına tutup çekmemiz ve başkalarına karşı ilgi duymalarını sağlayacak gibi onları etkilememiz gerekir. Bu bakımdan, bireysel psikolojinin gerçekte bir toplum psikolojisi olduğunu düpedüz ileri sürebiliriz.

Sağduyu (common sense) ve Eksikliği

Çocukları ağır gelişim bozuklukları gösteren aileleri gözden geçirip, ilgili bozuklukların belirti ve dışa vurum biçimlerini araştırdığımız zaman, bu çocukların (sorulan bir soruya doğru yanıtı verme bakımından) zekâ düzeylerine hiç diyecek olmamasına karşın güçlü bir aşağılık duygusu içinde yaşadıklarını görürüz. Kuşkusuz, zekâ ille sağduyunun yerini tutar diye bir şey söylenemez. Adı geçen çocukların psişik bakımdan nevrotik çocuklarda karşılaşıldığı gibi, özel diye de niteleyebileceğimiz tamamen kişisel bir tutumları vardır. Örneğin saplantı nevrozuna yakalanmış bir hasta dönüp dönüp pencereleri saymasının düpedüz saçmalığını bilir bilmeye, ne var ki bir türlü bundan kendini alamaz. Yararlı nesnelerin neler oldukları konusunda gerekli duygu ve sezgiyle donatılmış bir kimse asla böyle bir davranışı sergilemeyecektir. Özel anlayış ve özel dil de yine ruhsal bozukluğu bulunan insanların karakteristik bir belirtisidir. Ruh hastaları, hiçbir zaman, en ileri ölçüde toplumsallık duygusunu yansıtan common sense (sağduyu) dilini kullanmaz. Sağduyu'nun yargısını kişisel yargıyla karşılaştırırsak, birincisinin genel olarak büyük ölçüde doğruluğunu saptarız. Sağduyu yardımıyla *iyi* ile *kötü*'yü birbirinden ayırır, normal olarak çapraşık bir durumda içine düştüğümüz yanılgıların sağduyu kapsamına giren düşünsel süreçler sayesinde kendiliğinden düzeldiğini görürüz. Ne var ki, gözleri kendi kişisel çıkarlarından başka bir şeyi algılamayan insanlar, *doğru* ve *yanlış* arasında başkaları kadar iyi bir ayrım yapamazlar. Hatta kendilerini dışardan izleyenler onların tüm duygu ve davranışlarını kolaycacık okuyabileceğinden, bu konudaki yeteneksizliklerini başkalarının önünde açıkça sergileyip dururlar.

Suçların nasıl işlendiğine bakalım örneğin. Bir suçlunun zekâ düzeyini, kavrama yeteneğini ve kendisini suçu işlemeye iten nedenleri gözden geçirirsek, suçları-

na genellikle hem iyi düşünülüp planlanmış, hem de kahramanlık taşan eylemler gibi baktıklarını saptarız. Suçlu, ilgili eylemlerin kendisine belli ölçüde bir üstünlük sağladığı kanısındadır. Yani polisten daha açıkgöz sayar kendisini, kendi dışındaki insanlara madik atabileceğini düşünür. Dolayısıyla, kendi gözünde bir kahramandır, eylemlerinin kahramanlıkla hiçbir alıp vereceği bulunmadığının, yiğitliğin çok, hem de pek çok uzağında bir nitelik taşıdığının ayrımına varmaz. Toplumsallık duygusundan yoksunluğu, dolayısıyla eylemlerinin yaşamın olumsuz tarafına doğru yönelmesi bir cesaret eksikliğinden, bir korkaklıktan kaynaklanır ki, kendisi kuşkusuz bunun bilincinde değildir. Nesnelerin olumsuz taraflarına eğilim gösteren insanlar çokluk karanlıktan ve yalnızlıktan çekinir, başkalarıyla beraber olmak isterler. Bu da korkaklıktan ileri gelir ve korkaklık diye de nitelendirilmesi gerekir. Doğrusu suç işlemesini önlemenin en iyi yolu, suçun bir korkaklık belirtisi olup, bundan öte bir şey sayılamayacağına herkesi inandırmaktır.

Suça yönelik bazı kişilerin otuz yaşına yaklaşır yaklaşmaz iş gücü sahibi oldukları, evlenip çoluk çocuğa karıştıkları ve dürüst bir vatandaş gibi yaşamaya başladıkları çok iyi bilinen bir gerçektir. Peki, ne olmuştur böyle bir değişikliğe yol açan? Bir hırsızı ele alalım. Otuz yaşındaki bir hırsız, yirmi yaşındaki biriyle nasıl boy ölçüşebilir? Yirmi yaşındaki ötekisinden daha güçlü kuvvetli, daha kurt biridir. Dahası var; otuz yaşına gelmiş bir hırsız, eskisinden değişik bir yaşam sürmek gereğini duyar, hatta buna zorlanmış hisseder kendini. Dolayısıyla da, işlediği suçlardan beklenen karşılığı göremez, bu işten sıyrılmanın kendisi için daha hayırlı olacağını anlar.

Suç ve suçlularla ilgili olarak burada bir gerçeği daha dikkate almak gerekiyor: Cezaları ağırlaştırmak, hiç de suçluların gözünü yıldırıp, suçtan uzak tutmaz

kendilerini, tersine bir kahraman sayılacakları yolunda içlerinde yaşayan inancı güçlendirir. Suça yönelik kimselerin egosentrik (ben merkezli) bir dünyada yaşadığı unutulmamalıdır. Öyle bir dünya ki, gerçek cesaret, özgüven ve toplumsallık duygusu ya da toplumsal değerler sezgisi gibi şeyleri asla barındırmaz kendisinde. Suça yönelik bir kimse toplum içine karışma yeteneğinden yoksundur. Nevrozluların kendi aralarında bir kulüp, ya da dernek kurmalarına seyrek rastlanır, bunun gibi meydan korkusuna yakalanmış kimselerden ve akıl hastalarından da böyle bir şeyi beklemek fazla iyimserlik olur. Sorunlu çocuklar ve kendi canlarına kıymayı tasarlayan kimseler de hiçbir vakit başkalarıyla dostluk kuramaz ve bu davranışları için asla bir neden gösterilmez. Ama vardır bir nedeni, söz konusu kimselerin dostluk kuramaması o zamana kadarki yaşamlarının egosentrik bir doğrultu izlemesinden ileri gelir. İdealleri yanlış amaçlara göre biçimlenmiş, yaşamın olumsuz tarafını hedef alan doğrultuları izlemiştir.

Anne ve Baba Etkisi

Toplumsallık duygusuna böylece değindikten sonra yapacağımız ilk iş, gelişim sırasında bireyin karşısına çıkan güçlüklerin neler olduğunu saptamaktır. İlk bakışta böyle bir ödev biraz şaşalatıcı görünüyor, ama gerçekte pek karmaşık sayılmaz. Şunu biliyoruz ki, şımartmalara konu yapılan her çocuk sonunda kendisinden nefret edilen bir çocuğa dönüşür. Uygarlığımızın yapısı öyledir ki, ne toplum, ne aile şımartma eylemini sonsuza kadar sürdürmeyi ister. Şımartılmış çocuk, çok geçmeden yaşamın sorunlarıyla yüz yüze gelir. Okulda yeni bir toplumsal kurum içinde bulur kendini ve ilgili kurum şimdiye kadar bilmediği sorunları çıkarır. Çocuk sınıftaki arkadaşlarıyla bir arada sınıf ödevleri yapmaya ya da oyunlar oynamaya yanaşmaz, çünkü şimdiye

kadarki deneyimleri okuldaki toplumsal yaşama kendisini hazırlamamıştır. Gerçekten de, ideal seçme ve oluşturma dönemindeki yaşantıları okuldaki durumlar karşısında ürküntü uyandırır içinde, korkuya kapılmasına yol açar ve daha çok şımartılma isteğinin içinde uyanmasına neden olur. İşte böyle bir bireyin karakter özellikleri asla kalıtsal nitelik taşımaz, böyle bir şeyden söz açılamaz asla, çünkü çocuğun bireysel ideali ve yaşamsal amacı konusundaki bilgilerimize dayanarak ilgili özellikleri açıklayabiliriz. Kendisini, seçtiği amaç doğrultusunda yürümeye ayartan özelliklere sahip olduğu için, çocuğun başka bir doğrultuyu gösteren karakter özelliklerini benimsemesi de düşünülemez.

Bizim bireysel psikolojide bundan sonra ilk ele alacağımız konu belirlenen idealin analizidir. Daha önce açıkladığımız gibi ideal dört, beş yaşlarında kurulup çıkar ortaya, dolayısıyla çocuğun bu dönemden önce ya da bu dönem sırasında edindiği izlenimleri saptamamız gerekmektedir. Söz konusu izlenimler son derece farklılık gösterebilir birbirinden, en azından bizim normal bir erişkinin açısından bakarak kafamızda tasarlayabileceğimizden çok daha büyük bir farklılığı içerir.

Çocuğun ruhu üzerinde etki yapan en sık faktörlerden biri, baskı altında tutulduğu duygusudur, babanın ya da annenin aşırılığa kaçan cezalandırma ve paylamaları onun böyle bir duyguya kapılmasına yol açar. İlgili duygu, çocuğu, üzerindeki baskıdan kurtulma çabasında bulunmaya iter ve bu çaba psikolojik eliminasyon diye nitelendirilen bir tutumla bazan kendini açığa vurur. Örneğin babaları kolay kızıp sinirlenen kimi kızların, kolay kızıp sinirlendikleri için erkekleri dışlayan (elimine eden) yaşamsal idealler geliştirdikleri görülür. Ya da sert annelerce baskı altında tutulan oğlanlar, bazan kadınlara yer vermeyen yaşam idealleri kurarlar. Bu dışlayıcı davranış, kuşkusuz birbirinden alabildiğine değişik biçimlerde belli eder kendini: Örneğin çocukta aşırı bir çekingenliğin doğmasına yol açar ya da onun cin-

sel sapıklıklara kapılmasına neden olabilir, ki bu da kadınları dışlamanın bir başka biçimidir düpedüz. İlgili sapıklıklar kalıtsal nitelik taşımayıp, çocuğun söz konusu yıllarda içinde yaşadığı çevre koşullarından kaynaklanırlar.

Çocuğun ilk hataları hayli önem taşır. Ama yine de çocuğun önüne düşülüp kendisine doğru yol gösterilmez pek. Anne ve babalar kendi deneyimlerinin sonuçlarından habersizdir ya da bunu çocuğa itirafa yanaşmazlar, dolayısıyla çocuk kendi temel doğrultusunu izlemekten başka çıkar yol bulamaz. Hazır bu konuya gelmişken, şunu da söyleyelim ki, cezalar, uyarmalar ve öğütlerle bir şey elde edilemeyeceği ne kadar belirtilse azdır. Gerek çocuk, gerek erişkin hangi noktada bir değişikliğe başvurmak gerektiğini bilmedikten sonra, bütün bunların hiçbiri para etmez. Çocuk işin içyüzünü kavramadı mı, eskisinden de sinsi ve ödlek biri olup çıkar. Kendisi için saptadığı idealde ise cezalar ve paylamalarla bir değişikliğin gerçekleşmesi başarılamaz; beri yandan, salt yaşamsal deneyimlerle de böyle bir değişikliğin üstesinden gelinemez, çünkü söz konusu deneyimler ilgili kişinin algı şemasıyla uyum içinde bulunur. Ancak kişiliğin temel yapısına bir yaklaşım sağladığımız zaman, istenen değişikliği gerçekleştirebiliriz.

Duygular ve Düşler

Yaşambilimin bir sonraki basamağını, duyguların araştırılması oluşturur. Temel çizgi, yani yaşamsal amaç tarafından saptanmış doğrultu, yalnız bireysel özellikleri, bedensel devinimleri, dışavurum biçimlerini ve dışarıdan görülebilen genel belirtileri etkilemekle kalmaz, aynı ölçüde duygusal yaşamı kontrolu altında tutar. İnsanların davranış ve tutumlarını her vakit duygularla haklı göstermeye çalışmaları dikkate değer bir noktadır. Tutalım ki bir adam yaptığı işin iyi olmasını isti

yor, ilgili düşüncenin büyüyüp duygu yaşamını tümüyle egemenliği altına aldığını görebiliriz.

Buradan bir insanın duygularının, her zaman ödevine bakış biçimiyle uyum içinde bulunduğu sonucunu çıkarabiliriz: Duygular, eyleme isteklilik bakımından güçlendirir bireyi. Bizim yaptıklarımızın hepsi, duygu olmadan da yapacağımız şeylerdir; duygular eylemlerimize eşlik eder yalnız.

Bu gerçeği, anlam ve amacını ortaya çıkararak bireysel psikolojinin büyük başarılarından birini sağladığı düşlerden de bütün açıklığıyla okuyabiliriz. Böyle bir şey kısa süre öncesine kadar asla açık seçik kavranılmamış olsa da, her düşün kuşkusuz bir amacı vardır. Bir düşün amacı, genel anlamda belli emosyonların (duyguların) insan ruhunda uyanmasını sağlamaktır; uyanacak duygular ise düşün akışını hızlandırır. Bununla düşün her zaman bir aldatmaca sayılacağını ileri süren eski görüşün ilginç bir yönüne değinmiş oluyoruz. Gördüğümüz düşlerde, ne türlü davranmanın bizi memnun bırakacağı ele verir kendini. Düşlerde uyanık yaşamımız için söz konusu olacak plan ve davranışların duygusal bakımdan denemesini yaparız; ancak, ilgili denemelerde gerçek oyun bazan hiç sahnede görünmez. Düşler bu anlamda bir aldatmacadır — duygusal sergileme, olaysız olayların gerilimini sağlar bize.

Düşün bu özelliğini uyanık yaşamımızda bulur, kendimizi duygusal bakımdan aldatmaya karşı içimizde sürekli olarak güçlü bir eğilim hisseder, dört ya da beş yaşında oluşturduğumuz ideallerin yoluna sapması için kendi kendimizi sürekli kandırmak isteriz.

Doğum Sırası ve İlk Anılar

Ne tuhafsa, tek bir ailenin çocukları arasında bile iki çocuk gösterilemez ki, aynı durumda büyümüş ol-

sun. Aynı ailede bile olsa her çocuğun tamamen kendine özgü bir atmosferle sarılıp kuşatılır çevresi. Örneğin, ilk çocuk, bilindiği üzere öbür çocuklarınkinden farklı bir dizi koşullar altında büyüyüp gelişir. İlk çocuk, önce tek çocuktur ailede; dolayısıyla, bütün dikkatleri kendi üzerinde toplayan bir odak noktası oluşturur. Ne var ki, ikinci çocuk dünyaya gelir gelmez tahtından alaşağı edilmiş görür kendini ve doğal olarak durumundaki böyle bir değişikliğe karşı başkaldırır. Gerçekten, elindeki gücü ansızın yitirmesi trajik bir olay niteliğiyle gelip çöreklenir yaşamına. Bu trajik duygu, çocuğun idealini kurmasında rol oynadığı gibi, erişkinlik çağında taşıdığı özelliklerde de kendini açığa vurur. Hastaların yaşam öyküleri, bu gibi ilk çocukların her zaman böyle bir yıkım karşısında kaldıklarını göstermektedir.

Aile ortamından kaynaklanan bir başka ayrım da, oğlan ve kız çocuklarına birbirinden değişik davranılmasıdır. Genellikle oğlan çocukları baştacı edilirken, kız çocuklarına sanki ellerinden hiçbir şey gelmez yaratıklar gibi davranılır. Ailelerinden böyle bir davranış gören kızlar, her zaman duraksamalar ve kuşkular ortasında büyüyüp gelişir. Ömür boyu aşırı bir ürkeklik içinde yaşar, sanki yalnız erkeklerin elinden bir iş gelir duygusunu bir türlü üzerlerinden atamazlar.

Ailede ikinci doğan çocuğun durumu da aynı şekilde karakteristik ve son derece kendine özgüdür. İlk çocuğunkinden tamamen değişik durumda bulunur ikinci doğan çocuk, çünkü önde giden birinin bulunduğunu bilir hep. Normalde ikinci doğan çocuk ilk doğan çocuğu takar, geride bırakır; bunun nedenlerini araştırdık mı görürüz ki, ilk çocuk çevresinde bir rakibin bulunmasından kısaca rahatsızlık duyar ve bu rahatsızlık nihayet ailedeki durumunda değişikliğe yol açar. İlk doğan çocuk rekabetten korkup çekinir ve pek o kadar iyi gelişemez. İkinci doğan çocuklarına yavaş yavaş daha çok değer vermeye başlayan anne ve babanın gözünde giderek de-

ğer kaybına uğrar. Öbür yandan, ikinci çocuk kendisini bir rakip karşısında görür sürekli, dolayısıyla hep bir yarış durumunda bulunur. Bütün bu özellikler, ikinci doğan çocuğun aile içindeki konumunu yansıtır. İkinci doğan çocuk başkaldırılara eğilim gösterir ve ne güç, ne otorite tanır.

Tarih ve efsaneler, kendi gücünün bilincinde olan enson doğmuş çocuklara ilişkin örneklerle doludur. Yusuf, bunlardan biridir: Bütün kardeşlerini geride bırakıp öne geçmek istemiştir. Baba evinden ayrıldıktan yıllar sonra kendisinin haberi olmadan bir kardeşinin dünyaya gelmesi, besbelli Yusuf'un aile içindeki durumunu en ufak biçimde etkilememiş, kardeşi doğduktan sonra da ailenin en küçük çocuğu pozisyonunu elden çıkarmamıştır. Son doğan çocuğun başrolü oynadığı tüm masallarda da aynı anlatımla karşılaşırız. Bütün bu karakter özelliklerinin ilk çocuklukta oluştuğunu, ilgili kişinin kendi düşünce ve duygu dünyasını gereği gibi anlamadığı süre de değişmeden kaldığını görebiliriz. Raydan çıkmış bir çocuğu yeniden rayına oturtmak için, çocukluğunun ilk döneminde yaşadığı olayları kavramasına çalışmamız gerekir. Kurduğu idealin yaşamının bütün durumları üzerinde etkili olduğunu çocuğun anlaması zorunludur bir kez.

Bir insanın idealinin, dolayısıyla doğasının tanınmasını sağlayacak değerli bir yol, ilk anıların araştırılmasıdır. Bütün bilip öğrendiklerimizle gözlediklerimizin bizi ister istemez görtürdüğü bir sonuç var ki, o da anılarımızın ideal kapsamına girmesidir. Bir örnekle bu noktayı açıklamak için, ilk tipten, yani yetersiz organlarla donatılmış diyelim midesi zayıf bir çocuğu ele alalım. Gözleriyle gördüğü ya da kulaklarıyla işittiği şeylere ilişkin anıları belki herhangi bir şekilde yiyecek çevresinde dolanacaktır. Ya da bir solak çocuğu alalım ele. Solaklığı, yaşamsal tutumu üzerinde yine etkisiz kalmayacaktır. Biri çıkıp annesinin onu şımarttığından söz

açabilir ya da kendisinden küçük bir kardeşin doğumundan bahsedebilir bize; beri yandan kendisi kolay kızıp sinirlenen babasının onu ikide bir dövdüğünü anlatabilir; okulda sevilmediğinden hep peşine düştüklerini ve fırsat buldukça üzerine saldırdıklarını söyleyebilir. Bütün bunlar bizim için son derece aydınlatıcı bilgilerdir; yeter ki içerdikleri anlamı deşifre etme sanatını öğrenmiş olalım.

İlk anıları anlama sanatı, kendimizi geniş ölçüde çocuğun yerine koyabilmemizi, yani çocuğun çocukluktaki pozisyonuyla geniş ölçüde özdeşleşebilmemizi gerektirir. Ancak böyle bir özdeşleşme sonucu, aile içinde küçük bir kardeşin dünyaya gelmesinin büyük çocukla onun yaşamı için taşıdığı önemi kavrama ya da çabuk sinirlenip kızan bir baba tarafından paylanan bir çocuğun ruhuna nasıl bir duygunun yuvalanacağını kafamızda canlandırma yeteneğini elde ederiz.

Sonuç

Böylece, geçtiğimiz yirmi beş yılda geliştirilmiş bireysel psikolojinin başlangıç bölümlerini anlatmış oluyoruz. Buradan, bireysel psikolojinin şimdiye kadar yeni bir doğrultuda uzun bir yolu geride bıraktığı görülecektir. Günümüzde birçok psikoloji ve psikiyatri ekolleri bulunmaktadır. Bir psikolog bu, bir başkası öbür doğrultuyu izliyor, hiçbiri kendi dışındakilerin görüş ve düşüncelerinde haklı olabileceğini aklından geçirmiyor. Bu bakımdan, okuyucunun okuduklarına bütün kalbiyle inanıp bel bağlamaması yerinde sayılır belki. En iyisi, okudukları arasında karşılaştırmalar yapmasıdır. O zaman kendisine *içgüdü-psikolojisi* adını yakıştıran bir ekolle pek dostluk kuramayacağımızı görecektir (bu psikolojiyi en kesin şekilde savunan Amerika'da McDougall'dır), çünkü «içgüdüleriyle» böyle bir psikoloji kalıtsal faktörlere gereğinden çok yer vermektedir. Bunun

gibi, «koşullandırma» ve davranışçılığın «tepkileriyle» de aynı görüşü paylaşamayacağız. *İçgüdülerden* ve *tepkilerden* kalkarak bir insanın yazgı ve karakterini saptamak, içgüdülerle tepkilerin hangi amaca yöneldiğini bilmediğimiz süre saçma bir davranıştır. Bu psikolojik ekollerden hiçbiri, geliştirdikleri düşünce sisteminde bireysel amaç kavramını dikkate almamaktadır.

2. KISITLAMALARIN YENİLMESİ

Farklı içgüdüsel faktörleri karakterize etmek için «bilinçli» ve «bilinçsiz» kavramlarının kullanılması, bireysel psikoloji açısından doğru değildir. Gerek bilinç, gerek bilinçdışı, her ikisi de aynı doğrultuyu izler, sık sık sanıldığı gibi hiç de birbirinin karşıtı değillerdir. Üstelik, aralarında kesinlikle saptanmış ayırıcı bir çizgi yoktur. Önemli olan, her ikisinin ortak hareketinin amaç ve ereğini ele geçirmektir. Neyin bilinçli, neyin bilinçsiz olduğuna karar vermek, aradaki tüm ilişki bilinmediği süre düpedüz olanaksızdır. Söz konusu ilişki, önceki bölümde çözümlemeden geçirmeye çalıştığımız yaşamsal örnekte kendini açığa vurmaktadır.

Bireyin Birlik Ve Bütünlüğü

Bir hastalık vakasına dayanarak bilinçli ve bilinçsiz yaşam arasındaki içten bağlılığı somut olarak göstermeye çalışalım. Kırk yaşındaki bir adam bir fobiye yakalanmıştı, pencereden atlamak için güçlü bir istek duyuyor, bu isteğe sürekli karşı koymaya savaşıyordu. Ama başkaca bir şikâyeti bulunmuyordu hiç. Eşi dostu vardı, mesleki bakımdan iyi bir mevkiye sahipti ve mutlu bir evlilik yaşamını sürdürüyordu. Bilinçle bilinçdışı arasındaki işbirliği göz önünde tutulmadığı süre, adamın hastalığını açıklamak olanaksızdı. Bilinçli

olarak pencereden atlaması gerektiği gibi bir duygu içindeydi, adam; ama yine de yaşamaktan geri kalmıyordu, şimdiye kadar da asla pencereden atlamaya kalkışmamıştı. Bu da yaşamının bir başka tarafı içermesinden ileri geliyordu; öyle bir taraf ki, canına kıymak isteğine karşı yürütülen savaşla düpedüz uyum içindeydi. Varlığının bilinçsiz tarafıyla bilinç arasındaki bu ortak çalışmanın sonucu olarak savaş zaferle sonuçlanıyordu. Sonraki bölümlerin birinde daha ayrıntılı olarak ele alacağımız bir deyimi kullanmak istersek, kendi *yaşam üslubunda* üstünlüğü elden bırakmamayı amaç edinmiş bir fatihti, adam. Bilinçli olarak intihar eğilimi gösteren böyle bir adamın nasıl üstünlük duygusuna sahip olabileceğini belki kendi kendine sorabilir, okuyucu. Soruya verilecek bütün yanıt, adamın varlığındaki herhangi bir gücün kendini öldürme eğilimiyle savaşa tutuşup, zaferi kazandığıdır. Savaştaki başarı ise adamı fatih ve üstünlük sahibi bir kişi aşamasına yüceltmekteydi. Nesnel açıdan bakılırsa, adamın üstünlük kazanma yolunda çaba harcaması, şu ya da bu biçimde kendilerini yetersiz hisseden insanlarda sık karşılaşıldığı gibi bir güçsüzlükten kaynaklanıyordu. Ama önemli olan, üstünlük hevesinin, yaşama ve bir fatih rolünü oynama çabasının adamın içindeki aşağılık duygusunu ve ölme isteğine karşı gizliden sürdürülen savaşta zaferi kazanması ve bunun da ölme isteğinin bilinçde, üstünlük isteğinin ise bilinçsiz yaşamda kendini açığa vurmasına karşın gerçekleşmesidir.

Araştıralım bakalım, acaba bu adamın kendisi için saptadığı ideal bizim kuramımızı destekleyecek mi? İlk anılarını çözümlemeden geçirdiğimiz zaman, ilkin öğreniriz ki, adam küçük yaşlarda okulda birtakım güçlüklerle karşılaşmıştır. Öbür oğlanlardan hoşlanmamış, gerçekte onlardan kaçıp kurtulmak istemiştir. Ama yine de tüm gücünü toparlayıp kalmış, onların karşısına çıkmayı göze alabilmiştir. Başka bir deyişle daha bu davranışında güçsüzlüğünü denetim altına alma bakı-

mından adamın çaba harcadığını görmekteyiz. Sorunlarının üzerine yürümüş, onları göğüsleyebilmiştir.

Adamın karakterini çözümlemeden geçirirsek, yaşamdaki tek amacının korku ve ürkeklikle başa çıkmak olduğunu saptarız. Söz konusu amacın izlenmesinde bilinçli düşünceler bilinçsiz düşüncelerle el ele vermiş, bir birlik ve bütünlük oluşturmuştur. İnsan yaşamını bir birlik ve bütünlük içinde görmeyen kişi, hastama üstünlüğe kavuşamamış ve başarı sağlayamamış biri gibi bakar, onun için gözü yukarıda biri der, onu uğraşıp didinen ve savaşmak isteyen, ama kalbinin derinliklerinde ödlek biri sayardı. Ne var ki, böyle bir gözlem biçiminin doğruluğu söylenemez, çünkü vakadaki tüm olguları dikkate almamış, durumu değerlendirirken onun insan yaşamının birlik ve bütünlüğüyle ilgisini gözden uzak tutmuştur.

İnsan yaşamının bir birlik ve bütünlük oluşturduğu düşüncesinden kesinlikle yola koyulmadık mı, bütün psikolojimiz, insanı anlama konusundaki bütün çabalarımız ve anlama isteğimiz hiçe indirgenir ,saçma bir şey olurdu. İnsan yaşamında birbiriyle ilişkisiz iki bölgenin bulunduğunu benimsedik mi ,varlık denen şeyi tam bir birlik ve bütünlüğü içeren bir nesne gibi kavrayabilmemiz düşünülemez.

Toplumsal İlişki

Ayrıca, insan yaşamını yalnız bir birlik ve bütünlük oluşturan bir nesne gibi görmekle kalmayıp, onu toplumsal ilişkileri bakımından da gözden geçirmemiz gerekmektedir. Örneğin doğumu izleyen dönemde çocuklar güçsüz ve çaresiz durumdadır, dolayısıyla başkalarının bakımlarıyla ilgilenmesi zorunludur. Bakımını üstlenip güçsüzlüğünü yokeden kişileri dikkate almadan, çocuğun yaşam üslubunu anlamamız düşünülemez. Çocuk annesine ve tüm aile bireylerine karşı bir çarkın

dişlileri gibi birbirine geçmiş ilişkiler içinde yaşar; dolayısıyla, analizimizi çocuğun bedensel mekânsal varlığının dış yüzüyle sınırladık mı, söz konusu ilişkileri anlayamayız. Bir çocuğun bireyselliği, bedensel bireyselliğinin ötesine taşar ve bütün bir toplumsal ilişki örgüsünü kapsamına alır.

Çocuk için söz konusu olan bu durumun, hiç değilse belli bir ölçüde bütün insanlık için de geçerliliğini ileri sürebiliriz. Nasıl ki çocuk, güçsüzlüğü ve çaresizliği nedeniyle bir aile içinde yaşarsa, erişkin insanların güçsüzlüğü de onu başkalarıyla bir araya gelip bir topluluk oluşturmaya iter. Belli durumlarda bütün insanlar bir yetersizlik duygusuna kapılır, yaşamın güçlüklerine kendilerini yenik düşmüş hisseder, tek başlarına bu güçlüklerin üstesinden gelemezler. Dolayısıyla, insanın en güçlü çabalarından biri bir grup oluşturarak, bir topluluğun ya da bir toplumun üyesi olarak yaşamaya, başkalarından soyutlanmış durumda yaşamaktan kurtulmaya yöneliktir. Bu toplumsal yaşamın, içindeki yetersizlik ve aşağılık duygularıyla başa çıkabilmesinde insana kuşkusuz büyük yardımı dokunur.

Bilindiği üzere bu durum, hayvanlar için de doğrudur: Zayıf türler hep bir arada yaşar, güçlerini birleştirerek tek tek bireylerin gereksinmelerinin kaşılanmasını güvence altına alırlar. Örneğin bu yoldan bir manda sürüsü, üzerine saldıran kurtlara karşı kendisini koruyabilir. Oysa tek bir mandanın becerebileceği bir iş değildir bu; ama toplu halde olunca baş başa verip ayaklarıyla kendilerini savunmaya çalışırlar, ta ki düşmanlarından yakayı kurtarsınlar. Goriller, aslanlar ve kaplanlar ise yalnız başlarına yaşamlarını sürdürebilir çünkü doğa onları kendilerini savunabilecek organ ve güçlerle donatmıştır. Gelgelelim insanda onlardaki güç, onlardaki pençe ve etobur dişleri yoktur, dolayısıyla tek başına yaşayamaz. Bununla anlatmak istediğimiz, toplumsal yaşamın tek insanın güçsüzlüğü gibi bir kökene dayandığıdır.

Bu gerçeği göz önünde tutarsak, bir toplumdaki bütün insanların yetenek ve imkânlarının birbirine denk olmasını bekleyemeyiz. Ne var ki, gereği gibi örgütlenmiş uyumlu bir toplum, kendisini oluşturan tek tek bireylerin yeteneklerini geliştirme ve güçlendirmede duraksamaz. Bir kez iyice anlamamız gereken önemli bir noktadır bu; yoksa tek tek insanların kalıtsal yoldan edindikleri yeteneklere göre değerlendirileceği ve kendilerine ilgili yetenekler dikkat alınarak davranılacağı gibi bir düşünceye kafamızda yer vermek zorunda kalırız. Gerçekten durum öyledir ki, yalnızlık içinde yaşayıp belli yeteneklerden yoksun olan bir insan, eksiklerini çok iyi örgütlenmiş bir toplumda pekâlâ dengeleyebilir.

Diyelim ki, bireysel yetersizliklerimiz kalıtsal bir kökene dayanıyor. Böyle bir durumda psikolojiye düşen görev, insanları birbirleriyle iyi geçinecek, dolayısıyla doğal güçsüzlüklerinin dışavurumunda bir yumuşama sağlanacak gibi eğitmektedir. Toplumsal gelişmenin tarihinde yetersizlik ve eksikliklerini yenebilmek için insanların nasıl bir araya geldikleri anlatılır. Dilin de toplumun bir buluşu olduğunu herkes bilir; ancak, bireysel yetersizliğin ilgili buluşun anası sayılacağının az kişi farkındadır. Ne var ki, yukarıdaki saptamanın doğruluğunu çocukların erken yaştaki davranışları bize göstermektedir. Çocuklar, istekleri karşılanmadı mı, çevresindekilerin dikkatini kendi üzerlerine çekmeye çalışır ve bunu da dilin herhangi bir şekline başvurarak yaparlar. Ama dikkati çekme gereksinmesini duymasalardı, hiç de konuşmayı denemezlerdi. Böyle bir durum da doğum sonrası ilk aylarda gerçekten söz konusudur; anne, henüz konuşmasını öğrenmeden önce, istediğini getirip önüne kor çocuğun. Altı yaşına kadar konuşmasını öğrenememiş çocuklar biliriz. Neden mi? Çünkü o zamana kadar konuşma gereğini duymamışlardır. Bu düşüncemizin doğruluğunu belli bir çocuk hastamızda da görebiliriz. Anne ve babası sağır ve dilsizdi çocuğun. Diyelim çocuk düştü de bir yerini incitti, ağlamasına ağlar,

ama hık demezdi ağlarken. Çünkü çıkaracağı seslerin bir işe yaramayacağını, anne ve babasının nasıl olsa kendisini işitemeyeceklerini bilir, ağlamanın ve bağırmanın gözle görülür belirtilerini sergileyerek anne ve babasının dikkatini üzerine çekmeye çalışırdı; ama ağlaması suskun ve sessizdi.

Bu da bize gösteriyor ki, ele aldığımız olguları incelerken, bunların toplumsal yönlerini göz önünde tutmamız gerekmektedir. Toplumsal çevreyi gözden geçirmeden, bireyin kendisi için seçtiği *üstünlük amacı*'nı anlamamız ve onu gereken yere doğru dürüst yerleştirmemiz asla düşünülemez. Belli bir hatalı uyumu da anlayabilmek için yine toplumsal koşulları göz önünde tutmak zorundayız. Dil aracılığıyla kendileriyle başkaları arasında ilişki kurmayı başaramadıklarından çevrelerine istenildiği gibi uyum sağlayamamış çok insan vardır. Kekemeler bir örnektir bunun için. Kekemeleri incelersek, vakaların büyük çoğunluğunda henüz ilk çocukluktan beri toplumsal uyumlarının yeterli sayılamayacağını görürüz. Kekemeler, kendi dışındakilerin etkinliklerine katılma isteğini duymamış, dostluklara ya da arkadaşlıklara da hiç değer vermemiş kimselerdir. Dilsel gelişim başkalarıyla ilişki kurmalarını gerektirmiş, onlar ise başkalarının arasına katılmaya yanaşmamış, yani sürdürmüşlerdir kekemeliklerini. Gerçekten de, kekemelerde birbirine karşıt iki eğilime rastlanır: Bir yandan başkalarının arasına karışmak, öbür yandan yalnızlığı aramak.

Daha ileride hayatta öyle erişkin insanlara rastlarız ki, toplum içinde yaşamaktan kaçar, bir kalabalık önünde konuşmak yeteneğini kendilerinde göremez, bir topluluğun önüne çıkınca heyecanlanır, apışıp kalırlar; nedenine gelince, kendilerini dinleyeceklere düşman gözüyle bakmalarıdır. Kendilerine sözde düşmanca duygular besleyen güçlü bir seyirci kalabalığı karşısında aşağılık kompleksine kapılırlar. Gerçek şudur ki, bir

insan ancak kendisine ve kendisini dinleyeceklere güven beslediği zaman, sıkılmaksızın ve serbestçe konuşabilir, heyecanlanıp şaşırmaz.

Demek oluyor ki, aşağılık duygusu ve toplumsal eğitim birbirine bağlı sorunlardır. Aşağılık duygusu hatalı sosyal uyumdan kaynaklandığına göre, sosyal eğitim, hepimizin içimizdeki aşağılık duygularını yenmemizi sağlayacak temel bir yöntem sayılabilir.

Sosyal eğitimle sağduyu (common sense) arasında dolaysız bir ilişki bulunmaktadır. İnsanlar güçlüklerini sağduyu yardımıyla çözerler diyorsak, bununla anlatmak istediğimiz, sosyal bir grubun toplu haldeki zekâsıdır. Özel bir dil ve özel bir anlayışla davranan insanlar, önceki bölümde değindiğimiz gibi bir anormalliği içerirler. Akıl hastaları, nevrozlular ve suça yönelik kişiler, seyrek olmayarak böyleleri arasından çıkar. Kendi gözlemlerimize göre, bu gibi kimseler, belli nesnelere karşı ilgi duymazlar; insanlar, kurumlar, toplumsal normlarla başları pek hoş değildir. Ne var ki, iyileşmelerini sağlayacak yol da ancak böylesi nesneler üzerinden geçer.

Söz konusu insanları tedaviye çalışırken yapacağımız şey, toplumsal gerçekleri onlar için ilginç kılmaktır. Sinirli insanlar, yeter ki iyi niyet sahibi olduklarını sergilesinler, kendilerini hep haklı durumda hissederler. Ne var ki, bunun için iyi niyetten çok daha fazla şey gerektiği kuşkusuzdur. Bu gibi insanlara öğretmemiz gereken şey, toplumda ancak gerçekten başarıp ortaya koydukları, ancak gerçekten elden çıkardıkları şeyin değer taşıyacağıdır.

Yetersizlikler Karşısında Takınılan Tutumlar

Aşağılık duygusu ve üstünlük sağlama yöneliminin evrensel nitelik taşımasına bakarak, buradan bütün insanların aynı olduğu sonucunu çıkarmak hatadır. Üs-

tünlükle bunun tersi durum insanların davranışına eğemen genel koşullarsa da, ilgili koşulların yanısıra vücut gücü, sağlık ve çevre bakımından insanlar arasında farklılıklar görürüz. Bu nedenle farklı insanların aynı koşullar altında işlediği hatalar da farklıdır birbirinden. Çocukları incelediğimiz zaman, bunlar için kesinlikle saptanmış, belli koşullarda doğru sayılan tepki biçimlerinin bulunmadığı dikkatimize çarpar. Çocuklar, bireysel bir farklılığı içerecek gibi, kendilerine özgü biçimde tepki gösterirler. Hepsi de daha iyi bir yaşam üslubuna kavuşmak için çaba harcarlarsa da içlerinden her biri kendisine uygun biçimde yapar bunu, kendisine özgü hatalar işler, başarıya götürecek kendisine özgü yolları arar.

Davranış biçimlerinin bireyden bireye farklılık gösteren çeşitlemelerinden (varyasyon) ve özelliklerinden birkaçını gözden geçirelim. Örneğin solak çocukları alalım ele. Öyle çocuklar vardır ki, solaklıklarının asla bilincinde değillerdir; çünkü alabildiğine özen ve titizlikle hep sağ ellerini kullanmaya alıştırılmışlardır. Başlangıçta bu ellerini beceriksiz ve sakarca kullandıklarından çevrelerinden kötü söz işitmiş, paylanıp azarlanmış ve alay konusu edilmişlerdir. Alay edilmeleri bir hatadır kuşkusuz; aslında yapılması gereken, her iki elin daha iyi kullanılmasına çalışmaktır. Bir çocuğun solak olduğunu, sol elini sağ elinden daha çok oynatmasıyla henüz beşikte anlayabiliriz. Solak çocuk, ilerideki yaşamında sağ elinin yetersizliğini bir engel ve bir yük gibi hisseder. Öbür yandan, sağ eline ve sağ koluna karşı daha büyük bir ilgi duyar sıklıkla ve bu ilgi örneğin resim yaparken, yazı yazarken kendini açığa vurur. Böyle bir çocuk, ilerideki yaşamında normal bir çocuktan daha becerikli çıkarsa, buna hiç şaşmamak gerekir. Solak çocuk, normal bir çocuktan daha önce uyanmıştır; çünkü ilgisini kamçılayan bir durum olmuş, elini kullanımdaki yetersizliği başka çocuklara göre daha esaslı şekilde kendini eğitmesini sağlamıştır. Böyle bir durum, artistik yetenek ve güçlerin geliştirilmesi bakımından da

hayli yararlıdır. Böyle bir durumdaki çocuk normalde kabına sığmaz, uğraşıp didinir, kendini zorlayarak sınırlarını aşmaya çalışır. Ne var ki, savaşım gereğinden çetin olursa, başkalarına karşı haset ve kıskançlık duyguları besleyebilir içinde, dolayısıyla güçlü bir aşağılık duygusuna kapılabilir, böyle bir duyguyu yenmek de normalde olduğundan çok daha zordur. Süreki uğraşıp didinmeler ve kendini zora koşmalarla böyle bir çocuk mücadeleci bir ruh kazanabilir ya da ileride mücadeleci bir büyük insana dönüşür, beceriksizlik ve yetersizliğini altetmek zorunda olduğu gibi bir saplantı düşünce bir türlü yakasını bırakmaz. Böyle birinin üzerindeki yük, başkalarınkine göre daha büyüktür.

Çocuklar çaba harcar, hatalar yapar ve yaşamlarının ilk dört ya da beş yılında kurdukları ideallere (prototip) uygun olarak değişik doğrultularda gelişirler. Her birinin amacı başkadır. Biri ressamlığa heves ederken çevresine uyum sağlayamayan bir başkası belki bu yaşamdan çekip gitmeyi arzular. Bizler böyle bir çocuğun kendisindeki eksik ve kusurları nasıl yeneceğini biliyor olabiliriz, ama çocuğun kendisi bilmez bunu, pek sık olarak gerçekler kendisine doğru dürüst anlatılmaz.

Çok çocuk vardır ki, gözleri, kulakları, akciğerleri ya da mideleri olması gerektiği gibi değildir. Böylesi çocuklar yetersiz organları doğrultusundaki konulara güçlü bir ilgi duyarlar. Buna karakteristik bir örnek olarak, akşam ne zaman bürodan eve dönse astma nöbetlerine yakalanan bir erkek hastamı gösterebilirim. Hastam kırk beşinde ve evliydi, iyi bir işi vardı. Nöbetlere neden hep akşam eve döndüğünde yakalandığını sorduğumuz zaman, şöyle bir açıklamada bulunmuştu: «Bakın, karım çok sığ biridir, bense idealistim, diyeceğim görüşlerimiz birbirine uymaz. Ben eve geldim mi, dinleneyim ve evde oluşumun zevkini çıkarayım isterim, oysa karım onu bunu dolaşmayı sever, bunu yapamayıp evde kaldığı için de sızlanıp durur. Bunun üzerine benim de tepem atar; sanırım ki, boğulacağım.»

Neden bu adam boğulacak gibi olduğunu sanıyor-

du? Neden kusmuyordu onun yerine? Gerçek şu ki, böyle davranmakla yalnızca idealine sadık kalmaktaydı. Öyle görülüyor ki, henüz çocukken hastanın üzerinde vücudundaki bir özür nedeniyle bandaj uygulanması gerekmiş, bu sımsıkı bandaj da rahat solumasını biraz engelleyerek, hastamda büyük bir hoşnutsuzluk duygusu uyandırmıştı. Ama bir mürebbiyesi vardı, kendisini çok seviyordu, hep yatağına oturuyor, onu avutmaya çalışıyordu; kendisini tamamen ihmal ediyor, bütün ilgisini hastanın üzerinde topluyordu. Dolayısıyla, hastam, ileride de artık hep oyalanmasına çalışılacağı, hep avutulacağı gibi bir duyguya kapılmıştı. Dört yaşındayken mürebbiyesi bir gün bir düğün için evden ayrıldığında, acı acı gözyaşları dökerek istasyona kadar gitmişti. Mürebbiyesi evden gittikten sonra şöyle söylemişti annesine: «Dünyadan beklediğim bir şey yok artık, mürebbiyem gitti mademki.»

Buradan görüyoruz ki, hastam idealini kurduğu yıllarda nasılsa, büyüdüğü zaman da öyleydi, yani kendisini sürekli oyalayacak ve avutacak yalnız kendisi için varolacak ideal bir insanın özlemini çekiyordu. Yeterince hava alamamasından değildi güçlüğü, sürekli oyalanıp avutulmamaktan kaynaklanıyordu. İnsanı sürekli oyalayacak birini bulmak elbette kolay değildir. Hastam, evde duruma tümüyle hakim olmak isteğini duyuyordu hep, elde ettiği başarılar da belli bir ölçüde bunun için kendisine yardımcı oluyordu. Örneğin boğulma nöbetlerinden sonra karısı tiyatroya ya da bir misafirliğe gitmekten vazgeçiyor, böylelikle de hastam *üsünlük amacına* erişmiş oluyordu.

Bilinçli yaşamında hastam hiçbir zaman doğru yoldan şaşmayan kusursuz bir insandı, ama içinde ele geçirmek ve eğemen olmak arzusu yaşıyor, örneğin karısını kendi deyimiyle maddeyi umursamayan idealist biri yapmak istiyordu. Böyle bir kimsede dışarıdan bakınca saptanabileceklerden farklı nedenlerin hastalığa yol açtığını tahmin edebiliriz.

Gözleri kusurlu çocukların daha çok gözle görüle-

bilen nesnelere karşı ilgi duydukları sık rastlanan bir durumdur. Söz konusu çocuklar, bu alanda dikkati çeken yetenekler geliştirir. Bilindiği gibi, büyük yazar *Gustav Freytag*, gözleri zayıf ve astigmatlı olmasına karşın küçümsenmeyecek başarılar elde etmiştir. Ozanlar ve ressamlar, sıklıkla gözlerinden rahatsız kişilerdir. Ama özellikle bu neden, onların görme konusuna daha çok ilgi duymalarını sağlamaktadır. *Freytag* kendisiyle ilgili olarak şöyle demiştir: «Gözlerim başkalarının gözlerine benzemediğinden, hayal gücüme el atmak ve onu eksersizlerle güçlendirmek zorundaydım. Bunun büyük bir yazar olmama yardımı dokunduğunu bilmiyorum; ama benim hayalde, başkalarının gerçekte gördüğünden daha iyi görebilmem, kuşkusuz gözlerimin sağlam olmayışından kaynaklanıyordu.»

Dahi insanların kişiliklerini gözden geçirirsek, bunlar arasında sık sık gözleri bozuk olanlara ya da başka organsal bir özürü bulunanlara rastlarız. Bütün uluslara ve çağlara ait efsanelerde bizzat Tanrıların, tek ya da her iki gözlerinin kör oluşu gibi bazan organsal bir kusuru içerdikleri anlatılır. Nerdeyse düpedüz körlüklerine karşın, çizgileri, gölgeleri ve renkleri başkalarından daha iyi seçebilen dâhi insanların varolması, güçlüklerini gereği gibi anlayabildik mi sakat çocuklarda neler yapabileceğimizi bize göstermektedir.

Kimi insanlar yemeğe karşı başkalarından daha çok ilgi duyar, neyi yiyebilecekleri, neyi yiyemeyecekleri üzerinde konuşurlar sürekli. Genel olarak bu gibileri yemek bakımından çocukluklarında güç zamanlar geçirmiş ve kendilerinde doğal olarak yemeğe karşı öbür insanlardan daha güçlü bir ilgi geliştirmişlerdir. Kimbilir, belki aşırı titiz bir anne çocukluklarında neyi yiyebilecekleri, neyi yiyemeyeceklerini hep öğütleyip durmuştur kendilerine. Böyle kimseler midelerinin yetersizliğini eksersizlerle altetmek gereğini duyar, kahvaltıda, öğle ve akşam yemeğinde ne yiyecekleri sorununa yoğun ve canlı bir ilgi gösterirler. Yemek üzerinde habire

kafa yordukları için bazan usta bir ahçı olup çıkar ya da perhiz konusunda uzman kesilirler.

Ama yine de kimi zaman başgösterecek bir mide ya da bağırsak rahatsızlığı, ilgili kişileri yemeğin yerini tutacak bir başka nesne aramaya zorlar. Böyle bir nesne olarak da bazan parayı görürler; bakarsınız elleri sıkı kimselerdir, ya da bankerdirler de para içinde yüzerler. Para istif etmek için çırpınır çokluk, bu amaçla gece gündüz uğraşıp dururlar. İşlerini düşünmekten baş alamazlar bir türlü; bu da benzeri yaşam yollarını izleyen öbür insanlara göre kendilerine büyük avantajlar sağlar. Sık sık, midelerinden şikâyetçi varlıklı insanlardan söz açıldığını duymamız, bu konuda hayli aydınlatıcı bir durumdur.

Bu noktada beden ve ruh arasında ikide bir sözü edilen ilişkiyi anımsatmak isteriz. Ne var ki, organsal bir özür aynı sonuca götürmez her zaman. Organsal özürle yaşam üslubu arasında ille de bir etki-sonuç ilişkisi bulunur diye bir şey söylenemez. Organsal bir özür durumunda doğru beslenmeden oluşacak gerekli tedaviyi uygulayarak bedensel durumdaki bozukluğu hafifletip yumuşatabiliriz. Ne var ki, ilgili kişi için olumsuz birtakım sonuçlara yol açan neden, bedensel bir yetersizlik değildir; bunun sorumlusu hastanın tutumudur. Dolayısıyla, bireysel psikoloji salt bedensel yetersizlikler ya da salt beden alanında etiyolojik ilişkiler aramayarak, organsal özürler karşısında kişinin takındığı hatalı tutumları inceleme konusu yapar. Bu nedenle, idealini saptayıp kurarken kişide oluşan aşağılık duygusuna karşı savaşı da destekler.

Aşağılık Duygusunun Belirtileri

Zaman zaman, güçlüklerin altından kalkana kadar beklemeyi başaramadığı için sabırsızlandığını görürüz

bir insanın. Ne zaman sürekli hareket halinde bulunan, bu arada şiddetli ruhsal çalkantı ve tutkulara konu olan kişileri gözlemlesek, bunların kendilerinde güçlü bir aşağılık duygusunu barındırdıkları sonucuna varırız. Güçlükleri göğüsleyebileceğini bilen bir insan sabırsızlığa kaptırmaz kendini. Öte yandan, bunların her zaman gerekeni yapmadıklarını da görebiliriz kuşkusuz. Kendilerini üstün gören, arsız, kavgacı bir tutum içindeki çocuklar da, ilgili davranışlarıyla aynı şekilde güçlü bir aşağılık duygusunu ruhlarında barındırdıklarını ortaya korlar. Böylesi durumlar karşısında yapılacak şey, nasıl bir tedavi uygulanacağına karar verebilmek için, ilgili duruma yol açan nedenleri araştırmak, söz konusu kişilerin güçlüklerinin neler olduğunu saptamaktır. Yaşam üslubunda yer alıp kişinin idealinden kaynaklanan hataları asla paylama ya da ceza konusu yapmamız doğru değildir.

Çocuklarda idealle ilgili bu gibi karakter özellikleri, son derece acayip davranış biçimleriyle, başkalarını takıp öne geçme çabası ve üstünlük amaçlarını izleme tarzıyla kendilerini belli eder. Örneğin bir tip insan vardır, şahsına, yaptıklarına ve söylediklerine karşı güven duymaz. Başka insanları elden geldiğince uzak tutmak ister kendisinden. Yeni durumlarla karşılaşacağı bir yere gitmeyi içi çekmez, kendini güven içinde duyacağı küçük bir çevrede kalmayı yeğ tutar. Gerek okulda, gerek hayatta, gerek toplum içinde, gerek evlilik yaşamında aynı davranışı sergiler. Dar çevresinde çok şey başararak, sonunda üstünlük amacı'na kavuşmak gibi bir umudu sürekli barındırır ruhunda. İlgili karakter özelliğine çok kimsede rastlarız. Başarı elde etmek istiyorsa, alabildiğine değişik durumlarla yüz yüze gelebileceklerini düşünerek ona göre hazırlıklı bulunmaları gerektiğini unutur hepsi. Oysa başarı için bütün durumların göğüslenmesi gerekir. Belli durumlar ve insanlar ayıklandı mı, geride kendini haklı göstermek için kişisel nedenlerden başka bir şey kalmaz, bu da kısaca yeterli değildir. Toplumsal ilişki ve sağduyu'dan kaynak-

lanacak bütün o rüzgâr ve fırtınaların tümü de başarı için gereklidir.

Eserini tamamlamak isteyen bir filozof, başkalarıyla durmadan oturup öğle ve akşam yemekleri yiyemez, çünkü uzunca süreler yalnız kalmak, düşüncelerini derleyip toparlamak ve gereken düşünme yöntemine bağlı kalmak zorundadır. Ama eserini tamamladıktan sonra, büyümesini sürdürebilmek için yine toplumla ilişki kurar. Bu gibi ilişkiler gelişim sürecinin önemli bir parçasıdır. Yani böyle bir kimseyle karşılaştık mı, onun iki gereği yerine getirmek zorunda bulunduğunu düşünürüz. Ayrıca düşüneceğimiz bir başka şey de, ilgili kişinin olumlu ya da olumsuz davranabileceğini, dolayısıyla olumlu ve olumsuz davranış arasındaki ayrımı titizlikle göz önünde bulundurmamız gerekeceğidir.

Bütün toplumsal olayları anlamamızı sağlayacak şifre, insanların kendilerini gösterebilecekleri bir durumu ele geçirmek için sürekli çaba harcadıkları gerçeğinde saklı yatmaktadır. Örneğin güçlü bir aşağılık duygusu içinde yaşayan çocuklar, kendilerinden güçlü çocukları çevrelerinden itip uzaklaştırır, kumanda altında tutup söz geçirebilecekleri çocuklarla oynamayı yeğlerler. Anormal ve patolojik nitelik taşıyan aşağılık duygusu böyle bir davdanışla açığa vurur kendini; çünkü yalnız başına aşağılık duygusunun değil, ilgili duygunun boyutlarıyla özelliğinin önem taşıdığı unutulmamalıdır.

Aşırı ölçüdeki aşağılık duygusu için *aşağılık kompleksi* deyimini kullanmak âdet haline gelmiştir. Ne var ki, *kompleks*, kişiliğin tümünü baştan aşağı saran aşağılık duygusunu niteleyecek uygun bir sözcük sayılamaz. Bir kompleks'ten daha fazla şeydir böyle bir aşağılık duygusu; neredeyse bir hastalık olup, yol açacağı sonuçlar değişik koşullara göre birbirinden farklılık gösterir. Örneğin ilgili kişi kendi iş yerinde bulunuyor da, elinden iyi iş geldiğine güveniyorsa, bazan kendisinde bir aşağılık duygusuna rastlamayız. Ama öyle de olabilir

ki, toplum içinde ya da karşıt cinsiyetteki insanlarla ilişkilerde kendini güven içinde hissetmeyebilir bu kişi; işte o zaman gerçekten içinde bulunduğu psikolojik durumu saptayabiliriz.

İçerisine düşülen hatalar çetin durumlarda sayısal bakımdan özellikle yüksek olmaktadır. Çetin ya da yeni durumlarda ideal hepsinden belirgin kendini açığa vurur. Hani gerçekte öyledir ki, çetin durum hemen her zaman yeni bir durum niteliğini taşır. Bu nedenle, ilk bölümde söylediğimiz gibi, toplumsallık duygusunun boyutu alışılmamış yeni toplumsal durumda belli eder kendini.

Tıpkı genel toplumsal yaşamdaki gibi bir çocuğun toplumsallık duygusunu, onu okula yolladığımız zaman gözlemleriz. Öbür öğrencilerle bir araya geliyor mu, yoksa onlarla yüz yüze gelmekten kaçıyor mu, görüp anlarız o zaman. Aşırı aktif ya da kurnaz ve sinsi çocuklarla karşılaştık mı, ruhlarını araştırarak ilgili özelliklere yol açan nedenleri saptamamız gerekir. Bazı çocukların ancak ihtiyatla ve çekinerek yeni bir alanın kapısından içeri ayak attığını gördük mü, bu karakter özelliğinin ileride de gerek toplumsal, gerek günlük yaşamda, gerekse evlilik yaşamında kendini açıkça belli edeceğini bekleyebiliriz.

Sürekli öyle insanlara rastlarız ki: «Ben bunu aslında böyle yapacaktım.» «Bu işi kabul edecektim aslında», «Bu adamla mücadele edecektim... ama...» Bütün bu «aslında-ama» açıklamaları güçlü bir aşağılık duygusunun belirtileridir. Bu belirtileri okuyabildik mi, örneğin kararsızlık gibi bazı özellikleri yeni bir ışık altında görürüz. O zaman biliriz ki, kararsızlıktan baş alamayan bir insan normalde kararsızlıkta diretir ve hiçbir iş başaramaz. Buna karşılık, bir kimse «İstemiyorum» diye bir şey söylerse, belli bir kesinlikle söylediğine uygun davranacağını düşünebiliriz.

Duruma dikkatle bakmasını bilen bir psikolog, insanların davranışında seyrek olmayarak çelişkiler sap-

tayacaktır. Bu gibi çelişkilere aşağılık duygularının belirtileri gözüyle bakabiliriz. Ne var ki, bizim için bir sorun oluşturan insanın hareketlerini de göz önünde tutmak zorundayız. O zaman böyle bir kişinin başka insanların karşısına çıkış ve başkalarına davranış biçiminde birtakım aksayan yanlar bulunduğunu saptarız; ayrıca başkalarının karşısına çıkarken ilgili kişi adımlarını duraksayarak mı atıyor ve bu duraksamaya uygun bir vücut pozisyonuyla mı yapıyor bu işi, bu noktayı da gözden kaçırmamamız gerekir. Aynı duraksama sık olarak yaşamın öbür durumlarında da açığa vurur kendini. Çok kimse vardır, bir adım ileri atar, sonra bir adım geriler, ki bu da alabildiğine güçlü bir aşağılık duygusunun belirtisidir.

Bize düşen başlıca görev, böyle insanları duraksamalı ve kararsız tutumlarından vazgeçecekleri gibi eğitmektir. Böyleleri üzerinde uygulanacak en iyi tedavi yöntemi, kendilerini teşvik edip cesaretlendirmek, asla morallerini bozmamaktır. Güçlüklerin düpedüz hakkından gelecek ve yaşamın karşılarına çıkardığı sorunları göğüsleyecek durumda oldukları inancını kendilerinde uyandırmamız gerekir. Ancak bu yoldan onların bir özgüven duygusuna kavuşmalarını sağlayabilir, ancak bu yoldan kendilerindeki aşağılık duygularını ortadan kaldırabiliriz.

3. AŞAĞILIK KOMPLEKSİ - ÜSTÜNLÜK KOMPLEKSİ

Gördüğümüz gibi, bir insanın yaşamındaki her hastalık belirtisi âdeta ileriye doğru bir devinim içinde açığa vurur kendini. Belirtinin bir geçmişi, bir de geleceği vardır da diyebiliriz. Gelecek, bizim çabamız ve amacımızla ilişkilidir, geçmiş ise yenmeye çalıştığımız aşağılık ya da yetersizlik duygusu için söz konusudur. Dolayısıyla, bizi ilkin aşağılık kompleksi ilgilendirir; ancak bundan sonra, devinimin ilerleyici niteliğine uygun olarak üstünlük kompleksine yöneltiriz dikkatimizi. Hem, iki kompleks de öz bakımından birbiriyle ilişkilidir; bir aşağılık kompleksiyle yüz yüze geldiğimiz vakalarda az çok gizli bir üstünlük kompleksine rastlamamız bizi şaşırtmamalıdır. Öte yandan, bir üstünlük kompleksini aydınlatmaya çalışıp, kompleksi tüm boyutlarıyla inceledik mi, her zaman az çok gizli bir aşağılık kompleksiyle yüz yüze geldiğimizi söyleyebiliriz.

Genel Düşünceler

Bizim burada aşağılık ya da üstünlükle bağlantılı kıldığımız kompleks deyiminin yalnızca aşırı ölçüde bir aşağılık duygusunu ve üstünlük çabasını nitelediğini kuşkusuz her zaman göz önünde bulundurmamız gerekiyor. İşe bu açıdan bakınca, aynı insanda aynı zamanda aşağılık ve üstünlük kompleksi gibi birbirine aykırı iki eğilimin yaşaması çelişki niteliğini yitirir. Üstünlük çabasıyla aşağılık duygusunun, normal duygusal tutumlar

olarak birbirlerini bütünlediği açıktır. İçinde yaşadığımız durumda kendimizde bir şeyin eksikliğini hissetmeseydik, üstünlük sağlamaya ve başarı elde etmeye uğraşmazdık. Kompleks dediğimiz şeyler doğal duygulardan gelişip çıktığı için, duyguların kendi arasındakinden daha çok çelişki bulunmaz aralarında.

Üstünlük çabası asla son bulmaz. Gerçekten de, bireyin ruhunu oluşturur bu çaba. Daha önce söylediğimiz gibi, yaşam demek bir amaca ya da bir ideal kişiye varmak için çaba harcamaktır, amaç edinilen ideal kişiye doğru yol alış da üstünlük çabasıyla eyleme dönüştürülür. Yolunun üzerindeki her şeyi kendisiyle sürükleyip götüren bir ırmak gibidir ilgili çaba. Miskin çocukları, onlardaki aktivite eksikliğini, her türlü ilgi noksanlığını gördü mü, sanki hiç kımıldamadıklarını, hiç devinmediklerini söyleyesi gelir insanın. Öyleyken bu çocukların da kendilerine üstünlük sağlamak istediklerini görürüz. Bir istek ki, şöyle konuşturur onları: «Bu kadar miskin olmasaydım, bir cumhurbaşkanı olabilirdim.» İlgili çocuklar da devinir ve âdeta ihtiyatla çaba harcar, kendilerine alabildiğine değerli bir gözle bakarlar. Benimsedikleri görüşe göre, hayatın olumlu yanında bir sürü başarı elde etmeleri işten değildir, ne çare ki!.. Kuşkusuz bir aldanmadır bu, bir masaldır; ama hepimizin de bildiği gibi insanlar pek sık olarak masallarla yetinirler. Özellikle cesaretsiz kimseler için söz konusu bir durumdur, bu. Böyleleri hayallere ve kuruntulara kapılır, kendilerini pek güçlü hissetmediklerinden hep dolambaçlı yollara sapar, yani güçlüklerle yüz yüze gelmekten sürekli kaçmaya bakarlar. Böyle kaçıp durmaları, savaşmaya yanaşmamaları, içlerinde gerçektekinden daha güçlü ve akıllı oldukları gibi bir duygunun uyanmasına yol açar.

Öyle çocuklara rastlarız ki, bu üstünlük duygusundan çalıp çırpmaya koyulurlar. Başkalarını yanıltabileceklerini sanır, işledikleri hırsızlıkları başkalarının öğrenemeyeceğini düşünürler. Fazla bir zahmete katlan-

maksızın servet sahibi olurlar. Aynı duygu, suça yönelik kişilerde de pek belirgindir; bunlar, kendilerini başka insanların üstünde yer alan kahramanlar gibi görürler.

Bu karakter özelliğini daha önce bir başka perspektiften bakarak «özel» zekânın belirtisi diye nitelemiştik. Ne sağduyu, ne de toplum duygusu diye bir şeyi içerir, ilgili özellik. Bir katil kendisine kahraman gözüyle bakarsa, bu onun özel görüşüdür. Gerekli cesaretten yoksundur böyle biri; çünkü durumu öyle ayarlamak ister ki, yaşamsal sorunların çözümü için kendisine yapacak iş kalmasın. Dolayısıyla, suça yöneliklik ilk çocukluk yıllarından kaynaklanan köklü bir bozulmanın belirtisi değil, bir üstünlük çabasının ürünüdür.

Benzeri belirtileri nevrozlu insanlarda da gözlemleyebiliriz. Örneğin bu insanlar iyi uyuyamaz, ertesi gün işlerinin onlardan beklediklerini yerine getirecek güçten kendilerini yoksun hissederler. Uykusuzlukları nedeniyle kendilerinden çalışmalarının istenemeyeceği, çünkü normalde yapabilecekleri işi yapamayacak durumda oldukları gibi bir duygu içinde yaşar, «Bir uyuyabilseydim, neler yapmazdım ki-» diye yakınıp dururlar.

Korkular içinde yaşamını sürdüren depresif insanlarda da aynı durumla karşılaşırız. Korkularını bahane ederek insan soydaşlarının başına zorba kesilirler. Oysa gerçekte başkalarına hükmetmek için korkularını alet eder, çünkü nereye gitseler çevrelerinde insan görmeden duramazlar. İnsan soydaşlarını kendi istekleri doğrultusunda bir yaşam sürmeye zorlarlar.

Depresyon ve ruhsal bozukluk içindeki insanlar, her zaman aile bireylerinin dikkatini odak noktasını oluştururlar. Aşağılık kompleksinin kendilerine nasıl bir güç sağladığını bu gibi kimselerde açıkça gözlemleyebiliriz. Kendilerini güçsüz ve çaresiz durumda hissettiklerinden, kilo kaybına uğradıklarından ve buna benzer şeylerden yakınırlar; oysa gerçekte herkesten daha güçlüdürler. Sağlıklı insanlara söz geçirirler. Hani böyle bir

durumun bizi hiç şaşırtmaması gerekir, çünkü içinde yaşadığımız uygarlıkta güçsüzlük hayli güçlü ve yaman bir nitelik taşıyabilir. (Gerçekten de, uygarlığımızda en güçlü insan kimdir? diye kendi kendimize bir soru yöneltsek, buna verilecek mantıksal yanıtın «bebek» olması gerekirdi. Bir bebek hükmeder çevresindekilere, ama kendisine hükmedilmesine izin vermez.)

Şimdi de üstünlük kompleksiyle aşağılık kompleksi arasındaki ilişkiye bir göz atalım. Örnek olarak üstünlük kompleksine yakalanmış sorunlu, küstah, kendini dev aynasında gören, kavgacı ve geçimsiz bir çocuğu alalım ele. Böyle bir çocuğun gerçekte olduğundan her vakit daha büyük görünmek istediğini saptarız. Hepimiz de biliriz ki, inatçılık nöbetlerine eğilim gösteren çocuklar, ilgili nöbetleri alet ederek başkalarına hükmetmeye çalışır. Neden öyle sabırsızdır bu çocuklar? Çünkü amaçlarına erişecek kadar güçlü olduklarından emin değillerdir. Kendilerini başkalarından aşağı düzeyde hissederler. Kavgacı ve saldırgan çocuklarda bir aşağılık kompleksi ve bunu yenmek özlemi yaşar hep. Sanki insan der ki, olduklarından büyük görünmek için ayak parmaklarının uçlarına basarak dikilmek, böyle kolay yoldan başarıya ulaşmak istemekte, kendilerine bir gurur ve üstünlük duygusu sağlamaya çalışmaktadırlar.

Bu gibi çocuklar üzerinde uygulayacağımız tedavi yöntemleri geliştirmek bizlere düşmektedir. Söz konusu çocuklar yukarıda belirtildiği gibi davranıyorlarsa, yaşamdaki tutarlığı bilmediklerindendir. Çevrelerindeki nesnelerin doğal düzeni konusunda hiçbir düşünceleri yoktur. Durumlarını görmeye asla yanaşmayan bu çocukları suçlamamız doğru sayılmaz. Kendilerine sorulmaya görsün, başkalarından aşağı değil, üstün düzeyde oldukları konusunda diretirler. Dolayısıyla, dostluk ve güleryüzle davranıp bakış açımızı kendilerine anlatmaktan ve yavaş yavaş durumu kavramalarına çalışmaktan başka yapılacak şey yoktur.

Bir insan palavra savurur, övünüp durursa, kendini başkalarından aşağı gördüğünden, yaşamın olumlu tarafında başkalarıyla boy ölçüşecek kadar kendini güçlü hissetmediğinden yapar bunu. Yani yaşamın olumsuz tarafındadır ve toplumda uyum içinde yaşamamaktadır. Topluma uyum sağlayamadığından, yaşamın karşısına çıkaracağı toplumsal sorunları nasıl çözeceğini bilememektedir. Böylelerinin çocukluğunu gözden geçirirsek, kendisiyle anne babası ve öğretmenleri arasında hep bir çatışmanın varolageldiğini saptarız. Bu gibi durumlarda yapılacak şey, ortadaki durumu anlamak ve çocuğun da anlamasına çalışmaktır.

Aşağılık ve üstünlük komplekslerinden oluşan aynı karışımla nevrotik hastalıklarda da karşılaşırız. Nevrozlular üstünlük komplekslerini ikide bir açığa vururlar, ama kendilerindeki aşağılık kompleksinden hiç haberleri yoktur.

Bir ailede çocuklardan biri ötekilerden üstün tutuldu mu, genellikle öbür çocukların hepsinde bir aşağılık kompleksi oluştuğunu ve hepsinin de bir üstünlük kompleksine kavuşmak için çaba harcadıkları görülür.

Yalnız kendilerini değil, başkalarını da düşündükleri süre, belki yaşamsal sorunları memnunluk verici biçimde çözümler, böyleleri. Ne var ki, aşağılık kompleksleri bir belirginlik kazanmışsa, kendilerini sanki düşman bir ülkede yaşıyormuş gibi hisseder, kendi çıkarlarını başkalarının çıkarlarından her zaman daha çok göz önünde tutar, dolayısıyla toplumsallık duygusundan geniş çapta yoksun kimseler gibi davranırlar. Toplumsal sorunlara, ilgili sorunların çözümüne yararı dokunmayacak bir tutumla yaklaşırlar. Dolayısıyla, durumlarında bir hafifleme sağlamak için yaşamın olumsuz tarafına yönelirler. Ama bizler bu türlü bir davranışın gerçek bir hafifleme sayılamayacağını biliriz; gelgelelim, söz konusu kimseler yaşamın karşılarına çıkardığı sorunları çözümlemeyi değil, başkalarının kendileri-

ne destek olmasını bir hafifleme sayarlar. Tıpkı başkalarının sırtından geçinen dilencilere benzerler; güçsüzlüklerinden nevrotik bir yoldan yarar sağlamak hoşlarına gider.

Gerek çocukların, gerek erişkinlerin kendilerini güçsüz hissedince topluma yönelik ilgiden sırt çevirip üstünlük elde etmek için çaba harcaması, öyle görülüyor ki insan doğasının bir özelliğidir. Söz konusu durumlarda çocuklar olsun, erişkinler olsun yaşamsal sorunları, işin içine hiç toplumsallık duygusu karıştırmadan, kendilerine kişisel üstünlük sağlayacak gibi çözmek isterler. Üstünlük sağlamaya çalışan ve bu çabasını toplumsallık duygusuyla yumuşatmaya çalışan bir insan yaşamın olumlu tarafında bulunur ve düpedüz iyi işler başarabilir. Ama toplumsallık duygusundan yoksunsa, gerçekten yaşamsal sorunlarla başa çıkacak gibi hazırlandığı söylenemez. Daha önce belirttiğimiz gibi, sorunlu çocuklar, ruh hastaları, suça yönelik kişiler, canlarına kıyanlar ve daha başka bazı kişiler bu gruba girer.

Aşağılık ve üstünlük kompleksinden oluşan bu genel konuyu kapamadan önce, adı geçen komplekslerle normal insanlar arasında ne gibi bir ilişkinin bulunduğuna da birkaç sözle değinmek yerinde olacaktır. Söylediğimiz gibi, her insanda bir aşağılık duygusu vardır. Ne var ki, ilgili duygu tek başına bir hastalık olmayıp, bireyin sağlıklı normal çabaları ve gelişimi için bir uyarıcı rolünü oynar. Aşağılık duygusu, ancak bir yetersizlik duygusunun insanı eğemenliği altına alması ve onu iyi işler yapmaya teşvik etmek şöyle dursun, depresif ve gelişim gücünden yoksun duruma sokması durumunda patolojik nitelik kazanır. O zaman üstünlük kompleksi, aşağılık kompleksine yakalanmış kişinin güçlüklerden yakayı sıyırabilmesi için izlediği yollardan biridir. Böyle bir kişi, gerçek duruma aykırılıkla üstün olduğunu kurar kafasında; kendi kendini yanıltarak ele geçirdiği bu sözde başarıyla, katlanamadığı bir durumun, yani başkalarından aşağılığının acısını çıkarmaya

çalışır. Normal bir insanda üstünlük kompleksine rastlanmaz, bir üstünlük duygusunu bile hissetmez böyle bir kimse. Onun elde etmek için çaba harcadığı bir üstünlük varsa, biz hepimizin başarıya ulaşmak için ruhumuzda yaşattığımız hırstan ayrı bir şey değildir, bu. Böyle bir üstünlük çabası da çalışıp iş görme eyleminde kendini açığa vurduğu süre, ruhsal hastalıkların kaynaklandığı yanlış değerlendirmelere asla yol açmaz.

Birkaç Vaka:

Saplantı nevrozuna yakalanmış bir kadın hastamın durumu bu bakımdan son derece ilginçtir. Genç bir kızdır hastam, herkes tarafından sevilen büyüleyici bir güzelliğe sahip bir ablası vardır ve bu ablasına güçlü bir bağımlılık içinde yaşar. Birkez durum bu haliyle çok anlamlıdır; çünkü aile bireylerinden biri ötekilerden daha avantajlı bir pozisyonu elinde tutar, öne çıkarsa, ötekiler olumsuz yönde etkilenir bundan. Kayırılan birey ister baba, ister çocuklardan biri, isterse anne olsun, öbür aile bireyleri üzerindeki olumsuz etki her zaman açığa vurur kendini. Böylelikle öbür aile bireyleri alabildiğine güç bir durum karşısında kalır, hatta bazan ilgili koşullara uzun süre katlanamayacakları gibi bir duyguya kapılırlar.

Sözünü ettiğimiz hastam hiç de elverişli sayılamayacak bir çevrede büyümüştü; kendini haksızlığa uğramış, dar sınırlar içine tıkılmış hissediyordu. Bir toplumsallık duygusuna sahip olup da, duruma bizim gibi baksaydı, bir başka yaşam çizgisini izleyebilirdi. Günün birinde müzik öğrenimine başlamıştı, ama kayırılıp bağra basılan ablasını düşünmekten baş alamayışının yol açtığı aşağılık kompleksinden ötürü öylesine güçlü gerilimler içinde yaşıyordu ki, müzik öğrenimine bir türlü doğru dürüst kendini veremiyordu. Yirmi yaşındayken ablası evlenmiş, bunun üzerine kendisi de

ablasına rekabet için evlenmek üzere fırsat aramaya koyulmuştu. Böylece giderek daha çok sorunların kucağına yuvarlanmış, yaşamın olumlu tarafından daha çok uzaklaşmıştı. Derken aşağılık bir kız olduğu, tekin sayılamayacağı, majik güçlerle donatıldığı ve bu güçlerle bir başkasını isterse cehenneme yollayabileceği gibi bir kuruntuya kaptırmıştı kendini.

Majik güçlerle donatılmışlık kuruntusunun üstünlük kompleksinden kaynaklandığı açıktır. Ne var ki, hastam tıpkı zengin insanların zaman zaman yakınarak zenginliğin ne kötü bir yazgı olduğunu söylemeleri gibi, hastam da sürekli yakınıp sızlanmaktaydı. Yalnız bir başkasını ölüme yollayabilecek tanrısal bir güce sahip olduğu duygusu içinde yaşamıyor, zaman zaman başkalarına yardım edebileceği ve etmesi gerektiğini düşünüyordu. Kuşkusuz, her iki duygu ve düşünce de gülünçtü, ama kapıldığı hezeyanın sonucu olarak hastam, kayrılan ablasınınkinden daha büyük bir gücü elinde bulundurduğuna kendi kendisini inandırıyordu. Ancak böyle bir düşünce oyunuyla kızkardeşinden ileriye geçmenin üstesinden gelebilmekteydi. Ne var ki, böyle bir güce sahip olduğu için de yakınıp sızlanıyor, çünkü bu konuda ne kadar sızlanırsa söz konusu güce gerçekten sahip olduğuna o kadar çok aklı yatıyordu; içindeki kuruntuya gülüp geçse, insanüstü bir gücü elinde bulundurduğu savı sağlamlığını yitirecekti. Ancak sızlanıp yakınarak yazgısını benimseyebiliyor ve kendini mutlu hissediyordu. Buradan şunu görüyoruz ki, üstünlük kompleksi bazı durumlarda gizli kalabilmekte, varlığının bilincine varılamamakta, öyleyken gerçekte bir aşağılık kompleksini dengeleyici (kompanze edici) bir güç olarak etkinliğini sürdürebilmektedir.

Şimdi biraz da hastamın ablasından söz açalım. Hastamın ablası çok avantajlı bir durumdaydı; çünkü bir süre tek çocuk pozisyonunu elde bulundurmuş, herkes tarafından şımartılıp el üstünde tutulmuş, ailesinin ilgi ve dikkatinin odak noktasını oluşturmuştu. Üç ya-

şındayken küçük kızkardeşi dünyaya gelmiş, bu da onun aile içindeki durumunu tümüyle değiştirmişti. Daha önce tek çocuk yaşamını sürmüş, ailede herkesin dikkati ve ilgisi kendisinin üzerinde toplanmış, oysa şimdi ilgili pozisyonu elden çıkarmak zorunda bırakılmıştı. Dolayısıyla, kavgacı ve geçimsiz bir çocuğa dönüşmüştü. Ne var ki, bu gibi çocuklar ancak kendilerinden güçsüz oyun arkadaşlarının arasında kavga çıkarır, onun bununla dalaşırlar. Kavgacı bir çocuk asla cesur sayılmaz, ancak kendisinden güçsüz çocuklarla boy ölçüşebilir. Çevresindekiler daha güçlü ise, kavgacılık eğilimi gelişmez, çocuk kendi içine kapanır, surat asıp durur hep, depresif bir karakter kazanır ve evdeki durumu doğru dürüst değerlendirebilme olanağını yitirir.

Böylesi durumlarda büyük çocuk eskisi gibi fazla sevilmediği duygusuna kapılır, evdekilerin kendisine karşı değişmiş tutumlarının dışavurumlarına da düşüncesini doğrulayan bir gözle bakar. Bizim vakada, abla, değişen durumdan başlıca annesini sorumlu tutmuştu; çünkü eve ikinci çocuğu o getirmişti. Yani saldırılarını annesine karşı yöneltmesinin anlaşılmayacak bir yanı yoktu.

Yeni doğmuş bir çocuğun ise bütün bebekler gibi ilgiyle sarılır çevresi, dikkatler üzerine yöneltilir, şımartılıp el üstünde tutulur, dolayısıyla aile içinde kendisinden önce doğmuş kardeşlerine göre daha elverişli bir pozisyonda bulunur. Dolayısıyla kendini yorması, mücadele etmesi gerekmez. Kavgaların uzağında kalır. Böylece çok tatlı, uysal, herkesin büyük bir sevgiyle kucak açtığı bir çocuk yaşamını sürdürür; ailenin gözbebeğidir. Bazan bu durum, söz dinlemek gibi erdemli bir davranışın gelişip ortaya çıkmasını, çocuğun çevresindekilerin gönlünü kazanmasını sağlar.

Şimdi bu çok tatlı, uysal ve güleryüzlü çocuk yaşamın olumlu tarafına doğru gelişebilmiş midir, gelişememiş midir, ona bir göz atalım Bir kez, çocuğun uysallık ve yumuşaklığının, şımartılıp el üstünde tutulmasından kaynaklandığını tahmin edebiliriz. Ne var ki, içinde ya-

şadığımız uygarlık şımartılmış çocukları pek de baştacı edecek gibi değildir. Kimi zaman baba bu nedenle duruma bir son vermek ister. Bazan da okul gelip girer araya. Böyle şımartılıp el üstünde tutulmuş bir çocuğun üstün pozisyonu sürekli sarsılma tehlikesi gösterir, dolayısıyla çocukta bir aşağılık duygusu gelişir. Şımartılmış çocuklardaki ilgili duygu, elverişli bir pozisyonun elde bulundurulduğu süre gözden uzak kalır, ama pozisyonda biraz olumsuz yönde değişme baş göstersin, hemen bu çocukların yığılıp kaldıklarına ya da depresif bir kimseye dönüştüklerine ya da bir üstünlük kompleksi geliştirdiklerine tanık oluruz.

Üstünlük kompleksiyle aşağılık kompleksinin çakıştığı bir nokta var ki, o da her ikisinin de yaşamın olumsuz tarafına eğilim göstermesidir. Büyüklük taslayan, üstünlük kompleksine yakalanmış arsız bir çocuk, bizim deneyimlerimize göre asla yaşamın olumlu tarafında yer almaz.

Şımartılmış çocuklar okula başladıkları zaman, durumlarındaki rahatlık çıkıp gider elden. Bu andan başlayarak ilgili çocukların yaşam karşısında çekingen ve ihtiyatlı bir tutum takındıklarını görür, şu ya da bu ödevin asla üstesinden gelemediklerine tanık oluruz. Bizim küçük kızkardeş hastamızda da bunun aynıydı durum. İlkin dikiş dikmesini, piyano çalmasını ve daha başka birçok şeyi öğrenmiş, ama kısa süre sonra hepsinden yüz çevirmişti. Aynı zamanda toplumsal yaşama karşı ilgisini yitirmiş, bundan böyle sokağa çıkmamaya başlamış, depresif duygulara gömülüp gitmişti. Kendisininkilere göre daha çok beğenilen beceri ve özelliklerle donatılmış ablasının gölgesinde yaşadığı gibi bir duygu yuvalanmıştı içine. Kararsız tutumu varlığında birtakım güçsüzlüklerin filizlenip gelişmesine yol açmış, karakterinde bir bozulma başgöstermişti.

İlerideki yaşamında tutacağı iş bakımından bocalayıp durmuş, bir işi hiçbir vakit sonuna kadar götürememişti. Sevi ve evlilik yaşamında da kararsız bir tutum izlemiş, kızkardeşiyle rekabet isteğine karşın böy-

le bir tutumu sergilemekten kendini alamamıştı bir türlü. Otuz yaşındayken tüberkülozlu bir adamla tanışmıştı. Kendisine böyle bir hayat arkadaşı seçmesinin anne ve babasının itirazıyla karşılaştığını sorgusuz sualsiz kestirebiliriz. Ne var ki, bu konuda bizzat ilişkiyi kesmesine gerek kalmamış, bunu onun yerine anne ve babası yapmış, dolayısıyla evlenme işi gerçekleşmeden kalmıştı. Aradan bir yıl geçmiş, kendisinden otuz yaş büyük bir adama varmıştı. Böyle bir adam artık gerçek bir koca sayılamayacağı için, zaten gerçek bir izdivaç gözüyle bakılamayacak bu evlilik anlam ve amaçtan yoksun bir nitelik taşımıştı. Bu kadar yaşlı bir adamın ya da bir başkasıyla evli bulunduğu için kendisiyle evlenilemeyecek birinin koca diye seçilmesini çokluk bir aşağılık kompleksinin belirtisi sayarız .Söz konusu engellere karşın gerçekleştirilecek böyle bir girişimin arka planında bir korkaklığın saklı yattığını görürüz. Ne var ki, yaptığı izdivaçta üstünlük duygularını pekiştirecek bir zemin bulamayan hastam, üstünlük kompleksine kavuşabilmek için bir başka yol izlemeye koyulmuştu.

Dünyada en önemli şeyin görevini yapmak olduğu düşüncesine sımsıkı kaptırmıştı kendini. Sürekli yıkanmadan duramıyordu. Herhangi bir kimse ya da nesneyle temasa gelmesin, yeniden yıkanıp temizlenmek için önüne geçilmez bir gereksinme duyuyordu. Böylelikle çevresinden tam anlamıyla soyutlanmıştı. Oysa gerçekte elleri öylesine kirliydi ki, anlatılamaz. Nedeni de açıktı: Sürekli yıkanmalar sonucu elleri yer yer çatlayıp yarılmış, yarıkların içine de bir sürü pislik yuvalanmıştı.

Bütün bunlar ortada bir aşağılık kompleksinin varlığını gösteren belirtilerdi, ama kendisi dünyanın en temiz insanı sayılacağı kanısındaydı ve kendi gibi yıkanıp temizlenme saplantısından uzak yaşadıkları için başkalarını durmadan eleştiriyor, onlara kusurlar buluyordu. Rolünü pantomim sanatçıları gibi jestlerle oynuyordu adeta. Hep başkalarından üstün olmayı arzulamıştı, işte gerçekten üstündü şimdi, ama bu üstünlük ancak

hayaldeydi. Dünyanın en temiz insanı biliyordu kendini; aşağılık kompleksi giderek bir üstünlük kompleksine dönüşmüştü ve ilgili kompleksi açıkça dışa vuruyordu.

Aynı duruma büyüklük hastası kimselerde, diyelim kendisine İsa ya da İmparator gözüyle bakan insanlarda da rastlarız. Böyle bir kişi yaşamın olumsuz tarafında bulunur; rolünü öyle oynar ki, sanki gerçektir dersiniz. Soyutlanmış bir yaşam sürer. Geçmişini kurcalamaya görelim, vaktiyle bir aşağılık duygusu içinde yaşadığını ve sonradan hiçbir işe yaramaz bir üstünlük kompleksi geliştirdiğini saptarız.

Gördüğü sanrılar dolayısıyla bir sinir hastalıkları kliniğine yatırılan on beş yaşındaki genci alalım ele. Henüz savaştan önceydi, Avusturya İmparatoru'nun öldüğünü sayıklayıp durmuştu, genç. Bunun doğru bir yanı yoktu; ama o, kralın düşünde kendisine göründüğünü ve Avusturya ordusunun başına geçip düşmana karşı savaşmasını istediğini iddia ediyor, iddiasından da zerre kadar dönmüyordu. İmparator söz konusu görevi havale edecek kişi olarak bula bula onu, onun gibi ufak tefek birini bulmuştu. İmparator'un tam o sıra sarayında bulunduğu ya da otomobiliyle bir geziye çıktığı haberini içeren gazeteler getirilip konulmuş önüne, ama oğlan bir türlü düşüncesinden vazgeçmemişti. İmparatorun öldüğü ve rüyasında da kendisine göründüğü üzerinde ayak diretiyordu.

O tarihlerde bireysel psikoloji, uykudaki vücut pozisyonlarının üstünlük ya da aşağılık duygularının belirtisi olma bakımından ne gibi bir anlam taşıdığını araştırmaya çalışmaktaydı. Deneyimlerimize göre, bu yoldaki bilgiler bireysel psikoloji uygulamalarında yarar sağlamaktadır. Kimi insanlar vardır, yatağa yattılar mı kıvrılır, bir kirpi gibi tortop olur, yorganı başlarına çekerler. İlgili vücut pozisyonu aşağılık kompleksini ele veren bir belirtidir. Örneğin böyle bir kimse için cesurdur diyebilir miyiz? Ya da yatakta boylu boyunca uzan-

mış bir kimseyi görüp de, ona güçsüz ya da hayatın zorlukları karşısında beli bükülmüş biri diye bakabilir miyiz? Tıpkı yatma şeklindeki gibi, hem gerçek, hem mecazi anlamda boylu boslu kişilerdir bunlar. Uykuda yüz üstü yatanların dikkafalı ve kavgacı kimseler oldukları gözlemlenmiştir.

Bunun üzerine sözünü ettiğimiz genç, ayık durumdaki davranışıyla uyku sırasındaki vücut pozisyonları arasında ilişki kurulup kurulamayacağı açısından inceleme konusu yapılmış, uykuda tıpkı Napolyon gibi kollarını kavuşturduğu saptanmıştı. Napolyon'un kolları göğsünde kavuşturulmuş resimlerini bilmeyenimiz yoktur. Ertesi gün gence, kollarını bu şekilde göğsü üzerinde kavuşturan birini tanıyıp tanımadığı sorulmuş, O da: «Evet; öğretmenim», diye yanıt vermişti. Bu biraz bilmecemsi bir açıklamaydı ama, derken belki öğretmenin Napolyon'a benzeyen biri olabileceği tahmini ortaya atılmıştı. Gerçekten de öyleydi. Dahası vardı; delikanlı öğretmenini seviyordu ve onun gibi bir öğretmen olmayı istemişti. Ne var ki, ailesinin yüksek öğrenim yaptırtacak kadar parası olmadığından çalışmak zorunda kalmış, lokantanın birinde kendine bir iş bulmuş, buradaki garsonlar bücürlüğünden ötürü kendisiyle dalga geçip durmuşlardı. Oğlan da daha fazla dayanamamış, hor görülüp aşağılanmalardan yakasını kurtarmak istemişti. Ama kaçıp kurtulacakken yaşamın olumsuz tarafında almıştı soluğu.

Söz konusu gencin durumunda olup bitenlerin içyüzünü görebilmekteyiz. Bücürlüğünden dolayı gerek müşteriler, gerek lokanta personelince eğlence konusu yapıldığından, başlangıçta bir aşağılık kompleksine yakalanmış, ne var ki üstünlük sağlamak için sürekli çaba harcamıştı. Asıl isteği öğretmenlikti; ama böyle bir meslek edinmesinin olanaksızlığından yaşamın yararsız tarafına götüren dolambaçlı bir yola saparak kendisine bir başka üstünlük amacı belirlemiş, uykuda ve düşlerde ilgili üstünlüğü ele geçirmişti.

Buradan görüyoruz ki, üstünlük amacı yaşamın hem olumlu, hem olumsuz tarafında bulunabilmektedir. Örneğin bir insan iyikalpli ve yardımsever ise, bunu birbirinden değişik iki şekilde yorumlayabiliriz: Ya o kişi sosyal uyum sağlayabilmiş, başkalarının yardımına koşmayı seven biridir ya da kısaca poz yapmakta, kendisini öyleymiş gibi göstermektedir.

Psikologların tanıdığı çok insan vardır ki, tek amaçları büyüklük taslamak ve caka satmaktır. İşte size okulda pek de parlak öğrenci sayılmayan bir delikanlının öyküsü. Gerçekten öylesine kötü bir öğrenciydi ki, sonunda okulu asmaya koyulmuş, çalıp çırpmaya başlamıştı. Ama yine de palavra atmaktan geri durmamıştı hiç. Bütün bunları da bir aşağılık kompleksinden yapıyordu. Ucuz büyüklenmeler ve palavra sıkmalar şeklinde de olsa başarıya ulaşmak istemekteydi. Hırsızlık yapıp para aşırıyor, aşırdığı parayla yolsuz kız ve kadınlara çiçekler ve çeşitli armağanlar alıyordu. Günün birinde otomobille uzaktaki küçük bir kente gitmiş, burada altı atlı bir araba kiralayarak, kontlar gibi kent içinde dolaşmaya başlamış, ama sonunda yakayı ele vermişti. Başkalarından üstün olma, gerçektekinden büyük görünme konusunda şiddetli bir arzu bütün davranışlarında kendini açığa vuruyordu.

Benzeri bir eğilimi suça yönelik kişilerin davranışlarında da görebilmekteyiz; kolay kazanılmış başarılarla böbürlenme eğilimini daha önce bir başka konuyla ilgili olarak ele almıştık. Bir süre önce New York gazetelerinin verdikleri bir haberde, birçok öğretmen bayanın kaldığı eve giren ve öğretmenlerle söyleşide bulunan bir hırsızdan söz açılmıştı. Hırsız, kadınlara, yüzakıyla görülen normal çalışmaların insanı ne güçlükler karşısında bıraktığından, özellikle kendisini ne sıkıntılara soktuğundan hiç haberleri olmadığını açıklamıştı. Başka bir işte çalışmaktansa hırsızlık yapmanın çok daha kolay sayılacağını söylemişti. Anlaşılıyor ki, adam, yaşamın olumsuz tarafında almıştı soluğu. Bu yolu iz-

lerken de kendisinde belli bir üstünlük duygusu gelişip ortaya çıkmıştı. Kadınlardan çok daha güçlü sayılacağı duygusu içindeydi, bu duygu da en başta kendisinin silâhlı, kadınlarınsa silâhsız olmasından kaynaklanıyordu. Gerçekte ödlek biri olduğunun farkında mıydı acaba? Ama biz, onun böyle bir kimse sayılacağını biliyor, çünkü kendisindeki aşağılık kompleksinden kaçarak, yaşamın yararsız tarafına yönelen biri olduğunu görüyoruz. Ama ona gelince, bir korkak değil, bir kahraman gözüyle bakıyordu kendisine.

Bazı kimseler vardır, canlarına kıymak gibi bir düşünceye kapılır, bu yoldan bütün sorunlarıyla dünyayı üzerlerinden silkip atmak isterler. Sanki bu hayatın varlığıyla yokluğu onlar için birmiş gibi yapar, böylelikle kendilerinde bir üstünlük sezerler; gerçekte ise korkak, yüreksiz kimselerdir bunlar. Görülüyor ki, üstünlük kompleksi bir olayın ikinci evresi, aşağılık kompleksinin dengelenmesidir (kompenzasyon). Bu gibi vakalarda her zaman aradaki organik ilişkiyi bulup çıkarmamız gerekmektedir. Öyle bir ilişki ki, kendi içinde bir çelişki gibi görünmekte, ama daha önce anlattığımız gibi insan doğasına düpedüz uygunluk göstermektedir. Bir kez söz konusu ilişkiyi ele geçirdik mi, gerek aşağılık, gerek üstünlük kompleksini etkili biçimde tedavi edebilecek yeteneğe kavuşuruz.

YAŞAM ÜSLUBU

Düzde yetişen bir çamı incelersek, dış görünüm bakımından bir dağın tepesinde yetişen çama benzemediğini görürüz. Ortada aynı ağaç türü, yani bir çam söz konusu olmasına karşın birbirinden farklı iki yaşam üslubu buluruz karşımızda. Dağın tepesinde büyüyen ağacın yaşam üslubu ovadakinden değişiktir. Bir ağacın yaşam üslubu onun bireyselliğidir, belli bir çevrede o çevreyle uyum içinde açığa vurur kendini. Bir yaşam üslubunu özellikle açık seçik tanımak istiyorsak, onu içinde yer aldığı çevreyle karşılaştırarak gözden geçirir, bu çevrenin beklediğimizden daha başka türlü olduğunu görürüz; çünkü her ağaç kendine özgü bir yaşam biçimine sahiptir, yalnızca belli bir çevreye karşı tepkiyi oluşturmaz.

İnsanlarda da durum buna hayli benzerlik gösterir. Yaşam üslubunun belli çevre koşullarına bağlı olduğunu görürüz; bu durumda bize düşen, varolan çevre koşullarıyla insanın ilişkisini titizlikle saptamak, bunu yaparken insan ruhunun çevre koşulları değiştikçe bir değişme geçireceğini gözden uzak tutmamaktır. Elverişli koşullarda yaşadığı süre bir insanın yaşam üslubunu açık seçik belirleyemeyiz. Kişinin güçlüklerle yüz yüze geldiği elverişsiz yaşam koşullarında ise yaşam üslubu açık seçik ve belirgin olarak açığa vurur kendini. Tecrübeli bir psikolog elverişli koşullarda yaşayan bir insanın yaşam üslubunu da saptayabilir belki; ama ilgili kişinin elverişsiz ya da çetin koşullarla karşılaş-

ması, yaşam üslubunu herkes için görülebilir somut bir duruma sokar.

Yaşam, oyundan biraz fazla bir şey olduğu için, güçlüklerden yana sıkıntısı yoktur. İnsanın güçlüklerle yüz yüze geleceği durumlar eksik değildir hiç. Bir insanı gözlemlemek istiyorsak, en iyisi güçlüklerle boğuşmak zorunda kaldığı zamanı bekler, böylesi durumlarda onun çeşitli duygu ve devinimlerini, ayrıca kendisini başkalarından ayıran karakteristik özellikleri ele geçirmeye çalışırız. Daha önce açıklandığı gibi gerilerde kalan yaşamın güçlükleriyle belli bir amaca yönelik çabalardan doğup çıktığı için yaşam üslubu bir birlik ve bütünlük oluşturur.

Ne var ki, geçmişten çok gelecek üzerinde toplanır ilgimiz; bir insanın geleceğini anlamak için de onun yaşam üslubunu bilmemiz gerekir. İçgüdülerini, uyarılarını, içtepilerini vb. bilsek bile, ilerde olup bitecekleri kesinlikle söyleyebilmenin henüz çok uzağında bulunuruz. Gerçekten de psikologlar salt belli içgüdüler, izlenimler ya da travmalardan yola koyularak, ilgili konuda sonuçlar çıkarmaya uğraşır; ne var ki, daha bir dikkatle incelendiğinde, bütün bu öğelerin kendi kendisiyle uyum içindeki bir yaşam üslubunun varlığını gerektirdiği anlaşılacaktır. Bir uyarımda bulunan ne varsa, kendisinde barındırdığı bir yaşam üslubu sayesinde yapar bunu.

Peki, yaşam üslubu deyimini önceki bölümlerde söylediklerimizle nasıl bağdaştıracağız? Güçsüz organlarla donatılmış insanların güçlükler karşısında kaldıklarını ve kendilerini güven içinde hissetmediklerinden bir aşağılık duygusu ya da kompleksine kapıldıklarını görmüştük. Ne var ki, insanlar söz konusu duygu ve kompleksle yaşamaya uzun zaman katlanamadıklarından, içlerindeki aşağılık duygusu gördüğümüz gibi kendilerini birtakım eylemlere iter. Sonuç, önünde belli bir amaç bulunan insandır. Bireysel psikoloji, bir amaç

doğrultusundaki bu sağlam ve dayanıklı devinimi uzun zamandır yaşam planı diye nitelemekteydi. Ne var ki, bu deyim öğrenciler arasında bazan yanlış anlamalara yol açtığından, bugün yaşam üslubu sözcüğünü kullanmaktayız.

Her insan bir yaşam üslubuna sahip olduğu için, bazan bir insanın geleceğini, kendisiyle konuşup, sorulacak birtakım sorulara yanıtlar verdirterek saptamak pekâlâ mümkündür. Sanki bir oyunun, gizlerin gün ışığına çıktığı beşinci perdesini yaşarız böylelikle. Yaşamın çeşitli evrelerini, güçlüklerini ve sorunlarını bildiğimiz için, söz konusu yöntemle ileriye yönelik açıklamalarda bulunabiliriz. Dolayısıyla, birkaç olguya ilişkin deneyim ve bilgilerimize dayanarak, kendilerini sürekli başkalarından soyutlayan, kendilerine destek arayan, yeni durumların duraksayarak karşısına çıkan şımartılmış çocukların ileride başlarına neler gelebileceğini önceden kestirebiliriz. Başkalarından destek görmeyi amaç edinmiş bir kişi nelerle karşılaşacaktır ileride? Hep kararsız, yerinde durur böyle bir kişi ya da yaşamsal sorunların çözümünden kaçmaya bakar. Onun niçin ve nasıl kararsızlıkla yerinden kımıldamadığını ya da sorunların çözümünden kaçtığını biliriz, çünkü benzeri durumların nasıl olup bittiğini binlerce kez gözlemlemişizdir. İlgili kişinin hayatta yalnız ilerlemek gibi bir amaç gütmediği, arzusunun şımartılmak olduğu açıktır. Yaşamın büyük sorunlarından uzakta tutmaya bakar kendisini, yararlı şeyler üzerinde duracağına yararsız şeylerle oyalanmayı yeğler. Toplumsallık duygusundan yoksundur, dolayısıyla kimi zaman sorunlu bir çocuğa dönüşür, suça yönelik biri, nevrozlu biri olup çıkar, en son ve kesin kaçış yolunu seçerek canına kıyar. Bütün bunları şimdi eskisinden daha iyi anlayabilmekteyiz.

Örneğin belli bir insanın yaşam üslubunu gözden geçirirken, normal yaşam üslubunu değerlendirmelerimize temel yapabileceğimizi biliyoruz artık. Topluma

gusuna sahipti, ne de topluma uyum sağlamıştı. Gerçekten de sokağa çıkmaktan nefret ediyor, topluluk içinde susuyor hep, ağzından pek laf çıkmıyordu. Bu davranışına neden olarak kalabalıkta aklına bir şey gelmediğini, dolayısıyla söyleyecek bir şey bulamadığını ileri sürüyordu. Ustelik çekingen biriydi hastam. Pembe bir yüzü vardı, bir konuşmaya katılsa zaman zaman kızarıp bozarıyordu. Çekingenliğini yenebildi mi, konuşmasına diyecek yoktu. Bu durumda gerekli olan, kendisini incitmeksizin ona bu bakımdan yardım edebilecek birisiydi. Kuşkusuz, çekingen haliyle hoş bir görünüm sergilediği söylenemezdi, tanıdıkları ve komşuları arasında pek sevilmeyen biriydi. Bunu çok iyi seziyor, dolayısıyla konuşmaya karşı nefreti gittikçe büyüyordu. Öyle bir yaşam üslubuna sahipti ki, başkalarının arasına karışır karışmaz dikkatini kendi üzerine yöneltiyor, kimseyle ilgilenmiyordu.

İş güç bakımından da durumu, toplumsal yaşamı ve dostlarıyla düşüp kalkma becerisiyle sıkı bir ilişki içinde bulunuyordu. Hastamız bir gün işinde fiyasyo verebileceğinin sürekli korkusunu yaşıyor, gece gündüz uğraşıp didinerek kendi meslek dalında bilgi ve görgüsünü artırmaya çalışıyordu. Gereğinden çok çaba harcıyor, kendini fazlasıyla zora koşuyordu. Bu aşırı gerginlik yüzünden de çalışma hayatında karşısına çıkan sorunları çözecek gücü gösteremiyordu bir türlü. İlk iki yaşam sorununa yaklaşım biçimini birbiriyle karşılaştırırsak, hastamızın sürekli aşırı bir gerginlik durumunda yaşadığını görürüz. Bu da, güçlü bir aşağılık duygusunun belirtisidir. Hastam, kendi değerini bizzat düşürüyor, yeni karşılaştığı insanlara ve yeni durumlara kendisine düşmanca niyetler besleyen nesneler gözüyle bakıyordu. Davranışı öyleydi ki, sanki bir düşman ülkede yaşamaktaydı.

Buraya kadar, hastamın yaşam üslubunu ortaya koyabilmek için yeterince bilgi toplamış bulunuyoruz. Hastamız ilerlemek istemiyor değildi, ama yenilgilerden

korktuğu için bir tutukluk içinde hissediyordu kendini. Korkulu bir gerilim içinde, sanki bir uçurumun önünde dikilmekteydi. İleriye doğru hareket etmeyi başarıyorsa da, bunu ancak dar sınırlar içinde gerçekleştirebiliyordu. Aslında hiç evden ayrılmamaktı isteği, insan arasına karışmamaktı.

Hastamı uğraştıran üçüncü sorun —ki insanlardan çoğunun pek iyi hazırlanmadığı bir sorundu bu da—, sevgi sorunuydu. Kadınlara karşı kararsız bir tutum içindeydi. Bir kadını sevmeyi ve onunla evlenmeyi istemiyor değildi, gelgelelim o güçlü aşağılık duygusu nedeniyle bu gibi planlara el atmaktan ödü kopuyor, dilediklerini gerçekleştirecek gücü kendisinde bir türlü bulamıyordu, bu bakımdan bütün davranış ve tutumu şu sözlerle özetlenebilirdi: «Evet... ama!» Bir bakıyorsun bu kıza, bir bakıyorsun bir başka kıza kaptırıyordu gönlünü. Zaten nevrotik insanlarda sık karşılaşılan bir durumdur bu, çünkü bir bakıma «iki kız bir kızdan daha azdır.» Poligamiye eğilimin nedeni de bazan yine böyle bir durumdur.

Şimdi de böyle bir yaşam üslubunun nedenlerine göz atalım. Bireysel psikoloji, yaşam üslubunun nedenlerini araştırıp, çözümlemeden geçirmeyi kendine görev edinmiştir. Hastamız, söz konusu yaşam üslubunu çocukluğunun ilk dört ya da beş yılı içinde geliştirmişti. Söz konusu tarihte başından geçen trajik bir olay yaşamına damgasını vurmuş, ona belli bir biçim vermişti. Dolayısıyla, şimdi bunun nasıl bir trajik yaşantı olduğunu saptamaya çalışacağız. Şunu açıkça görüyoruz ki, hastamız herhangi bir nedenle başka insanlara karşı normal ilgisini yitirmiş ve bundan böyle yaşamın bir tek büyük güçlükten başka şey sayılmayacağı, kendini sürekli çetin durumlar karşısında bulmaktansa en iyisi hiç yerinden kımıldamamak ve ileriye doğru adım atmamak olduğu gibi bir duygu içinde yaşamaya başlamıştı. Dolayısıyla, aşırı ölçüde ihtiyatlı ve çekingen davranmaya koyulmuş, sorunlardan kaçmasını sağlayacak fırsatlar aramıştı sürekli.

Bununla ilgili olarak şu noktayı da belirtelim ki, hastamız ailenin ilk doğan çocuğuydu. Böyle bir pozisyonun öneminden daha önce söz açmış, ailede ilk doğan çocuk için temel sorunun, yıllar boyu dikkat ve ilginin üzerinde toplandığı biri rolünü oynadıktan sonra, bu parlak mevkiyi ister istemez elden çıkarması, yerini bir başkasına bırakmaya zorlanması olduğunu göz önüne sermiştik. Pek çok vakada, ürkek ve çekingen davranılmasına, kafadaki tasarıların izlenmesinde gereken cesaretin gösterilememesine, bir başkasının ilgili kişiye yeğ tutulmasının yol açtığını saptamaktayız. Dolayısıyla, bizim hastamızda da güçlüklerin nereden kaynaklandığını bulup çıkarmak zor değildir.

Bu amaçla, bir hastaya şu soruyu yöneltmemiz çok vakit yetecektir: «Ailenin birinci çocuğu mu, ikinci çocuğu mu, yoksa üçüncü çocuğu musunuz?» Bize gereken bütün bilgileri böylece elde etmiş oluruz. Ama bambaşka bir yöntem de uygulayabiliriz bunun için. Gelecek bölümde daha ayrıntılı ele alacağımız bir yöntemden yararlanarak ilk çocukluk dönemine ilişkin anılarını öğrenmek isteyebiliriz hastamızdan. Böyle bir yönteme başvurmak zahmete değer doğrusu; çünkü söz konusu anılar ya da ilk imajlar, yaşam üslubunun ideal prototip diye nitelediğimiz başlangıcının bir parçasıdır. Kendi geçmişine gözlerini çevirip bakan kimse, önemli birtakım nesneleri anımsayacaktır kuşkusuz, bellekte saklı tutulmuş bu nesneler gerçekten her zaman önem taşır.

Oysa bazı psikoloji okulları karşıt görüşü savunur, en çok önem taşıyan şeylerin insanın unuttuğu şeyler sayılacağını ileri sürer. Ne var ki, gerçekte her iki görüş arasındaki karşıtlık pek büyük ve önemli sayılmaz. Bir kimse bilinçli anılarını bize pekâlâ anlatabilir de, bunların ne anlama geldiklerinden habersiz olabilir. Eylemleriyle söz konusu anılar arasındaki ilişkiyi göremez. Dolayısıyla, ister bilinçli anıların gizli ya da unutulmuş anlamlarına, ister akıldan çıkmış anıların an-

lamına ön planda yer verelim, sonuç ikisinde de aynıdır.

İlk çocukluk döneminin anılarıyla ilgili kısa açıklamalar, bizim için çokluk son derece aydınlatıcıdır, âdeta köşe taşları rolünü oynar. Diyelim ki bir kimse bir anısından söz açıyor, annesinin küçükken kendisini ufak kardeşiyle alıp pazara götürdüğünü anlatıyor. Bizim için yeter bu kadarı. Öğrendiğimiz bu anıya dayanarak, o kişinin yaşam üslubunu çıkarabiliriz. Çünkü ilgili kişi kendisinden ve küçük kardeşinden söz açmıştır bize. Buradan anlarız ki, küçük bir kardeşinin olması kendisi için önem taşımıştır. Bırakın söz konusu kişi devam etsin anlatmasına, anlatacağı şey bakarsınız bir başka kişiden işittiğiniz bir olaya benzer ve bu başka kişi o gün yağmur yağdığını, annesinin kendisini kaldırıp kucağına aldığını, ama gözü küçük kardeşine takılınca, kendisini yine yere bırakıp bu kez onu kucağına aldığını söylemiştir. Böyle bir arka planı ele geçirdikden sonra söz konusu kişinin yaşam üslubunu taslak halinde belirleyebiliriz. Böyle bir kişi bir başkasının kendisine üstün tutulacağı bekleyişi içinde yaşar sürekli. Bu da bize onun neden bir topluluk içinde ağzını açıp konuşamadığını açıklar. Aynı şeyi dostluk ilişkisi için de söyleyebiliriz. Dostunun bir başkasını kendisinden çok sevdiği düşüncesi böyle bir kimsenin kafasından gitmez bir türlü, dolayısıyla ilgili kişi gerçek bir dost edinmenin bir türlü üstesinden gelemez. Boyuna kendini kuşkulara kaptırır, boyuna dostluk ilişkisini bozacak sudan nedenler arar.

Başına gelen felaketin hastamızı bir toplumsallık duygusunu geliştirmekten nasıl alıkoyduğunu da kestirebiliriz. Hastamızın anımsadığına göre, annesi küçük kardeşini kaldırıp kucağına almıştır. Buradan anlarız ki, hastamız, küçük kardeşinin annesinin dikkatini kendisinden daha çok üzerine çektiği duygusu içindedir. Ona göre annesi kardeşini kendisinden üstün tutmuştur. Bu düşünce yakasını bırakmaz bir türlü, dolayısıyla dur-

madan bunu doğrulayacak olaylar arar. Haklılığına bütün kalbiyle inanmıştır, hep gerilim içinde yaşar, güç bir durum karşısında bırakılmış görür kendini; bir şey başarıp ortaya konması istenmekte, oysa bir başkası kendisine yeğ tutulmaktadır. Böyle kuşkulu kimse için bir tek çıkar yol vardır, o da çevresinden kendisini tamamen soyutlayıp geriye çekilmek ve böylece başka insanlarla asla rekabet durumuna girmemek, yeryüzünde adeta tek insan olarak yaşamını sürdürmek. Böyle bir çocuk, sanki bütün dünya yokolmuş da felâketten bir tek kendisi kurtulmuş, dolayısıyla kendisinden üstün tutulacak bir başkası kalmamış gibi kuruntuya kaptırır kendini. Gördüğümüz gibi, kendisini bekleyen tehlikeden kurtulmak için her yolu dener. Ne var ki, bu arada mantık, sağduyu ve gerçek'in yoluna değil, daha çok kuşku ve kuruntuların yollarına bağlı kalır. Dar sınırlarla çevrilmiş bir dünyada yaşar ve bütün bu durumdan nasıl yakasını kurtaracağı konusunda salt özel bir görüşü vardır. Başka insanlarla en ufak bir ilişkisi yoktur ve bu konuda herhangi bir ilgi de duymaz. Ne var ki, suçlama konusu yapılması doğru değildir böyle birinin; çünkü biliriz ki, gerçekte normal bir kimse değildir.

Yaşam Üslubunda Düzeltme

Bize düşen görev, böyle bir insana topluma gerekli uyumu sağlamış bir kimseden beklenen toplumsallık duygusunu vermektir. Peki, bunu nasıl sağlayacağız? Anlatıldığı şekilde yaşayan insanlarda bu bakımdan karşılaşılan büyük güçlük, onların sürekli olarak aşırı gerilim içinde bulunmaları ve boyuna gözlerini çevrelerinde gezdirip kafalarındaki saplantı düşüncenin doğruluğunu onaylayacak durumlar aramalarından kaynaklanır. Dolayısıyla, peşin yargılarının ayağını yerden kesecek gibi kişiliklerine nüfuz edemediğimiz süre, bu kişilerin düşüncelerini bir başka doğrultuya çevirmek olanaksızdır. Bunu yapabilmek için de belli bir hüner

ve incelikle davranmak gerekir. Bizim kendi deneylerimize göre, tedavi işini üstlenecek hekim, ne hastaya akraba, ne de ona sevgi ve yakınlık duyguları besleyen biri olmalıdır; çünkü bir vakaya karşı dolaysız ilgi besleyen hekim hastadan çok kendi çıkarı için tedaviyi yürütür, bu da gözünden kaçmaz hastanın.

Önemli olan, hastadaki aşağılık duygusunda hafifleme sağlamaktır. Elbette bu duyguyu tümüyle ortadan kaldıramayız ve böyle bir şeyi de doğrusu istemeyiz hiç. çünkü bir aşağılık duygusu bizim için düpedüz yararlı bir temel rolünü oynar, bu temel üzerinde kuracağımız binayı çıkarabiliriz. Bize düşen görev, hastanın yaşamsal amacını değiştirmektir. Gördük ki, bu amacın temelinde sorunlardan kaçmak ve kendini çevreden soyutlamak arzusu saklı yatmakta, bu da ilgili kimseye bir başkasının üstün tutulmasından kaynaklanmaktadır. İşte bu düşünce kompleksini çözümleme konusu yapmak zorundayız. Hastadaki aşağılık kompleksini yumuşatmak için, onun gerçekte kendi değerini küçümsediğini kafasına sokmamız gerekmektedir. Hareket ve eylemlerine hangi güçlüklerin yol açtığını ona gösterebilir, sanki bir uçurumun başında dikiliyormuş ya da bir düşman ülkede sürekli tehlike içinde bulunuyormuş gibi aşırı gerilim durumlarını yaşamaya eğilim gösterdiğini kendisine açıklayabilir, başkalarının kendisine yeğ tutulabileceği korkusunun, elinden geleni yapmak ve başkaları üzerinde en iyisinden bir izlenim uyandırmak için beslediği niyeti suya düşürdüğünü anlamasını sağlayabiliriz.

Bir eğlencenin organizatörlüğünü yapmak, dostlarının iyi vakit geçirmesine çalışan ve onlarla candan ilgilenen, onların isteklerini düşünen biri rolünü oynamak, bu gibi kimselerin durumunda hatırı sayılır bir düzelme sağlayabilir. Ne var ki, normal toplum yaşamından biliriz ki, böyleleri üzerlerindeki gerginliği atıp eğlenemez, akıllarına bir espri falan gelmez hiç, dolayısıyla hep şöyle düşünürler: «Budalalar, benden hoşlanmazlar, ama beni de ilgilendirdikleri yok hiç.»

Bu gibi insanlarla uğraşmanın güçlüğü, zekalarının salt özel doğrultusundan ötürü ve sağduyu noksanlığı nedeniyle onların belli bir durumu anlayamamalarıdır. Daha önce söylediğimiz gibi, sanki çevrelerini sürekli düşmanla sarılmış hissedip tek başına bir kurt yaşamını sürdürürler. İnsan açısından böyle bir yaşam da trajik bir anormallik oluşturur.

Şimdi de kendine özgü bir başka vakayı, bir depresyonlu hastayı gözden geçirelim. Hastanın rahatsızlığı sık rastlanan ruhsal bir bozukluktur ve bu da düpedüz iyileştirilebilir. Böylelerini daha çocuklukta tanıyabiliriz, hani gerçekten bir sürü çocuk vardır ki, kendilerini değişik koşullarla karşı karşıya bulunca depresyon belirtileri gösterirler. Burada kendisinden söz açacağımız depresyonlu hastamız yaklaşık on depresyon nöbetini geride bırakmış, nöbetler de hep yeni bir iş üstlendiğinde patlak vermişti. Eski yerini elde bulundurduğu süre, aşağı yukarı normal sayılabilirdi. Ancak, eğlencelerden, toplantılardan kaçmış, başkaları üzerinde otorite kurmaya eğilim göstermişti. Bu yüzden de dostu falan yoktu ve elli yaşında olmasına karşın henüz bekârdı.

Yaşam üslubunu inceleyebilmek için, hastamızın çocukluğunu biraz daha yakından gözden geçirmekte yarar var: Küçüklüğünde çok alıngan ve kavgacı bir çocuktu, hastalığını ve zayıflığını bahane ederek oğlan ve kızkardeşlerine yapmadığını koymamıştır. Bir gün kanepenin üzerinde oynayacağı tutmuş, kardeşlerinin hepsini kanepeden aşağı itmiştir. Bunun üzerine teyzesi kendisini paylayınca şöyle söylemiştir: «Sen beni payladığın için bütün hayatım mahvoldu!» O tarihte dört ya da beş yaşındadır.

İşte yaşam üslubu buydu hastamın, sürekli başkalarına hükmetmeye çalışmak, rahatsızlığı ve güçsüzlüğü nedeniyle durmadan yakınıp sızlanmak Söz konusu karakter özelliği ileriki yaşamında depresyona yol açmıştı, depresyon da nihayet güçsüzlük belirtisinden başka bir şey sayılmazdı. Depresyonlu her hastanın ağzından

aşağı yukarı aynı sözcükleri işitiriz: «Hayatım mahvoldu! Her şey bitti!» Depresyonlu insanlar, çocukluklarında sık olarak şımartılmış kimselerdir; günün birinde şımartılmaların sona ermesi yaşam üsluplarını belirleyici bir etken oluşturur.

Yaşamın değişik durumlarına karşı gösterecekleri tepki bakımından insanlar büyük ölçüde değişik hayvan türlerine benzer. Bir tavşanın belli bir durum karşısındaki tepkisi, bir kurdun ya da bir kaplanın tepkisinden farklıdır. Tek tek insanlar bakımından da durum buna benzer. Bir deney yapılarak değişik tipte üç oğlan bir aslan kafesine götürülmüş, yaşamlarında ilk kez böyle korkunç bir hayvanı görünce nasıl tepki gösterecekleri belirlenmek istenmiştir. Oğlanlardan birincisi aslanı görünce başını çevirip: «Evimize gidelim», demiş. İkincisi: «Aman ne güzel şey!» sözlerini söyleyerek hayvandan hiç korkmadığını açığa vurmak istemiş, ama ağzından o sözler çıkarken de bütün vücudu tir tir titriyormuş. Gerçekte cesur değil, korkakmış tersine. Nihayet sıra kendisine gelen üçüncü oğlan: «Hayvanın suratına tükürebilir miyim?» diye sormuş. Görülüyor ki, üç değişik tepki karşısında bulunuyoruz, tek ve aynı durumu yaşama bakımından değişik türden üç tepki. Buradan çıkardığımız bir sonuç daha var ki, o da insanların çokluk korkaklığa eğilim göstermeleridir.

Sosyal bir durumda kendini açığa vuran böyle bir korkaklık, hatalı uyumun en sık rastlanan nedenlerinden biridir. Örneğin varlıklı aileden gelen bir adam biliyoruz; kendini hiç zora koşmak istememiş, hep başkaları kendisine yardım etsin, destek olsunlar diye bakmıştı. Başkaları üzerinde hastalıklı, güçsüz bir izlenim bırakıyordu, doğal olarak bir iş bulup çalışacak halde değildi. Günün birinde evin maddi durumu sarsılınca, erkek kardeşleri kendisiyle alay etmeye başlamış, bir ara şöyle demişlerdi: «Ne salak şeysin, bir iş bulamıyorsun kendine. Ne olacak, dünyadan haberin yok ki!» İşte bunun üzerine kendini içkiye vermiş adam ve birkaç ay sonra ıslah olmaz bir ayyaş kesilip çıkmıştı. Sonunda da bir

kliniğe yatıp iki yıl tedaviden geçmesi gerekmişti. Adam tedavinin yararını görmüşse de, uzun sürmemişti bu; çünkü gereken ön hazırlıktan yoksun durumda yine eskisi gibi insanların arasına salıverilmişti. Doğru dürüst bir iş edinememiş, hayli tanınmış bir aileden gelmesine karşın bir yerde yardımcı işçi olarak çalışmaya koyulmuş, çok geçmeden sanrılar görmeye başlamıştı. Hani öyleydi ki, sanki ansızın önünde bir adam beliriyor, onunla dalga geçiyor, o da çalışamaz duruma geliyordu. Çalışmasını ilkin alkolikliği engellemiş, sonra da halüsinasyonlar (sanrı) canına okumuştu. Buradan görüyoruz ki, içkici birini içkiden vazgeçirmek doğru bir tedavi yöntemi değildir; yapılması gereken, onun yaşam üslubunu belirleyerek burada bir düzeltmeye gitmektir.

Tarafımızdan sürdürülen inceleme, çocukluğunda adamın şımartılarak çevresinden hep yardım aranır biri durumuna sokulduğunu göstermişti. Kısaca, yalnız başına bir iş tutacak gibi hazırlanmış değildi. Böyle bir davranışın sonuçları da ortadaydı şimdi. Buradan anlıyoruz ki, çocuklarımızı bağımsız yetiştirmemiz, dolayısıyla onları yaşam üsluplarındaki hataları görecek şekilde eğitmek zorundayız. Adam bir işde çalışabilecek gibi eğitilseydi, erkek ya da kızkardeşlerinin önünde utanması için neden kalmazdı.

5. İLK ANILAR

Yaşam üslubunun önemini böylece inceledikten sonra, şimdi de bir kimsenin yaşam üslubunu saptayabilmek için elimizdeki belki en önemli araç olan ilk çocukluk dönemine ilişkin anılar konusuna değineceğiz. Gözlerimizi gerilere çevirip çocukluk anılarını inceleyerek bir kişinin idealini, yani yaşam üslubunun can damarını başka herhangi bir yöntemden daha başarılı biçimde gün ışığına çıkarabiliriz.

Çocuk olsun, erişkin olsun, bir kişinin yaşam üslubunu belirlemek istiyorsak, şikayetleri konusunda biraz bilgi edindikten sonra söz konusu kişiden ilk çocukluk dönemine ilişkin anılarını öğrenir ve bunları aynı kişinin bize sunduğu öbür verilerle karşılaştırırız.

Bir insanın yaşam üslubu çokluk değişmeden kalır. Karşımızda hep aynı insanı, aynı kişiliği, yani aynı birimi buluruz. Bir yaşam üslubu, daha önce anlattığımız gibi, belli bir üstünlük amacına yönelik çabalardan doğup çıkar. Dolayısıyla, her sözün, her eylemin ve her duygunun «toplu davranış çizgisinin» organik bir parçasını oluşturduğunu düşünebiliriz. Bazı noktalarda ilgili davranış çizgisi kuşkusuz gayet belirgin açığa vurur kendini. Böyle bir durum, özellikle ilk çocukluk dönemine ilişkin anılarda söz konusudur.

Ne var ki, eski ve yeni anılar arasında pek de kalın bir çizgi çekerek bunları birbirinden ayırmamız doğru sayılmaz; çünkü yakın geçmişe ilişkin anılarda da davranış çizgisi etkinliğini sürdürür. Ama davranış çiz-

gisini başlangıç evresinde saptayıp belirlemek hem bizim için daha kolay, hem daha aydınlatıcıdır; çünkü söz konusu evreyi inceleyerek nasıl olup da bir insanın yaşam üslubunun gerçekten değişmediğini anlayacak güce kavuşuruz. Dört ya da beş yaşında gelişen yaşam üslubu, geçmişe ilişkin anılarla haldeki eylemler arasında varolan ilişkiyi ele geçirmemizi sağlar. Bu çeşit çok sayıdaki gözlemden sonra, erken çocukluk dönemine ilişkin anıların, hastanın idealinin gerçek bir parçasını içerdiği kuramına kesin bir gözle bakabilmekteyiz.

Başını çevirip geçmişine bir göz atan kimsenin belleğinin derinliklerinden çıkarıp getireceği her şeyin kendisi için duygusal bir önem taşıdığından emin olabilir, böylece hastanın kişiliğinin kapısını aralamamızı sağlayacak bir anahtarı ele geçiririz. Unutulmuş yaşantıların yaşam üslubu ve ideal için aynı şekilde önem taşıdığı elbette yadsınacak gibi değildir; ne var ki, birçok vakada unutulmuş ya da bilinçdışına itilmiş diyebileceğimiz anıları ele geçirmek daha bir güçlük doğurur. Bilinçli ya da bilinçsiz anıların her ikisi de aynı üstünlük amacı doğrultusunu gösteriyorsa, önem bakımından birbirinden farklı sayılmaz. Her ikisi de kendi içinde kapalı idealin parçalarıdır. Her iki anı çeşidi de nihayet aynı önemi içerir, hastanın kendisi bunlardan hiçbirini anlayamaz; ancak dışarıdan biri ilgili anıları anlayıp yorumlayacak gücü gösterebilir.

Bilinçli anılarla başlayalım işe. Kimi insanlar vardır, ilk çocukluk dönemine ilişkin anılarını sorduğumuz zaman size şöyle cevap verirler: «Belki bir anım yok.» Ama biz bu gibi kimselerin yakasını koyvermez, dikkatlerini toplamalarını ve bir şey anımsamaya çalışmalarını ısrarla kendilerinden isteriz. İnatla üzerinde durduk mu, gerçekten ilgili kişilerin sonunda gene de bir şey anımsadıklarını görürüz. Ne var ki, anımsamadaki duraksamaları, kendi çocukluklarına bir göz atmaya içten yanaşmadıklarının bir belirtisidir; buradan yola koyularak ilk çocukluk döneminin kendileri için hiç de hoş

geçmediği sonucunu çıkarabiliriz. Böyle insanlara yol göstermemiz, belli direktiflerle önlerine düşmemiz gerekir ki, aradığımız şeyi ele geçirebilelim. Sonunda öyle olacaktır ki, hep bir şeyi anımsıyacaklardır.

Kimi insanlar henüz bir yaşlarındaki olayları anımsayabildiklerini ileri sürerler. Kuşkusuz pek akla sığacak gibi değildir bu, aslında hayal ürünü ve gerçeklik taşımayan şeylerdir anımsananlar. Ama uydurma ya da gerçek anılar niteliği taşıyıp taşımadıkları hiç de önemli değildir, çünkü kişiliğin parçalarıdır tümü. Yine bazı kimseler vardır, akıllarına gelen şeyin gerçek anılar mı olduğunu, yoksa anne ve babalarından mı işittiklerini kesinlikle bilmediklerini söylerler. Aslında bu da önemli değildir, çünkü anne ve babalarının kendilerine anlattıkları şeyler bile olsa, ilgili anlatılar ruhlarına girip yerleşmiştir bir kez, dolayısıyla ilgi ve eğilimlerinin neler olduğunu bize gösterebilir.

Anımsama Biçimleri

Daha önceki bölümde açıklandığı gibi, belli amaçlar söz konusu olunca insanları tiplere ayırmak pekâlâ yerinde bir davranıştır. Erken çocukluk dönemine ilişkin anılar tiplere göre ayrılır birbirlerinden ve belli bir tipin davranışından neler beklenebileceğini bize gösterir. Örneğin bir adamı ele alalım; adam baştan aşağı ışıklar, armağanlar, hediyelerle donatılmış şahane bir Noel ağacını anımsamaktadır. Bu olayın en ilginç yanı nedir şimdi? Adamın bir şey gördüğüdür kuşkusuz. Peki neden adam bir şey gördüğünü bize anlatmaktadır? Çünkü hep gözle gördüğü şeyler kendisini ilgilendirmiştir, onun için. Adam görme bakımından üzücü birtakım güçlüklerle karşılaşmış, gerekli bir eksersiz döneminden sonra kendini büyük bir tutkuyla görme eylemine kaptırmıştı. Bu, belki en önemli değilse bile, yaşam üslubunun hayli aydınlatıcı ve önemli bir parçasıdır. Dola-

yısıyla, gözle görünür nesnelere karşı zaafı, kendisi için bir meslek belirleme görevini üstlenmemiz durumunda, her şeyden önce bunun gözlerini kullanmasına imkân verecek bir meslek olması gerekeceğini ortaya koyacaktır.

Okullarda çocuklar eğitilirken ne yazık ki tipolojik ayrımlar ilkesi sıklıkla dikkate alınmamaktadır. Bazan öyle olabilir ki, görmeye karşı eğilimli bir çocuk hep bir şey görmek isteyeceği için sınıfta dersi dinlemez pek. Böyle bir çocuğu dinleme konusunda eğitirken çok sabırlı davranmamız gerekmektedir. Okulda çocukların birçoğu tek bir doğrultuda eğitilir, çünkü duyusal algıların belli bir çeşidinden zevk alırlar. Dolayısıyla, ya görme ya da işitme bakımından eğitimlerine diyecek yoktur. Bazı çocuklar da vardır, hep hareket etmek, hep bir şeyler yapmak isterler. Diyelim öğretmen belli bir yöntemi, daha çok işitmeye eğilimli çocuklara uygun düşen bir eğitim yolunu seçti, ilgili yöntemin her üç tip çocukta aynı sonuçları vermesini asla bekleyemeyiz kuşkusuz. Böyle bir yöntemin uygulanması, bir şey görmekten ya da bir şey yapmaktan hoşlanan çocuklara yarar sağlamaz, gelişimlerini engeller onların.

Bayılma nöbetleri geçiren yirmi yaşında genç bir adamı alalım ele. Kendisine ilk çocukluk dönemine ilişkin anılarını sorduğumuz zaman, dört yaşındayken bir makinenin düdük sesini işitince bayıldığını anımsamıştı. Başka bir deyişle, *bir şey işitmiş* olan, dolayısıyla işitmelere eğilimli biriydi hastam. İleriki yaşamında nasıl olup bayılma nöbetlerinin ortaya çıktığı sorununu ele almanın gereği yok burada, çocukluğundan başlayarak adamın seslere karşı çok duyarlı olduğunu belirtmek yeter sanırım. Büyük bir müzik yeteneğiyle donatılmıştı, gürültü patırtıya, falsolu ve tiz seslere zor katlanabilen biriydi. Dolayısıyla, bir düdük sesinin kendisini bu kadar etkilemesinde bizim için şaşırtıcı bir taraf yoktu. Gerek çocuklar, gerek erişkinler çokluk kendilerini rahatsız eden nesnelere karşı ilgi duyar. Daha önceki bölümlerin birinde astıma yakalanmış bir adamdan

söz açtığımı okuyucular anımsayacaktır. Adam, belli bir rahatsızlık nedeniyle aksiğer bölgesinde sımsıkı bir korse taşımak zorunda kalmış, bunun sonucu olarak da çeşitli solunum olanaklarına karşı aşırı bir ilgi duymaya başlamıştı.

Bazan öyle kimselere rastlarız ki, sanki bütün dikkat ve ilgileri yiyecek içecek nesneleri üzerinde toplanır. İlk çocukluk dönemine ilişkin anıları da hep yiyecek içecek nesneleri konu alır böylelerinin. Dünyada kendileri için daha önemli şey yoktur; düşünceleri neyi yiyip neyi yiyemeyecekleri ve neyi nasıl yiyecekleri sorusunun çevresinde çemberler çizer sürekli. Yapacağımız inceleme, yemek konusunda ilk çocukluk döneminde karşılaşılan kimi güçlüklerin bu gibi kimselerde yemeğe karşı aşırı bir ilginin doğmasına yol açtığını ortaya koyacaktır.

Bu konuda bir başka örnek: Bir hastanın anımsamaları, devinim ve yürümeyi konu almaktaydı. Herkesin gözlemleyebileceği gibi çok çocuk vardır ki, yaşamlarının başlangıcında gereği gibi devinemezler; bunun da nedeni ya pek güçsüzlükleri ya da raşitizm hastalığına tutulmuş bulunmalarıdır. Böylesi çocuklar devinim konusunda aşırı ilgi duyar, hep acele ederler. Aşağıdaki vaka bunun için somut bir örnektir. Elli yaşında bir adam günün birinde bir hekime başvurur; ne zaman yanında bir başkası, yoldan karşıya geçeyim dese, her defasında sanki ikisi de araba altında kalacaklarmış gibi fena bir korkuya kapılmaktadır. Oysa yalnızken böyle bir korku hissetmez, hiç çekinmeden karşıdan karşıya geçebilir yolu. Ne var ki, bir başkası yanındaysa, kendisini başgösterebilecek bir kazadan esirgemek konusunda bir istek çullanır üzerine. Söz konusu kimseyi kolundan tutarak, bir sağa, bir sola çekip götürür, ilgili davranışıyla hemen her zaman yanındakini kızdırıp sinirlendirir. Pek sık değilse bile, kimi zaman rastladığımız olur böyle birine. Peki, adamın bu saf davranışı hangi nedenlere dayanmaktaydı acaba?

İlk çocukluk anılarını öğrenmek istediğimizde, üç yaşındayken raşitizm hastalığına yakalandığından gereği gibi hareket edemediği yanıtını vermişti, adam. Yolda karşıdan karşıya geçerken iki kez araba altında kalmıştı. Ama şimdi büyümüştü, bir zamanki güçsüzlüğünü yendiğini kanıtlamak önemliydi kendisi için. Adeta yolda karşıdan karşıya geçebilen tek kişi olduğunu başkalarına götermek istiyordu. Yanında biri varsa, ilgili becerisini sergileyecek bir fırsat arıyordu durmadan. Bir caddenin bir başından öbür başına güvenlik içinde geçebilmek, kuşkusuz insanların çoğu için bir gururlanma ya da başkalarıyla yarışa kalkma nedeni değildir. Şu var ki, bizim hastamız gibi insanlarda devinme ve bu yeteneğini sergileme isteği pekâlâ tutku derecesinde ateşli bir nitelik taşıyabilir.

Bu konuda bir başka örnek de, suçlular arasına katılması için adeta biçilmiş kaftan bir yolda yürüyen bir delikanlıdır. Çalıp çırpmış, okulu asmış, vb. eylemlerde bulunmuş, sonunda durumu öğrenen anne ve babası tam bir umutsuzluğa sürüklenmişti. Delikanlının ilk çocukluk dönemine ilişkin anıları, sürekli devinim durumunda bulunmak isteyen ve hep acele eden bir kimseyi konu almaktaydı. Şu sıra babasının yanında çalışıyor, bütün günü hiç hareket etmeden otururak geçiriyordu. Vakanın özelliği dikkate alınarak uygulanması öngörülen tedavinin bir bölümü, delikanlının tezgâhtarlık öğrenimi yapması, babasının mağazasında gezgin satıcı olarak çalışmasından oluşmaktaydı.

Anımsama Konuları

İlk çocukluk dönemine ilişkin en önemli anılardan biri, bir ölüm olayını konu alanıdır. Bir insanın ansızın, pattadan ölmesine tanık olan çocukların ruhları, dikkati çekecek derecede etkilenir durumdan. Bu gibi çocuklardan bazısı hastalıklara karşı yatkınlık göste-

rir. Daha başkaları ise, hastalıklı bir kişiye dönüşmeksizin tüm zamanlarını ölüm sorunuyla ilgilenmeye ayırır, her türlüsünden hastalık ve ölüme karşı savaşmakla vakit geçirirler. Bizim kendi gözlemlerimize göre, söz konusu çocuklardan büyük bir bölümü ileriki yaşamlarında tıpla ilgilenir, kimi zaman ya hekim olur, ya eczacılıkta karar kılarlar. Böyle bir amaç, kuşkusuz yaşamın yararlı tarafında yer alır. Çünkü böyleleri yalnız kendileri için ölüme karşı savaşmaz, bu arada başkalarına da yardım elini uzatırlar. Ne var ki, bazan böyle bir idealden alabildiğine bencil bir tutumun gelişip ortaya çıktığı görülür. Ablasının ölümüyle hayli sarsılan bir çocuğa büyüyünce ne olacağı sorulmuş, ama çocuk beklendiği gibi hekim değil, mezarcı olmak istediği yanıtını vermişti. Başka meslek yokmuş gibi neden bu mesleği seçmek istediği sorusunu ise şöyle yanıtlamıştı: «Başkaları beni değil, ben başkalarını gömeyim istiyorum, onun için.» Gördüğümüz gibi, bu amaç yaşamın yararsız tarafında yer almaktadır; çünkü oğlanın tüm ilgisi kendi kendisine yöneliktir.

Bazan insanlar özellikle belli bir konuya daha çok ilgi gösterir. Örneğin şöyle demişti bir çocuk: «Bir gün küçük kızkardeşime göz kulak olmam söylenmişti. Ben de elimden geldiği kadar göz kulak olacaktım. Tam masaya oturtayım derken, masa örtüsüne takıldı bir yeri, kardeşim de yere düştü.» Çocuk henüz dört yaşındaydı. Bir çocuğun kendisinden küçük kızkardeşine göz kulak olmasına izin verilmeyecek kadar erken bir yaş kuşkusuz. Küçük kardeşine herhangi bir zarar gelmesini elinden geldiği kadar önlemeye niyet etmiş bir çocuğun hayatında söz konusu olayın ne feci bir yaşantı oluşturduğu açıkça ortadadır. Bu vakada sözü geçen abla büyüyünce nerdeyse boynu bükük diyebileceğimiz nazik bir adamla evlenmişti. Ne var ki, kocasını kıskanacak ve eleştirecek nedenler aramış hep, hocası bir başkasını kendisinden daha çok sevebilir korkusu içinde yaşayıp durmuştu. Dolayısıyla, kocasının zamanla kendisinden bıkmasının ve eskisinden daha yoğun olarak çocuklar-

la ilgilenmeye başlamasının zor anlaşılır bir yanı yoktu.

Bazan, örneğin insanların kendi aile bireylerini yaralamak, hatta öldürmek istediklerini anımsamaları durumunda gerilimler daha bir belirginlik kazanır. Böyleleri kendi sorunlarından başka bir şeyle ilgilenmezler. Kendileriden başkalarını sevmez, onlara karşı belli bir rekabet duygusu beslerler, ki daha bireysel idealin saptanmasında rol oynamış bir duygudur, bu.

Asla bir işi sona erdiremeyen, çünkü dostluk ve arkadaşlıkta bir başkasının kendisine yeğ tutulacağından korkan ya da başkalarının kendisini geride bırakıp öne geçecekleri kuşkusundan yakalarını bir türlü kurtaramayan insanlardır hepsi. Başkalarının kendisini gölgede bırakacağı ve kendisinden üstün tutulacağı düşüncesiyle asla toplumun gerçek üyesi olma yeteneğini gösteremezler. Böyleleri, hangi iş olursa aşırı bir çabaya koşulmuş durumdadır. Bu tutumları sevgi ve evlilik yaşamında daha açık seçik belli eder kendini.

Bu gibi hastaları rahatsızlıklarından tümüyle kurtaramazsak bile, ilk çocukluk anılarını biraz ustalıklı bir incelemeden geçirdik mi, durumlarında bir düzelme sağlayabiliriz.

Tedavi yöntemimizi üzerinde denediğimiz hastalardan biri, daha önce kendisinden söz açarak, günün birinde annesi ve küçük kardeşiyle pazara gittiğini söylediğimiz oğlandı. Bir ara yağmur atıştırmaya başladığında annesi ilkin kendisini kucağına almış, ama sonradan gözü küçük kardeşine ilişerek kendisiini yine yere bırakmış, bu kez kardeşini almıştı kucağına. O günden beri de küçük kardeşi kendisine yeğ tutulmuyormuş duygusundan bir türlü yakasını kurtaramamıştı.

İlk çocukluk dönemine ilişkin bu gibi anıları öğrendik mi, daha önce belirttiğimiz gibi, hastalarımızın ileriki yaşamında neler olup biteceğini önceden kestirebiliriz. Ancak şu noktayı unutmamak gerekir ki, ilk çocukluk dönemine ilişkin anılar eylem ve tutumların nedenleri değil, onlara işaret eden ima ve bellirtilerdir; bir ki-

şinin yaşamında daha önce neler geçtiğini, o kişinin gelişiminin nasıl bir akış izlediğini gösterirler bize. Bir amaca yönelik devinimi sergiler, bu arada hangi engellerin aşıldığını anlatır, bir insanın nasıl ve neden yaşamın daha çok belli bir yönüyle ilgilenmeye başladığını açıklarlar. Ve görürüz ki, ilgili kişi bizim travma dediğimiz bir olayın etkisi altında kalmış, diyelim cinsellik alanında böyle bir durumla karşılaşmıştır; yani başka alanlardaki sorunlardan çok cinsellik alanındaki sorunlara ilgi duymaktadır. İlk anılarını sorup öğrenmek istediğimizde ilgili kişinin cinsel yaşantılarından anlatmaya başlaması, bizim için şaşırtıcı bir durum değildir. Bazı insanlar vardır, henüz erken yaşta diğer konulardan çok seksüel konularla ilgilenmeyi yeğlerler. Cinsel konulara ilgi duymak, normal insan davranışının bir parçasıdır; ne var ki, daha önce de söylediğimiz gibi, ilgiden ilgiye fark vardır, derece bakımından ilgiler ayrılır birbirinden. Bir kişi bize cinsellik damgası taşıyan anılardan söz açtı mı, ileriki yaşamında bu kişinin gelişiminin sıklıkla cinsel bir doğrultu izlediğini görürüz. Böyle bir durumun ortaya koyduğu yaşam modeli bir uyumu içermekten uzaktır; çünkü insan varlığının bu tek yönü, aşırı bir değerlendirmeye konu yapılmaktadır. Bazı kimselerdeki sarsılmaz kanıya göre, cinsel bir temeli içermeyen hiç bir şey yoktur. Beri yandan, öyle insanlara rastlarız ki, organlardan en önemlisinin mide sayılacağını alabildiğine ısrar ve inatla ileri sürerler. Böylesi durumlarda da yine ilk anıların kişinin daha sonraki tutum ve kişiliğinin belirleyici özellikleriyle bağdaştığını gözlemleriz.

Şımarık ve Sevilmeyen Çocukların İlk Anıları

Şimdi de çocukluklarında şımartılmış kimselerden işittiğimiz ilk anılar üzerinde duralım biraz. İlk anılar,

hepsinden çok bu insanların belirleyici kişilik özelliklerini açık seçik sergiler. Bu grup içerisine giren bir çocuk, sık sık annesinden söz açar. Hani bu pek doğal bir davranış sayılabilir belki; ama, beri yandan, çocuğun yaşamda elverişli bir pozisyonu ele geçirebilmek için savaşmak zorunda kaldığının bir belirtisini oluşturabilir. Bazan ilk anılar pek önemsizmiş gibi bir izlenim uyandırırlarsa da, buna aldırmayarak titiz bir çözümlemeden geçirmek gerekir hepsini. Diyelim bir adam şöyle demektedir: «Ben odamda oturuyordum, annem de dolabın yanıbaşmda dikiliyordu.» Bu sözler görünürde önemsizdir; ama adamın annesinin sözünü etmesi, ilgili durumun kendisi için önem taşıdığını belirtir. Bazan daha bir gizlilik ve saklılık gerisindedir anne, o zaman basit bir araştırmayla işin içinden çıkamayız, yani anne hakkında birtakım varsayımlar yürütmemiz gerekir. Adam örneğin şöyle diyebilirdi: «Bir yolculuğa çıktığımı anımsıyorum.» Peki, yanınızda kim vardı? diye sorduk mu, belki söz konusu yolculukta annesinin kendisine eşlik ettiğini öğreniriz. Ya da diyelim bir çocuğun ağzından şu sözleri işittik: «Anımsadığıma göre, bir yaz günü bir yerde sayfiyede bulunuyorduk»; hemen buradan babanın kentte kalıp çalıştığını, annenin çocukları alıp sayfiyeye gittiğini tahmin edebiliriz. Arkadan şöyle bir soru yöneltiriz çocuğu: «Peki kim vardı yanınızda?» Bu ve benzer biçimde davranıp, annenin çocuk üzerindeki gizli etkisini pek çok durumda saptayabiliriz.

İlk anıların incelenmesi, kardeşlerine yeğ tutulmalarını sağlamak için çocukların yoğun çaba harcadıklarını gün ışığına çıkarır bazan. Bir çocuğun, gelişim süreci içinde, nasıl annesi tarafından şımartılmalara değer vermeye başladığını görebiliriz. Aradaki ilişkileri anlamak istiyorsak, önemli bir noktadır bu; çünkü çocukların ve erişkinlerin bize bu gibi anılardan söz açmaları durumunda kesinlikle emin olabiliriz ki, söz konusu kimseler tehlike içinde bulundukları ya da bir başkasının kendilerine yeğ tutulduğu duygusu içinde yaşa-

maktadırlar sürekli. Derken gerilimin arttığına ve giderek daha açık seçik gün ışığına çıktığına tanık oluruz. Ayrıca şunu da görürüz ki, ilgili duygu bu kimselerde ruhsal yaşamın odak noktasında yer almaktadır. Böyle bir durum, sözü geçen insanların ileriki yaşamlarında kıskançlık ve çekemezliğe eğilim gösterdikleri sonucuna varabilmemiz bakımından büyük önem taşır.

Bir genci örnek gösterebiliriz buna. İlgili gencin nasıl olup da yüksek bir okula kadar gelebildiği hep bir bilmece niteliğini korumuştu. Durmadan hareket etsin, habire sağa sola koşsun istiyordu, oturup da ders çalışması bir türlü sağlanacak gibi değildi. Sürekli başka şeylerdeydi aklı; kahveye gidiyor, arkadaşlarını dolaşıyor, bütün bunları da hep ders çalışmasının gerektiği zamanlarda yapıyordu. Dolayısıyla, ilk anıları daha bir titizlikle incelenmeye değerdi. Bir ara şöyle söylemişti «İlk anımsadığım şey, çocuktum, yatağımda yatıyor, duvara bakıyordum; üzerinde çiçekler, çeşitli figürler ve daha başka şeylerle duvardaki halı dikkatimi çekmişti.» Delikanlı sınavları vereceğim diye uğraşacakken, bir yatakçıkta yatmaya kendini hazırlamış durumda yaşıyordu sürekli. Aklı hep başka şeylere gittiği, bir taşla iki kuş vurmaya çalıştığı, bu da imkânsız olduğu için kendini bir türlü ödevlerine veremiyordu. Buradan görüyoruz ki, şımartılmış bir çocuktu, dolayısıyla tek başına kendi işini görecek durumda değildi.

Şimdi de sevilmeyen, kendisinden nefret edilen çocuk üzerinde duralım biraz. Seyrek olarak, ancak olağanüstü durumlarda karşılaştığımız çocuklardır, bunlar. Bir çocuk dünyaya gözlerini açtığı andan başlayarak çevresindekilerden nefret görürse kolay kolay hayatta kalamaz, büyük bir kesinlikle yok olup gider. Genellikle hep anne ve babadan biri ya da bir mürebbiye, çocukları şımartıp isteklerini yerine getirir onların. Nefret edilen çocuklara, evlilik dışı doğmuş çocuklarla suça yönelik ve istenmeyen çocuklar arasında rastlarız; sıklıkla gözlemlediğimiz bir şey varsa, bu çocukların depresif bir

karakter taşıdıklarıdır. Anılarının içeriği çokluk nefret edilmelerdir. Örneğin bir hasta şöyle demiştir: «Dayak yediğimi anımsıyorum. Annem paylar dururdu beni, bende hep kötüleyecek bir şey bulurdu, ben de hep kaçmakta alırdım soluğu.» Bu kaçışların birinde suya düşüp boğulmaktan kılpayı kurtulmuştu.

Söz konusu hasta evinden dışarı ancak bin bir güçlükle ayak atabildiği için, bir psikoloğa görünmek zorunluğunu duymuştu. İlk anılarından öğrenmiştik ki, birinde evden kaçmış, bu da kendisini büyük bir tehlikeyle yüz yüze getirmişti. Söz konusu olay belleğine yer etmişti hastanın; dolayısıyla ne zaman evden dışarı çıksa, gözü hep kendisini gelip bulacak bir tehlikedeydi. Zeki bir çocuktu, ama sınavlarda en iyi notu alamayacağım korkusu içinde yaşamıştı sürekli. Böylece bocalayıp durmuş, yürüyüp ilerlemeye bir türlü karar verememişti. Sonunda üniversiteye girmiş, ama izlenmesi gereken yolda başkalarıyla rekabet edemeyeceği endişesinden yakasını kurtaramamıştı. Bütün bunların çocuklukta karşılaşılmış tehlikeleri konu alan ilk anılarla nasıl ilişkili olduğu açıkça belliydi.

Bu konuda örnek olarak başvurabileceğimiz bir başka vakada da hastam çocuktu. Yaklaşık bir yaşındayken anne ve babasını kaybetmişti. Raşitizmliydi; bir yuvada büyüdüğünden, doğru dürüst bir bakım görmemiş, hiç kimse çıkıp kendisiyle ilgilenmemişti; dolayısıyla, ileride yaşamında arkadaş edinmekte güçlük çekmesinin şaşılacak yanı yoktu. Gözümüzü çevirip anılarına baktığımızda, başkalarının kendisine yeğlendiği gibi bir duygunun hiç içinden eksik olmadığını görürüz. İlgili duygu, gelişiminde önemli bir rol oynamıştı. Kendisini hep nefret edilen bir çocuk bilmiş, bu da çözüm bekleyen sorunların üzerine yürümekten onu alıkoymuştu. Ruhundaki aşağılık duygusu nedeniyle sevgi, evlilik, dostluk, iş güç, yani hemcinsleriyle ilişki kurmasını gerektiren durumların dışında yaşamıştı hep.

Bir başka ilginç vaka da, sürekli uykusuzluktan ya-

kınan orta yaşlı bir erkek hastamdır. Kırk altı, belki kırk sekizindeydi hastam, evli ve çocuk sahibiydi. Kusur bulmadığı hiçbir insan yoktu. Başkalarına ama özellikle kendi aile bireylerine yapmadığını koymuyor, kalkıştığı eylemler herkeste bir mutsuzluk ve sefalet izlenimi uyandırıyordu.

İlk anılarıyla ilgili sorumuza verdiği yanıtta, anne ve babasının sürekli birbiriyle kavga ettiği, birbiriyle boğuşup durduğu, birbirlerine tehditler savurdukları bir evde büyümüş, dolayısıyla gerek babasından, gerek annesinden korku içinde yaşamıştı. Okula elini yüzünü yıkamadan, üstü başı perişan durumda gitmiş hep, kimse kendisiyle ilgilenmemişti. Bir kadın öğretmenleri vardı; ama bir gün onun yerine bir başka kadın gelmişti sınıfa. Yeni öğretmenleri oğlanın eğitimi bakımından kendisini bekleyen ödeve büyük bir ciddiyetle sarılıp, bu konuda eldeki olanaklardan yararlanmaya koyulmuştu. Üstlendiği ödevin güzel ve şerefli bir ödev olduğunun bilincindeydi. Bakımsız oğlanda değerli yetenekler keşfetmiş, onu teşvik edip cesaretlendirmeye girişmişti. Oğlan hayatında ilk defadır ki, böyle bir davranışla karşılaşıyordu. O günden sonra gelişmeye başlamıştı; ama içinde hep öyle bir duygu vardı ki, sanki kendisini arkadan itiyorlardı. Üstünlük sağlayacak güçte biri sayılacağına ciddi olarak aklı kesmiyor, dolayısıyla bütün gün gece yarılarına kadar uğraşıp didiniyordu. Böylece geceleri çalışmayı, ya da kısaca hiç uyumayıp bütün zamanını ne yapması gerektiği üzerinde kafa yormakla geçirmeyi daha erken yaşta talim edip durmuştu. Bunun sonucu olarak, başarı elde etmek istiyorsa bütün gece uyanık kalması gerektiği düşüncesine kendisini alıştırmıştı.

Başkalarına karşı üstünlük elde etme isteği, gördüğümüz gibi, ileriki yaşamında ailesine ve başkalarına karşı davranışında dile gelmekteydi. Kendisinden daha güçsüz ailesinin karşısına bir fatih rolünde çıkabiliyor, eşiyle çocukları onun bu türlü davranışı karşısında ister istemez kahroluyordu.

Bize görünen bütün yönleriyle hastamın karakterini özetlemek istersek diyebiliriz ki, adamın gözüne kestirdiği bir üstünlük amacı vardı ve bu da aşağılık duygusuna sahip bir kişinin amacıydı. Aşırı gerilim içinde yaşayan insanlarda sık karşılaştığımız bir durumdur, bu. Gerilimleri, başarıya kavuşacakları konusunda kuşkuya kapıldıklarının bir belirtisidir; beri yandan, bu kuşku da, bir üstünlük kompleksi altında örtülüp saklanmış durumdadır; öyle bir kompleks ki, bir üstünlük pozudur yalnız. İlk anıların incelenmesi, hastamın içinde bulunduğu durumu gereği gibi aydınlığa çıkarmıştır.

6. *VÜCUT DEVİNİM ve POZİSYONLARI, TUTUM ve DAVRANIŞLAR*

Bir önceki bölümde ilk çocukluk dönemine ilişkin anılarla fantazyalardan yararlanarak bir kimsenin hemen ilk anda gözle görülemeyen yaşam üslubunu nasıl çıkarabileceğimizi anlatmaya çalışmıştık. Kişiliğin saptanması için ilk anıların incelenmesi, kuşkusuz bu konudaki yöntemlerden ancak biridir. Yöntemlerin hepsinin de dayandığı temel ilke, bütünü yakalamak için parçaları bütünden soyutlayarak incelemek ve yorumlamaktır. Bunun için ilgili kişinin ilk anılarından başka vücut pozisyonlarına, tutum ve davranışlarına da başvurabilmekteyiz. Vücut pozisyonları, kişinin tutumlarını yansıtır; en azından sıkı sıkıya bağlıdır onlara; beri yandan belli tutumlar da yaşam karşısındaki toplu tutumun dışavurumudur, ki bunu da biz yaşam üslubu diye niteliyoruz.

Vücut Devinim ve Pozisyonları

İlkin vücut devinimleri üzerinde duralım. Bir insan hakkında bir yargıya varırken onun duruş oturuşuna, hareketlerine ve konuşmasına vb. baktığımızı bilmeyenimiz yoktur. Verdiğimiz yargının çokluk bilincine varmayız, ama şu ya da bu kişiye karşı içimizde o kişinin dıştan üzerimizde bıraktığı izlenimler nedeniyle ya sempati ya da antipati duyarız.

Ayakta Duruş Şekli

Örneğin ayakta duruş şekillerini ele alalım. Çocuk olsun erişkin olsun, bir kimse dik mi duruyor, çarpık mı, yoksa kambur mu, farkederiz hemen. Bunu anlamanın bizim için pek güçlüğü yoktur. Ancak, bizim dikkat edeceğimiz, aşırı duruş şekilleridir. Fazla dik duran, baston yutmuş gibi bir izlenim bırakan birini gördük mü, içimizde bir kuşku uyanır, onun ancak harcadığı pek fazla güç sayesinde böyle bir duruş şeklini koruyabildiğini düşünürüz. İlgili kimsenin gerçekte kendini görünmek istediğinden çok daha az büyük ve güçlü hissettiğini düşünebiliriz rahatlıkla. Böylesine küçük bir ayrıntıya dayanarak, ilgili kişinin üstünlük kompleksi diye nitelediğimiz bir durumu yansıttığı sonucuna varabiliriz. İlgili kişi gerçekte olduğundan daha cesur görünmeye çalışmakta, kendini bu kadar zorlayarak normalden daha güçlü bir biçimde varlığını çevresine duyurmak istemektedir.

Beri yandan öyle insanlar görürüz ki, yukarıdakinin tam karşıtı bir duruş şeklini sergilerler, kambur bir görünümleri vardır âdeta, hep öne eğik bir pozisyonu korurlar. Böyle bir duruş şekli, bir dereceye kadar onların korkak kimseler sayılacaklarını gösterir. Ancak şurasını belirtelim ki, bir konuda sonuçlar çıkarır, yargılar verirken hiçbir vakit dikkati elden bırakmamayı, bir tek gözlemle yetinmeyerek daha başka gözlemlere başvurmayı kendimize kural edinmiş bulunuyoruz. Bazan öyle olur ki, şu ya da bu noktada kesinlikle haklı sayılacağımız duygusu belirir içimizde, ama biz yine de verdiğimiz yargıyı daha başka gözlemlerle pekiştirmeye bakarız. Ayakta dururken kamburlarını çıkaran insanların korkaklıklarını ileri sürmekte haklı mıyız? O an içinde yaşadıkları zor koşullarda başka ne bekleyebiliriz bu insanlardan? diye sorarız kendimize.

Yaslanmak (Bir yere yaslanmak)

Ayakta dururken vücutlarını öne doğru eğen insanlar konusunda yargı vermemize yardım edecek bir başka ayrıntı aradık mı, söz konusu insanların hep bir yere yaslanmaya çalıştıkları, örneğin bir masaya ya da bir sandalyeye yaslanmadan duramadıkları dikkatimizi çekecektir. Böyleleri kendi güç ve kuvvetlerine bel bağlamayarak, bir yerden destek bulmaya çalışırlar. Onların bir yere dayanmaları da kambur duruşları gibi aynı ruh durumunu yansıtır ve her iki özelliği de aynı kimsede bulduğumuz zamandır ki, o kişi hakkında vereceğimiz yargı bir ölçüde kesinliğe kavuşur.

Sürekli desteklenmek isteyen çocukların ayakta duruş biçimleri, bağımsız çocuklarınki gibi değildir. Bir çocuğun duruş şeklinden ve başka insanlara doğru yürüyüşünden onun bağımsızlık derecesini çıkarabiliriz. Böyle davranmakla şüphe içinde kalmaktan kurtulur, ilgili çocuk hakkında vardığımız yargıyı kesinliğe kavuşturacak bilgilere kavuşuruz. Bir kez bunu yaptık mı, ortadaki durumu düzeltme ve çocuğu doğru yola yöneltme bakımından gerekli adımları atmamız için engel kalmaz.

Örneğin hep desteklenmek isteyen bir çocukla ilgili bazı deneylere başvurabiliriz. Diyelim annesini bir sandalyaya oturtur, sonra çocuğu odadan içeri salarız. Söz konusu çocukların böyle bir durumda odadaki öbür kimselerin hiç yüzüne bakmadan doğru annesine gidip, ya annesinin oturduğu sandalyaya ya da annesine yaslandığını görürüz. Böylece çocuğun desteklenmek istediği yolundaki yargımız kesinlik kazanır.

Bir çocuğun başkalarına yaklaşım biçimini de gözlemlemek ilginçtir, çünkü bu da çocuktaki toplumsallık duygusunun ölçüsünü, onun topluma ne derece uyum sağladığını gösterir, başka insanlara karşı beslediği güveni açığa vurur. Diğer insanlarla hiç bir alıp vereceği

bulunmayan, hep kıyı kenarda kalan birinin başka bakımlardan da aynı şekilde çekimser davrandığını belirleyebilir, örneğin böyle bir kimsenin yeterince ağzını açıp konuşmadığını, anormal derecede suskun biri olduğunu anlarız.

Uzaklık ve Yakınlık

Bütün bu ayrıntıların aynı yönü gösterdiğini saptayabiliriz, çünkü her insan bir bütündür ve yaşamın her durumunda böyle bir bütünlük içinde tepki gösterir. Bu durumu, tedavi için bir hekime başvuran bir kadın üzerinde somut olarak anlatmaya çalışalım. Hekim, kadının yakınında bir yere oturacağını beklemişti; ama kendisine bir sandalya gösterilen kadın ilkin çevresine bakınmış, daha sonra hekimin uzağındaki bir sandalyaya gidip oturmuştu. Buradan kadının başka biriyle ilişki kurmak istemediği sonucunu çıkarabiliriz. Söylediğine bakılırsa evli biridir. Bu sözünden yola koyularak kadının tüm yaşam öyküsünü belirleyebilir, kendi kocasından başka biriyle düşüp kalkmak istemeyen biri sayılacağını tahmin edebiliriz. Ayrıca şımartılmayı arzuladığını, kocasının her bakımdan çok dakik olmasını, her vakit tam zamanında eve gelmesini isteyen kişilerden biri olduğuna karar verebiliriz. Yalnız kaldı mı büyük korkular içinde kıvranan, evden tek başına asla sokağa çıkmayan, başka insanlarla karşılaşmaktan hiç haz etmeyen biridir. Sözün kısası, bir vücut hareketine dayanarak bütün bunları kestirebiliriz. Kuşkusuz, elimizde bu sanılarımızı doğrulayacak daha başka olanaklar bulunmaktadır.

Örneğin hekime: «Korkulardan şikâyetçiyim», diye bir açıklamada bulunabilir kadın. Korkunun bir başka insan üzerinde otorite kurmak için silâh gibi kullanılabileceğini bilmeyen kimse kadının sözlerindeki anlamı kavrayamaz. İster çocuk, ister erişkin bir insan korku-

dan şikâyetçiyse, ortada ilgili çocuğun ya da erişkinin bakımını üstlenmiş bir başka birinin olması gerektiğini tahmin edebiliriz.

Vaktiyle bir karı koca vardı, ikisi de cinsel özgürlüğün gereğine inandıklarını inat ve ısrarla ileri sürerlerdi. Savundukları görüşe göre, eşlerden her biri evlilikte dilediğini yapabilirdi; yeter ki olup bitenleri sonradan öbürsüne anlatsındı. Böyle bir görüşün sonucu olarak, erkek birkaç aşk serüvenine bulaşmış ve her defasında karısına bu konuda bilgi vermişti. Karısı ilkin tamamıyla memnun görünmüştü durumdan. Ne var ki, sonradan korkulara yakalanmıştı; tek başına evden dışarı adım atamıyor, hep birinin kendisine eşlik etmesi gerekiyordu. Buradan anlıyoruz ki, cinsel özgürlük yerini sonradan korku ya da fobiye bırakmıştı.

Bazı insanlar vardır, çevrelerinde hep bir duvar bulup yaslanmak isterler. Bu da yeterince cesur ve bağımsız olmadıklarının bir belirtisidir. Böyle korkak ve bocalayan bir insanın kendisi için saptadığı ideali çözümlemeden geçirelim. Okula başlayan bir çocuğun halinde aşırı bir ürkeklik vardı. Bu da başkalarıyla ilişki kurmak istemeyişinin önemli bir belirtisidir bizim için. Bir arkadaş edinememişti kendine ve okulun kapanmasını bekliyordu. Hareketleri pek yavaştı, merdivenleri inerken duvarın yanıbaşından ayrılmıyor, arkadan gözlerini sokağın bir yukarısında, bir aşağısında gezdiriyor, derken hızla eve seğirtiyordu. İyi bir öğrenci değildi; okul duvarları arasında kendisini mutsuz hissettiğinden, sınıftaki başarıları hiç de yüz güldürecek gibi değildi. Hep eve, annesine gitmek isteğini duyuyordu. Zayıf ve hastalıklı bir kadındı annesi, kocasından ayrılmıştı ve oğlunu aşırı derecede şımartıyordu.

Durumu daha iyi kavrayabilmek için hekim kalkıp kadının evine gitmişti. Kadına sormuştu: «Severek yatmaya gidiyor mu? Kadın: «Evet», diye yanıtlamıştı. «Peki, geceleyin çığlık attığı oluyor mu?» —«Hayır.» —Yatağını ıslatıyor mu?» —«Hayır.»

Bunun üzerine, ya kendisinin ya da oğlanın bir hata yaptığını düşünmüştü hekim. Sonra oğlanın annesiyle aynı yatakta yatıyor olması gerektiğini sonucuna varmıştı. Bunu nasıl düşünmüştü peki? Bir kez, geceleyin çığlık atmak, annenin dikkatini çekmek istemekti. Oğlan annesinin yatağında yatarsa buna gerek kalmayacaktı. Aynı şekilde yatağın ıslatılması da yine annenin dikkatini çekmeyi amaçlıyordu. Hekimin çıkardığı sonucun gerçekten doğruluğu anlaşılmıştı sonradan.

Titizlikle baktığımızda, hekimin üzerinde durduğu bütün o küçük ayrıntıların kendi içinde kapalı yaşam planının parçaları olduğunu görürüz. Yani amacı öğrendik mi, ki ele aldığımız çocuğun durumunda hep annesinin yanında olmaktı bu, o zaman birçok sonuç çıkarabiliriz buradan, uyguladığımız yöntem sayesinde bir çocuğun geri zekâlı sayılıp sayılmayacağını anlarız. Bizim oğlan aptal bir çocuk olsaydı, böyle zekice bir yaşam planı kotaramazdı.

Tutumlar

Şimdi de insanların birbirinden ayrılmalarını sağlayan ruhsal tutumlara bir göz atalım. Kimi insanlar vardır, az çok kavgacı, geçimsiz bir mizaca sahiptir. Bazıları da teslim bayrağını çekmek ister hemen. Ne var ki, gerçekten pes diyen hiçbir insana rastlayamayız. Böyle bir şey olanaksızdır. Normal bir insan pes diyemez. Ama yine de böyle diyen var gibi görünüyorsa, bu, ilgili kişinin ilerlemek için uğraşıp didindiğini daha açık seçik ortaya kor yalnız.

Cesaret ve Korkaklık

Bir tip çocuk vardır, görünürde hep pes etmek ister. Genellikle ailenin dikkati kendi üzerinde toplanmış-

tır. İlerleyebilmesi için herkesin çaba harcaması onu teşvik edip gayrete getirmesi gerekmektedir. Yaşayabilmesi için yardıma muhtaç durumdadır ve başkaları için sürekli bir yük oluşturur. Bu davranışında da bir üstünlük amacı kendini açığa vurur, başkaları üzerinde eğemenlik kurmak isteği bu yoldan belli eder kendini. Böyle bir üstünlük amacı, daha önce belirttiğimiz gibi, bir aşağılık kompleksinin sonucudur. Çocuk kendi güçlerinden kuşkuya kapılmasa, başarı elde etmek için bu kolay yolu seçmezdi.

On yedi yaşındaki bir gençte bu karakter çizgisini somut olarak görebiliriz. Söz konusu genç ailenin en büyük çocuğuydu. Küçük bir kardeşin gelip evdekilerin sevgi ve yakınlığının odak noktasındaki tahtından kendisini alaşağı etmesiyle, büyük çocuğun normal olarak trajik bir durum yaşadığını daha önce görmüştük. Sözünü ettiğimiz gençte de tıpkı böyleydi durum. Büyük bir umutsuzluğa kapılmış, neşesini yitirmiş, hiç bir işe el atmak isteğini duymuyordu. Günün birinde de canına kıymaya kalkmıştı. Arası çok geçmeden bir hekime başvurmuş ve kendisine intihar girişiminden önce gördüğü bir düşü açıklamıştı ona. Düşünde babasını tabancayla vurup öldürüyordu. Buradan gördüğümüze göre, böyle bir insan —umutsuzluğa kapılmış, miskin ve aylak— kendini birtakım duygu ve düşüncelere kaptıracak zaman ve fırsata sahip bulunmaktadır. Ve yine buradan öğrendiğimiz bir şey daha var: Miskinliklerinden okuldaki arkadaşlarına ayak uyduramayan bütün bu çocuklarla herhangi bir iş yapacak durumda görünmeyen bütün o hantal ve vurdum duymaz erişkinler, büyük bir tehlike içinde yüzerler. Vurdumduymazlıkları çokluk maskedir. Derken ansızın patlak verir gerçek durum, bir de bakarız karşımızda canına kıymaya kalkan biri vardır, ya da bir nevroz veya bir ussal bozukluk açığa vurur kendini. Bu gibilerinin ruhsal tutum ve davranışları konusunda bir kesinliğe kavuşmak bazan güçtür.

Bir çocuktaki çekingenlik de yine insanı alarma ge-

çirecek bir belirtidir. Böyle bir çocuğu tam bir titizlik ve özenle tedaviden geçirmek gerekir. Çekingenlik ya ortadan kaldırılır ya da çocuğun bütün hayatını mahvedip çıkar. Çekingenliği giderilemediği süre, çocuk kendisini hep büyük güçlükler karşısında bulacaktır; çünkü içinde yaşadığımız uygarlık öyle kurulmuştur ki, ancak gözüpek insanlar hayatta büyük başarı ve avantajlara kavuşabilir. Diyelim bir insan cesurdur da bir yenilgiyi sinesine çekmesi gerekmektedir; böyle bir şey sarsmaz onu. Ama çekingen bir insan kendisini güçlükler karşısında bulur bulmaz, kaçıp hayatın olumsuz tarafına sığınır. Böylesi çocuklar, ileride nevrozlara ya da ussal bozukluklara yakalanmak tehlikesi içindedir.

Bu gibi insanlar aptal aptal sağda solda dolaşır, başkalarıyla bir araya geldiler mi ya kekeler ya da hiç konuşmaya yanaşmaz, hatta insan içine çıkmaktan kaçarlar.

Yukarıda anlatılan karakteristik özellikler, ruhsal tutum ve davranışları oluşturur. Asla doğumsal ya da kalıtsal yanları yoktur, yalnızca belli bir duruma tepki niteliğini taşırlar. Her özellik, karşılaşılan bir sorunun algılanmasından yaşam üslubunun verdiği bir yanıttır. Elbette, her zaman diyelim bir filozofun aradığı gibi bir mantıksallığı içermeyen, çocukluğun deneyim ve hatalarının insana öğrettiği bir yanıttır bu. İlgili tutum ve davranışların işleyiş tarzını ve çocuklarla anormal kişilerde nasıl gelişip ortaya çıktığını, normal erişkinlerden çok bu gibi hastalarda daha iyi izleyebiliriz. Önce de gördüğümüz gibi, yaşam üslubunun ideal oluşturma evresi, sonraki evrelere kıyasla hayli daha açık seçik ve yalın nitelik taşır. Bir idealin işleyiş tarzını, temas ettiği her şeyi özümleyip kendisine maleden bir meyvaya benzetebiliriz; gübreymiş, suymuş, besiymiş, havaymış, bütün bu nesneleri kendi gelişim süreci içine çekip alır, meyva. Bir idealle bir yaşam üslubu arasındaki ayrım, henüz olgunlaşmamış bir meyvayla olgunlaşmış bir meyva arasındaki ayrıma benzer. İnsanlarda

olgunlaşmamış meyve evresine çok daha kolay yaklaşım sağlanarak söz konusu evre inceleme konusu yapılabilir, ama bu yoldan edinilen bilgiler büyük ölçüde olgunlaşmış meyva evresi için de geçerlik taşır.

Örneğin yaşamının başlangıcında korkak bir çocuğun, ilgili korkaklığı nasıl bütün ruhsal tutum ve davranışlarında açığa vurduğunu gözlemleyebiliriz. Korkak bir çocukla saldırgan ve mücadeleci bir çocuğu birbirinden ayıran bir sürü ayrım vardır. Mücadeleci çocuk her vakit belli ölçüde cesaret sahibidir, bu da bizim sağduyu (common sense) diye nitelediğimiz şeyin bir sonucudur. Ne var ki, belirgin olarak korkak bir çocuk belli bir durumda bir kahraman kesilebilir. Herkesten öne geçmek için bilinçli bir çalışmanın sürdürüldüğü dönemlerde karşılaşılan bir durumdur, bu. Buna somut bir örnek olarak yüzme bilmeyen bir oğlanı gösterebiliriz. Oğlan günün birinde yapılan çağrıyı geri çeviremeyerek arkadaşlarıyla yüzmeye gitmiş, ama suyun fazla derinliği nedeniyle boğulmaktan kıl payı kurtulabilmişti. Kuşkusuz gerçek bir cesaret sahibi değildi ve yaşamın olumsuz tarafında bulunmaktaydı. Çünkü anlatıldığı gibi davranmasının nedeni, öbür çocukların hayranlığını kazanmaktı. Kendisini bekleyen tehlikeyi küçümsemiş, arkadaşlarının kendisini kurtaracağını ummuştu.

Yazgıya inanma

Cesaret ve korkaklık sorunu psikolojik bakımdan geleceğin önceden kestirilebileceği inancıyla sıkı bir ilişki içindedir. Bu inanç, bizim yararlı eylemlerde bulunma gücümüzü etkiler. Kimi insanlar vardır, kendilerini öyle üstün görürler ki, her şeyi elde edebileceklerine inanırlar. Her şeyi bilir, bundan böyle bir şey öğrenmek istemezler. Hepimiz de ilgili düşüncelerin nasıl sonuç verdiğini görmüşüzdür. İçlerinde böyle bir üstünlük

duygusunu yaşatan çocuklar, çokluk kırık not getirir eve. Yine bazı insanlar vardır, durmadan en tehlikeli işlere kalkışırlar; sanki başlarına hiç bir şey gelmeyecek, hiç bir yenilgiye uğramayacaklarmış duygusu içinde yaşarlar hep. Ama çokluk kendilerini kötü sonuçlar bekler.

Bu başlarına bir şey gelmeyeceği duygusuna, hayatta korkunç bir olay yaşayan, ama olaydan sağ salim kurtulan insanlarda rastlarız. Örneğin feci bir kazada kendileri de vardır da, ölümden dönmüşlerdir. Bunun sonucu olarak, içlerinde yüce amaçlar için yaratıldıkları gibi bir duygu filizlenmiştir. Bir zaman bir hastam vardı, böyle bir duyguya kapılmış, ama başından bir olay geçip de olayın beklediği gibi sonuçlanmadığını görünce, bütün cesaretini kaybederek bir depresyon durumuna sürüklenmişti. Böylece en önemli desteği koparılıp alınmıştı elinden.

İlk anılarını sorduğumuz zaman, aklına önemli bir yaşantı gelmişti. Anlattığına göre, bir zaman Viyana'da bir tiyatroya gitmek istemiş, ama daha önce bir şeyi beklemesi gerekiyormuş. Sonunda tiyatroya vardığında bakmış ki, yanmış tiyatro. Felaket olup bitmiş, ama kendisi kurtulmuştu. Böyle bir insanın da, yüce amaçlar için yaratıldığı gibi bir duyguya kapılmasını anlamak güç değildir. Bir süre her şey yolunda gitmiş, ama derken karısıyla ilişkide bir yenilgiyi sineye çekmesi üzerine adam yıkılmıştı.

Yazgıya inanmanın önemi konusunda çok şey söylenip yazılabilirdi. Tek insanlar gibi tüm ulusları ve uygarlıkları da etkiler böyle bir inanç. Ama bizim amacımız, böyle bir inançla ruhsal aktivitenin motor güçleri ve yaşam üslubu arasındaki ilişkiyi belirtmektir.

Yazgıya inanmak, birçok bakımdan yaşamda olumlu bir çizgiyi izleyerek, bu çizgi üzerinde etkinlik göstermek ve çaba harcamak görevinden ödlekçe bir ka-

çıştır. Dolayısıyla, aldatıcı bir destekten başka bir şey değildir.

Kıskançlık, Erkeksel Protesto ve Cinsel Güçlükler

Hemcinslerimizle ilişkilerimizi olumsuz yönde etkileyen en önemli davranışlarımızdan biri de çekemezliktir. Çekemezlik, aşağılık duygusunun bir belirtisidir. Kuşkusuz, hepimizde yaradılıştan bir ölçüde çekemezlik bulunur. Ne var ki, az miktarda çekemezlik hiç de fena bir özellik değildir ve düpedüz normaldir. Ancak, çekemezlik yararlı olmak zorundadır. İnsanı çalışmaya kanalize edebilmeli, insanda ilerleme eğilimini uyandırmalı ve sorunların üzerine gitme isteğini ona verebilmelidir. Böylesi durumlarda çekemezliğin yararsızlığı söylenemez. Dolayısıyla, hepimizde varlığı kuşku götürmeyen birazcık çekemezlikler karşısında anlayış göstermemiz gerekmektedir.

Kıskançlığa gelince hayli derecede daha çetin ve tehlikeli bir tutumdur, çünkü asla yarar sağlamaz insana. Bir tek alan gösterilemez ki, bu alanda kıskanç bir insan yararlı olabilsin.

Üstelik kıskançlığın temelinde derinliğine ve güçlü bir aşağılık duygusunun saklı yattığını görürüz. Kıskanç bir insan, eşini kendisine bağlayamayacağından korkar sürekli. Ve tam da eşini şu ya da bu şekilde etkilemeye çalıştığı anda güçsüzlüğünü ele verip kıskançlığını açığa vurur. Böyle bir kimsenin idealini gözden geçirirsek, yüksek mevkiinden indirilmişlik ve hakları kısıtlanmışlık duygusuyla karşılaşırız. Gerçekten de kıskanç insanları tedavi ederken, bunların geçmişleriyle ilgilenmek ve bir kez tahttan indirilmiş olup, yeniden tahttan indirilmeyi bekleyen insanlar karşısında bulu-

nup bulunmadığımızdan emin olmak, anlamlı ve aydınlatıcı bir davranıştır.

Şimdi çekemezlik ve kıskançlığın genel sorunundan ayrılarak, çekemezliğin özel bir biçimini ele alacağız; bu da erkeklerin toplumdaki yüksek pozisyonları karşısında kadınların hissettikleri çekemezliktir. İkide bir öyle kadın ve kızlarla karşılaşırız ki, erkek olmayı isterler. Bu tutumun da hiç anlaşılmayacak yanı yoktur; çünkü duruma peşin yargılardan uzak bir gözle baktığımız zaman, içinde yaşadığımız uygarlıkta erkeklerin her vakit başta gelen bir yeri elde bulundurduklarını saptarız. Toplumda daha çok saygınlık gören erkeklerin yerleri kadınlara göre daha bir üst aşamadadır, kadınlardan daha çok rağbet görürler. Ahlâk açısından bu bir haksızlıktır ve değiştirilmesi gerekmektedir. Ama işte şimdiki durumda kızlar, aile içinde erkeklerin ve oğlanların durumunun kendilerinkinden daha iyi olduğunu, onların kendileri gibi küçük işlerle başlarını ağrıtmadıklarını yaşayarak öğrenirler. Erkeklerin birçok bakımdan kendilerinden daha özgür davranabildiklerini görür, kadınlık rollerinden hoşnutsuzluk duyar, dolayısıyla oğlanlar gibi davranmaya heveslenirler. Oğlanlara böylesine bir özenti, çeşitli şekillerde kendini açığa vurabilir. Örneğin oğlanlar gibi giyinmeye çalışır, hatta bu konuda bazan anne ve babalarından destek görürler; çünkü oğlanların giysileri itiraf edileceği üzere daha rahattır. Evet, ilgili davranışların bazısı düpedüz yararlıdır, dolayısıyla kızları bundan vazgeçirmenin gereği yoktur. Ama beri yandan, kimi yararsız tutumları da görmezden gelemeyiz; örneğin bir kızın kendi kız adıyla değil de, bir oğlan adıyla çağrılmasını istemesi bunlardan biridir. Başkaları seçtikleri oğlan adıyla kendilerini çağırmasın, bu gibi kızlar köpürür, ortalığı birbirine katarlar. Böyle bir tutum yalnızca bir soytarılık değil de, yüzeysellikten uzak duygu ve düşünceleri yansıtıyorsa çok tehlikelidir. O zaman ilgili tutum, daha sonraları kadının cinsel rolünden hoşlnutsuzluk, evliliği yadsıma

ya da evlilikte kadının cinsel rolüne karşı tiksinti biçiminde kendini açığa vurur.

Kadınlar kısa giysiler giyiyorsa kızmamak gerekir; çünkü bu, kendileri için avantajlı bir durumdur. Ayrıca birçok doğrultuda erkekler gibi gelişip, onlar gibi bir meslek edinmeleri de doğru ve yerinde bir davranıştır. Ne var ki, kadınsal rollerinden hoşnutsuzluk duyup, erkeklerin kötü özelliklerini onlardan kapmak istemeleri tehlikeli bir tutumdur.

Bu tehlikeli eğilim gençlik yaşında ortaya çıkar, çünkü ilgili dönemde bireysel ideal saflığını yitirir, bulanıklaşır, kızın henüz olgunluk kazanmamış ruhunu erkeğin ayrıcalıkları karşısında bir kıskançlık sarar, söz konusu duruma da oğlanlara özenmekle tepki gösterir. Bu da kuşkusuz bir üstünlük kompleksidir, sağlıklı gelişim çizgisinden bir sapmadır.

Daha önce söylediğimiz gibi ilgili durum sevgi ve evlilik yaşamına karşı güçlü bir yadsımaya yol açabilir. Bu demek değildir ki, söz konusu yadsımayı duyan kızlar evlenmek istemez, çünkü içinde yaşadığımız uygarlıkta evlenmemek bir başarısızlık ve yenilgi belirtisidir; dolayısıyla evlilik yaşamına heves etmeyen kızlar da başgöz olmayı arzular.

Kadın ve erkekler arasındaki ilişkilerin eşitlik ilkesi temeline göre düzenlenmesi görüşünü savunanların da, kadınlardaki erkeksel protestoyu desteklememesi gerekir. Kadın ve erkek arasındaki eşitlik, nesnelerin doğal düzeninin dışına çıkmamak zorundadır; oysa erkeksel protesto realiteye karşı körü körüne bir başkaldırı, dolayısıyla bir üstünlük kompleksidir. Gerçekten de söz konusu protesto, bütün cinsel işlevleri bozarak olumsuz yönde etkileyebilir. Bu arada bir sürü küçümsenmeyecek belirti gelişip ortaya çıkar; ilgili belirtileri

geriye doğru izledik mi, genellikle bunlara yol açan bozuklukların henüz çocuklukta ortaya çıktığını görürüz.

Beri yandan öyle erkek çocuklarıyla karşılaşırız ki, kız olsalar sevineceklerdir. Ne var ki, sayıları oğlan olmayı isteyen kızlar kadar çok değildir bunların. Özendikleri normal değil, aşırı derecede fingirdek kız tipidir. Böyle oğlanlar yüzlerine pudra sürer, göğüslerine çiçek takar, hoppa kızlar gibi davranmaya özen gösterirler. Bu da yine üstünlük kompleksinin bir çeşididir. Söz konusu erkek çocukları, kadının otoriteyi elinde bulundurduğu bir çevrede yetişmiş, babanın değil de annenin karakter özelliklerine öykünme çabası içinde büyümüşlerdir.

Bazı cinsel sorunlar dolayısıyla bana tedavi için başvuran bir oğlanı buna örnek gösterebiliriz. Açıkladığına göre, oğlan annesinin yanından hiç ayrılmamıştı. Babasının evde varlığıyla yokluğu bir gibiydi, hiç umursayan yoktu kendisini. Evlenmeden önce terzilik yapan annesi, evlendikten sonra da bir bakıma eski mesleğinde çalışmasını sürdürmüştü. Sürekli annesinin yanında bulunan oğlan, giderek annesinin gördüğü işle de ilgilenmeye başlamıştı. Kadınlar için giysiler dikiyor, modeller çiziyor ve benzeri şeyler yapıyordu. Oğlanın annesine ne kadar bağlı olduğu şuradan anlaşılmaktaydı ki, henüz dört yaşındayken saati okumasını biliyordu; annesi hep saat dörtte evden çıkıp gidiyor ve akşam beşe doğru dönüp geliyordu. Annesi eve döndükçe hissettiği kıvanç, henüz küçük yaşta saati okumayı öğrenmesini sağlamıştı.

Daha sonra da okula başlayınca bir kız gibi davranmıştı hep. Spor ve oyunlara katılmamıştı. Öbür çocuklar hep kendisiyle eğlenmiş, böylesi durumlarda sıklıkla karşılaşıldığı gibi bazan onu tutup öpmüşlerdi. Derken günün birinde bir oyun sahnelemeleri gerekmiş, bu durumda çok iyi tasarlayabileceğimiz gibi bizimkisi-

ne bir kız rolü verilmişti. İlgili rolü öylesine iyi oynamıştı ki, herkes hiç şakasız kız sanmıştı kendisini. Hatta seyirciler arasındaki bir adam ona gönlünü bile kaptırmıştı. Böylece bizim oğlan erkek kimliğiyle pek takdir edilmemesine karşın, kadın kimliğiyle el üstünde tutulduğunu görmüştü. İleride karşılaştığı cinsel sorunlar da işte buradan kaynaklanıyordu.

7. DÜŞLER ve YORUMLAR

Daha önce birçok nedenlerle belirttiğimiz gibi, bireysel psikoloji bilinç ve bilinçdışını bir bütün gibi görür. Son iki bölümde kişideki bilinçli parçaları, anıları, tutum ve davranışları, vücut devinim ve pozisyonlarını bireysel bütünlük açısından ele alıp yorumlama konusu yaptık. Şimdi aynı yorum yöntemini bilinçsiz ya da yarı bilinçli yaşamımız, yani düş dünyamız üzerinde uygulayacağız. Düş yaşamımızın tıpkı uyanık durumdaki yaşamımız gibi, ne ondan daha az, ne daha çok, bireysel bütünlüğümüzün bir parçasını oluşturması, düşleri incelemede böyle bir yöntemden yararlanmamızı haklı göstermektedir. Daha başka psikolojik okulların savunucuları, düşleri sürekli yeni bakış açılarından ele almaya özen göstermektedir; ama bizim düş görüşümüz, ruhsal dışavurumlarla kendini belli eden kişiliğin bütün diğer önemli parçalarına ilişkin görüşümüz gibi, aynı bakış açısından gelişip çıkmış bulunuyor.

Yaşam Üslubu ve Yaşamsal Amaçlar

Gördük ki, uyanık durumdaki yaşamımızı üstünlük amacı belirlemektedir. Buradan anlaşılacağı üzere, düşleri de yine üstünlük amacı belirler. Bir düş, yaşam üslubunun bir parçasıdır hep; dolayısıyla, düşlerde de bireysel idealin etkinliği görülür. Gerçekten de, bir düşün gereği gibi anlaşıldığına güven getirmek için, bireysel

idealin düşle bağlantısını açık seçik saptayabilmemiz gerekir. Bunun gibi, bir insanı iyi tanıdık mı, düşlerinin karakterini de hayli kesinlikle belirleyebiliriz.

Örneğin genelde tüm insanların aslında korkak sayılacağını bilir, insanlıkla ilgili bu genel bilgimize dayanarak, düşlerin büyük çoğunluğunun korku, tehlike ve sıkıntıyı (anksiyete) konu alacağını söyleyebiliriz. Bir kimsenin yaşamın sorunlarının çözümünden kaçmak gibi bir amaç izlediğini bilirsek, onun sık sık yere yıkıldığı düşler göreceğini de kestirebiliriz. Böylesine bir düş uyarı niteliği taşıyıp anlamı da aşağı yukarı şöyledir: «Daha çok ileriye gitme, eline yenilgiden başka şey geçmeyecektir.» İlgili kişi geleceği hakkındaki görüşünü bu gibi düşmelerle açığa vurur. İnsanların çoğunluğu ilgili düşleri görürler.

Buna tipik bir örnek olarak bir öğrenciyi verebiliriz. Üniversiteye giden bir gençtir öğrenci, sınavdan bir önceki gece düşü görür. Kendisi darda kaldı mı soluğu kaçmakta alan, güçlüklere yan çizen biridir. Ne durumda olduğunu kestirebiliriz. Bütün gün tasa edip durur, bir türlü dikkatini ders çalışmaya veremez ve sonunda şöyle der kendi kendine: «Zaman böyle bir sınav için çok kısa.» Gireceği sınavı bir başka tarihe ertelemeyi düşünür ve o günün gecesi bir düş görür, düşünde yere düşer. Böylece yaşam üslubunu açığa vurur, çünkü amacına kavuşabilmek için böyle bir düş görmesi gerekmektedir.

Bir başka öğrenciyi alalım ele. Öğreniminde ilerlemeler kaydetmektedir, cesurdur, asla ürkmez bir şeyden, birtakım bahanelere sığınıp güçlüklerden yakasını sıyırmaya bakmaz. Bu öğrencinin de nasıl bir düş göreceğini kestirebiliriz. Sınavdan önce göreceği düşte yüksek bir dağa tırmanacak, dorukta karşılaşacağı manzara hayranlığını uyandıracak ve içinde böyle bir duyguyla uykusundan uyanacaktır. Bu düş de öğrencinin iz-

lediği yaşam yolunun bir dışavurumudur; bir şey yapıp ortaya koyma amacını yansıtır.

Bazı insanlar da vardır, kendilerini dar sınırlar içine tıkılmış hisseder, ancak belli bir noktaya kadar ilerleyebilirler. Böyleleri düşlerinde sınırlarla karşılaşır, başka insanlardan ve güçlüklerden kaçıp kurtulamayacaklarını görürler. Sık sık izlenip kovalanırlar düşlerinde.

Daha başka düş çeşitlerine geçmeden, bir noktayı belirtmek yerinde olacaktır: Bir hastası kendisine: «Ben düş anlatamam, çünkü gördüğüm düşleri hiç anımsayamam sonradan. Ama sizin için kafamdan bazı düşler uydurabilirim.» dediği zaman, bir psikolog hiçbir vakit yitirmez cesaretini. Çünkü bilir ki, hastasının hayal gücü yaşam üslubunun kendisi için çizdiği yoldan ayrılamaz, onun kafadan atacağı düşler gerçekten görülüp de sonradan anımsananlar kadar değerlidir; çünkü hastasının tasarım ve hayal gücü aynı şekilde yaşam üslubunun bir dışavurumudur.

Bir insanın hayal gücünün yaşam üslubunun dışavurumu niteliğini taşıyabilmesi için, asla o insanın gerçekteki hareketlerini tıpatıp kopya etmesi gerekmez. Örneğin bir tip insan vardır, realiteden çok hayalde yaşar. Bu tiptekiler gündüzün çok korkak, buna karşılık düşlerde çok cesurdurlar. Ne var ki, ellerindeki işleri bitirmek istemediklerini açığa vuran sözler söylemeleri dikkatimizi çeker hep, hatta cesur düşlerinde bile ilgili sözlerin hayli açık seçik dile getirildiği görülür.

Bir düşün ereği, bir üstünlük amacına, daha yerinde bir söyleyişle belli bir bireyi kişisel üstünlük amacına götüren yolu hazırlamaktır. Bir insanın semptomları, hareketleri, duyguları ve düşleri, her şeye eğemen bu amacın ele geçirilmesi için yapılan antreman niteliğini taşır! Amaç ister herkesin ilgisini kendi üzerinde toplamak olsun, ister başkalarını buyruk ve eğemenlik altına almak ya da kaçmak, hiç farketmez.

Elbet bir düşün güttüğü amaç ne mantığa, ne de gerçeğe uygun biçimde dile getirilir. İnsanda belli bir duyguyu, bir ruhsal havayı, bir heyecanı yaratmayı amaçlar düş, bütün karanlık yönlerini tamamen aydınlatmak olanaksızdır. Ne var ki, güttüğü amaç bakımından, uyanık yaşamla bu yaşamın hareket ve eylemlerinden cins değil, yalnızca derece bakımından ayrılır. Daha önce gördüğümüz gibi, ruhun yaşam sorunlarına karşı tepkisi bireylerin yaşam şemalarına uygunluk gösterir, yani toplumla ilişki bakımından her ne kadar böyle olsun diye çaba harcasak da, önceden hazırlanmış mantıksal bir çerçeveye sığmaz. Uyanık yaşam için kesinlikle geçerli bakış açısını bir yana bıraktık mı, düşlerdeki gizemsel karakter de kaybolur. O zaman düş yaşamına, uyanık yaşamda da karşılaştığımız aynı göreceliğin, olay ve duygulardan aynı karışımın ek bir dışavurumu gibi bakabileceğimizi görürüz.

Tarihte düşler sıradan insanlar üzerinde her zaman alabildiğine gizsel bir etki yapmış, bu insanlar genellikle kehanete kaçan yorumlara bağlı kalmışlardır. Düşler, ileride başgösterecek olayların peygambersi ön habercileri sayılmıştır. Böyle bir inanışın tümüyle değilse bile yarı yarıya gerçeklik taşıdığı kuşkusuzdur. Düşün, düşü görenin karşılaştığı sorunla yaşam amacı arasında bir köprü oluşturduğu doğrudur. Bu bakımdan çokluk gerçektir düş; çünkü düşü gören, düş sırasında, sonradan üstleneceği rolü talim etmekte ve sözkonusu rolün gerçeklik kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Bir başka türlü söylersek, düşlerde de tıpkı uyanık yaşamımızdaki karşılıklı ilişkilerin kendilerini açığa vurduğuna tanık oluruz.. Keskin görüşlü zeki bir insan, ister uyanık yaşamını, ister düş yaşamını çözümlemeden geçirsin, geleceğini önceden kestirebilir, gerçekten teşhis koyabilir duruma. Diyelim biri bir tanıdığının öldüğünü gördü düşünde ve bu tanıdığı gerçekten öldü, bu durumda düşün bir hekimin ya da yakın bir akrabanın önceden söyleyeceğinden daha fazla bir şeyi içerdiği ileri

sürülemez. Düşü gören uyanıkken değil de, uykuda konu üzerinde düşünmüş demektir.

Tam değil de yarı gerçeği içerdiğinden, özellikle bu nedenle düşe bir kehanet gözüyle bakıp yorumlamak bâtıl bir inanç sayılır. Düş konusunda böyle bir bâtıl inanç besleyenler, zaten genellikle bâtıl inanca eğilimli kişilerdir. Bunun dışında yine bir grup insan vardır ki, onlar da düşe bâtıl inançla yaklaşır, başkaları üzerinde peygamber oldukları izlenimini uyandırmaya çalışıp, kendilerine önemli kişilermiş süsünü verirler.

Düşlerin bir kehanet karakteri taşıdığı yolundaki yanlış inancı ve düşleri saran gizemsel havayı dağıtmak istiyorsak, neden insanlardan çoğunun gördükleri düşleri anlamadıklarını açıklamamız gerekir kuşkusuz. Bunun nedeni, kısaca uyanıkken de kendi kendilerini tanıyan pek fazla kimsenin çıkmayacağıdır. Ancak pek az kimse, hangi doğrultuda hareket ettiklerini görmelerini sağlayacak bir özanalizi düşünsel bakımdan gerçekleştirecek yeteneğe sahiptir, ayrıca daha önce belirttiğimiz gibi düş analizi uyanık yaşamdaki davranışların analizine göre daha karmaşık ve akıl erdirilmesi daha zor bir iştir. Dolayısıyla, düş analizinin insanlardan çoğunun bakış ufkunu enikonu aşması şaşılacak şey değildir ve yine onların düşte iç içe girmiş karmaşık olayları anlayamadıklarından bazı şarlatanlara düş yorumu için başvurmalarının da şaşılacak yanı yoktur.

Özel Mantık

Düşlerin mantığını kavrayabilmede bunları doğrudan uyanık yaşamın normal ruhsal dışavurumlarıyla değilse bile, daha önceki bölümlerde özel zekânın dışavurumları olarak sözünü ettiğimiz fenomenlerle kıyaslamanın bize yararı dokunacaktır. Okuyucuların anımsayacağı gibi, daha önceki bölümlerde suça yönelik kişi-

lerin, sorunlu çocukların ve nevrozluların çeşitli tutum ve davranışları üzerinde durmuş, sonra nasıl olup söz konusu kişilerin kendilerini belli bir şeye inandırabilmek üzere içlerinde belli bir duyguyu, bir ruh durumunu, bir havayı yaratabildikleri sorununu ele almıştık. Örneğin bir katil öldürdüğü kişiyle ilgili olarak: «Böyle biri için hayatta yer yoktu. Bu yüzden onu öldürmek zorunda kaldım—» diyerek haklı çıkarır kendisini. Kafasında yeryüzünde gereği kadar yer bulunmadığı görüşüne ağırlık vererek, ruhunda kendisini cinayete hazırlayan belli bir duyguyu yaratır.

Kimi vakit, böyle bir kimse, falan ya da filan kişinin ayağında pahalı ve şık pantolonlar var, oysa benim yok, diye geçirir kafasından. İlgili düşünceyi o kadar önemser ki, kıskançlık duygularına kapılır, pahalı şık pantolonlara sahip olmak bir üstünlük amacına dönüşür. Bu durumda bazan göreceği bir düş ruhunda belli bir duygunun uyanmasını sağlar, söz konusu duygu da amacını gerçekleştirmek üzere kendisini harekete geçirir. Çok iyi bildiğimiz kimi düşler vardır, bunlarda söz konusu durumu bütün açıklığıyla gözlemleyebiliriz. Örneğin Hazreti Yusuf'un Tevrat'taki düşlerini alalım ele. Yusuf, düşünde herkesin kendi önünde eğileceğini görmüştür. Buradan anlarız ki, düş Yusuf'un alacalı bulacalı giysisi ve kardeşleri tarafından satılmasıyla uyum içindedir.

Hayli tanınmış bir başka düş ve Yunanlı ozan Simonides'in düşüdür. Simonides bir davet almıştır; Anadolu'da dolaşacak, yapıtlarından parçalar okuyacaktır. Ama yolculuğa çıkmakta duraksar; tekrar tekrar bir başka tarihe erteler geziyi, oysa limanda bir gemi kendisini beklemektedir. Nihayet dostları gemiye binmesi için ozanı kandırmaya çalışırlar, ama boşuna. Derken bir düş görür Simonides, bir zaman ormanda kendisine rastladığı bir adam düşünde ölü olarak karşısına çıkar ve kendisine şöyle der: «Sen mademki bana ormanda rastladığın zaman, övülesi bir davranışta bulundun, be-

nimle ilgilendin, ben de sana bugün karşılık olarak Anadolu'ya gitmeyeceğim», diye açıklar. Gerçekte ilgili geziye çıkmamaya henüz düşü görmeden karar vermiştir kuşkusuz, yaptığı bütün şey düş yardımıyla kendisini belli bir ruh durumuna ya da havaya sokmak olmuş, ilgili hava da daha önce aldığı kararı pekiştirmiş, bunun için gördüğü düşü çözümlemesi gerekmemiştir.

Bu gibi olayları bir kez kavradıktan sonra, kendini aldatmak için belli hayallerin yaratılıp ortaya konabileceği açıkça anlaşılır. Sonra da ilgili hayallerin yardımıyla istenilen duygular ya da ruh durumları sağlanır. Bir düşte de sıklıkla anımsanan yalnızca budur.

Simonides'in düşünü gözden geçirdiğimizde bir başka sorunla daha karşılaşırız. Düşlerin yorumunda nasıl bir yol izlemek gerekir? İlkin şu noktayı göz önünde tutmamız gerekiyor! Düş, insanın aratıcı gücünün bir parçasıdır. Simonides düşünde hayal gücünden yararlanmış, bu gücün yardımıyla düşteki olaylar dizisini yaratmıştır. Ölü adamla karşılaşmayı seçmiştir bunun için. Peki ama, o kadar yaşantısı dururken ne diye özellikle bu yaşantıya başvurmuştur? Anlaşılan ölüm düşüncesi kafasını pek kurcalıyordu Simonides'in belki de bir deniz yolculuğu yapacağı düşüncesi içine derin bir korku salmıştı. O günlerde deniz yolculuğu gerçek bir tehlike oluşturmaktaydı, dolayısıyla Simonides yolculuğa çıkmakta duraksamıştı. Bu, Simonides'in yalnız deniz tutmasından değil, geminin batacağından da korkmuş olabileceğini gösterir. Ölüm düşüncesinin böyle yoğun biçimde kafasını kurcalamasının sonucu, gördüğü düş ölü adam olayını kendisine malzeme seçmişti.

Düşlere bu açıdan baktığımız zaman, onları yorumlamak bizim için pek güçlük doğurmaz. Göz önünde tutulması gereken bir nokta varsa, görüntülerin, anıların ve hayallerin seçilişinin ruhun hangi doğrultuda hareket ettiğini gösterdiğidir. Söz konusu seçim, düşü görenin yeğlediği yolu anlatır bize ve nihayet onun varmak is-

tediği amacı da böyle bir seçim sayesinde saptayabiliriz.

Kendi aile yaşamından memnun olmayan bir kocanın gördüğü düş buna bir örnektir. Adamın iki çocuğu vardı, çocukların etrafında pervane gibi dönüyordu hep; çünkü öyle sanıyordu ki, karısı onlara gereken ilgiyi göstermiyordu; kendini fazlasıyla başka uğraşlara kaptırmıştı; bu uğraşlar dolayısıyla da karısını eleştiriyor, onu doğru yola çekmek istiyordu. Bir gece bir düş görmüştü adam; düşünde, bir üçüncü çocuğu daha vardı. Derken çocuk kaybolup bir daha bulunamıyor, adam da çocukla ilgilenmediği için karısını durmadan suçluyordu.

Adamın eğilimini ortaya koymaktaydı düş: Adam, çocuklardan birinin kaybedileceği düşüncesinden yakasını kurtaramamaktaydı. Ama bu kaybedilmenin düşüne iki çocuktan birini konu almak istemediği için, bir üçüncü çocuk uydurmuş ve onun üzerinde kaybolma işleminin uygulanmasını sağlamıştı.

Dikkate alınması gereken bir nokta da, adamın çocuklarını sevmesi ve onları kaybetmek istememesi, ayrıca zaten iki çocuğun yükünü kaldıramayacak durumdaki karısının bir üçüncüsüyle ilgilenemeyeceği duygusunu içinde taşımasıdır. Üçüncü bir çocukları olsa bunun mahvolup gideceğinden korkmaktaydı, adam. Bu da düşün üçüncü bir yönünü oluşturuyordu ve ilgili yön bir yoruma gidildiğinde şu sözlerle dile getirilebilirdi: «Üçüncü bir çocuk sahibi olsam mı, olmasam mı?»

Düşün gerçekte sağladığı sonuç, adamda karısına karşı yönelik bir duyguyu yaratmasıydı. Gerçekte çocuklardan kaybolan falan yoktu; ne var ki, adam sabahleyin karısını eleştirme gereksinmesiyle uykusundan uyanmış, ona karşı düşmanca duygular beslemeye başlamıştı. İnsanlar sabahleyin çokluk böyle bir hava içinde uykularından uyanır, gece gördükleri bir düsten kaynaklanan bir duygunun sonucu tartışma ve suçlamala-

ra hazır durumda bulunurlar. Böyle bir davranışın kendini zehirlemekten kalır yeri yoktur; tıpkı yenilgi, ölüm ve varını yoğunu yitirme düşünceleriyle kendi kendini helâk edip duran depresyonlu bir hastanın durumuna benzer.

Düşün bize gösterdiği bir başka şey de ,adamın kendisini üstünlük duygusuyla donatacak durumları malzeme diye seçmesidir. Örneğin: «Ben çocuklarla ilgileniyorum,, ama karım hayır; bu yüzden de çocuklardan biri mahvolup gitti» duygusu böyle bir nitelik taşımaktadır. Demek oluyor ki, adamın tahakküm eğilimi de düşte kendini açığa vurmaktaydı.

Düşlerin Nedenleri

Modern düş yorumunun yaklaşık yirmi beş yıllık bir geçmişi var. Freud, düşlere infantil (çocuksal) cinsel isteklerin doyuma kavuşturulması gözüyle bakmıştır. Ancak, biz bu kanıda değiliz; çünkü o zaman her şeyi böyle bir doyum gibi görmemiz gerekecektir. Her düşünce düşteki gibi bir yol izler, yani bilinçdışının derinliklerinden çıkıp gelerek bilinçte açığa vurur kendini. Dolayısıyla, cinsel doyum kavramı somut vakaları açıklamada bir değer taşımaz.

Daha sonra Freud, ölüm düşüncesinin düşlere eğemen olduğu görüşünü benimsemiştir. Ancak, son sözünü ettiğimiz düşü bu yoldan açıklamak olanaksızdır, çünkü babanın çocuğunun yitip gitmesini ve ölmesini istediğini ileri sürmemiz biraz güçtür.

Gerçek şudur ki, daha önce üzerinde durduğumuz genel koşulları, yani ruhsal yaşamın birlik ve bütünlüğüyle düş yaşamının özel duygusal karakterini dikkate almadık mı, bütün düşleri açıklayabilecek bir reçeteye kavuşamayacağımızdır. Düş yaşamının duygusal karakteri ve buna paralel olarak görülen kendi kendini aldat-

ma durumu, bir sürü varyasyonu içeren bir konudur. İlgili karakter, benzeti ve mecazlardan bol ölçüde yararlanılmasıyla kendini açığa vurur. Benzetmeler, kendi kendini ve başkalarını yanıltmada en iyi yollardan biridir. Çünkü şuna emin olabiliriz ki, benzetmelere başvuran bir kişi, karşısındakini gerçeklerden yararlanarak ve mantık aracılığıyla ikna edebileceğine kesinlikle inanmaz. Bizi çok dolambaçlı ve yararsız benzetmelerle etkilemek ister.

Ozanlar da yanıltmacaya başvurursa, ama hoşa gider bir biçimde yaparlar bunu; kullandıkları mecazlar ve şiirsel benzetmeler haz verir bize. Şurası kesindir ki, dilin sağladığı söz konusu olanaklar, alışılmış sözcüklerden daha güçlü biçimde bizi etkileme amacını güder. Örneğin Yunanlı savaşçıların aslanlar gibi savaş alanına saldırdığından söz açan Homer'in benzetmesi, anlatılan şey üzerinde daha bir dikkatle düşündük mü yanıltmaz bizi, ama şiirsel bir ruh durumu içinde bulunuyorsak bizi mestedebilir. Yazar, kendisinin mucizevi güçlere sahip olduğuna inandırır bizi. Ama savaşanların yalnızca giysilerini, silahlarını vb. anlatsaydı, böyle bir şeyin üstesinden gelemezdi.

Aynı durumla, bize bazı şeyleri açıklamakta güçlük çeken bir kimsede de karşılaşırız. Böyle biri bizi ikna edemeyeceğini gördü mü, benzetmelere el atar. Benzetmelerden yararlanmak, daha önce belirttiğimiz gibi bir kendi kendini aldatıştır; düşlerde görüntülerin, duygu ve düşüncelerin vb. seçiminde benzetmelerin böyle sonsuz zenginlikte yer almasının nedeni de budur. Kendi kendini esrikliğe sürüklemenin sanat dolu ustalıklı bir biçimdir, benzetme.

Düşlerin duygusal açıdan esrikliğe sürükleyici nitelik taşıması, ne tuhafsa düşlerin oluşumunu engellemek için bir yöntemi elimize tutuşturur; düşünde gördüklerinin anlamını kavrayan ve düşünde gördükleriyle kendi kendini bir esriklik durumuna sürüklediğini

anlayan kimse düş görmez artık. En azından böyle bir durum bu kitabın yazarının başına gelmiş, düş görmenin nedenini kavrar kavramaz düş görmemeye başlamıştır.

Bu arada şunu söyleyelim ki, söz konusu kavrayışın etkili olması isteniyorsa, dört başı mamur bir duygusal değişimin kendisine eşlik etmesi gerekmektedir. Kitabın yazarında bu durum, savaş sırasında gördüğü son düşte gerçekleşmiştir. Mesleğinin omuzuna yüklediği görevle ilgili olarak, belli bir kişinin cephenin tehlikeli bir noktasına gönderilmesini önlemek için büyük çaba harcamıştı. Derken bir düş görmüş, düşünde bir kimseyi öldürdüğü yolunda üzerine bir duygu çullanmıştı; ama kimi öldürdüğünü bilmiyordu. Kötü bir duruma düşmüş, kendi kendine; «Kimi öldürdüm?» diye habire sorup durmuştu. Oysa gerçekte askerin ölümden en iyi şekilde kaçınabileceği durumu sağlamak üzere alabildiğine çaba harcadığı düşüncesiyle esrikliğe kaptırmıştı kendini. Düşteki duygunun bu düşünceye hizmet etmesi gerekiyordu. Ne var ki, yazar düşün bir bahane olduğunu anlayınca düş görmemeye başlamıştı; çünkü mantıksal nedenlere dayanarak da yapmamaya karar verebileceği bir şeyi yapmak için kendini aldatmasına gerek yoktu.

Bu son sözlerimize sık sık sorulan bir sorunun yanıtı gözüyle de bakılabilir. Soru da şudur: «Neden bazı insanlar hiç düş görmez?» Düş görmeyenler, kendi kendilerini aldatmak istemeyenlerdir. Hareket ve mantıkla fazlasıyla meşguldür böyleleri, sorunların üzerine yürümekten kaçmazlar. Bu yaradılıştaki insanlar diyelim düş görseler bile, gördükleri düşü çokluk pek çabuk unuturlar. O kadar çabuk unuturlar ki, düş falan görmediklerine inanırlar.

Bu, bizi sürekli düş gördüğümüz, ama gördüğümüz düşleri yine unuttuğumuz gibi bir varsayıma götürür.

Böyle bir varsayımı benimsedik mi, bazı kimselerin hiç düş görmeyişini başka türlü yorumlamamız gerekir. İlgili varsayıma göre, böyleleri düş görmelerine karşın gördükleri düşleri hemen yine unutanlardır. Böyle bir varsayım, benim uzağımda bulunuyordu. Bence hem hiç düş görmeyen insanlar, hem de gördükleri düşü bazan unutanlar vardır. İşin doğası gereği söz konusu varsayımı çürütmek kolay değildir; dolayısıyla, ilgili varsayımın doğruluğunu kanıtlamayı onu savunanlardan beklemek daha yerinde bir davranıştır sanırım.

Peki neden dönüp dolaşıp aynı düşü görürüz bazan? Bu tuhaf olay için henüz kesin bir açıklamayı okuyucuya sunacak durumda değiliz. Ancak şurası kesindir ki, bir insanın yaşam üslubu bu gibi tekrarlayan düşlerde bir kez görülen düşlere kıyasla daha açık seçik dile gelmektedir. Böyle tekrarlayan bir düş bizim için, bir kişinin üstünlük amacının nerede saklı yattığını gösteren gayet sağlam nitelikte, yanlış anlaşılması olanaksız bir işarettir.

Geniş boyutlu uzunca düşlerin görülmesi durumunda, düşü görenin belli bir konuda henüz kesin bir karar almadığını anlarız. Düşü gören, kendi sorunuyla bireysel amacı arasında henüz bir köprü kurma çabasındadır. Bu nedenle kısa düşleri hepsinden iyi anlarız. Kimi zaman bir düş salt bir görüntüden, bir iki sözden oluşur ve düşü görenin kendini elden geldiğince çabuk aldatabilmesi için bir yol bulmaya çalıştığını anlatır.

Uyku, Uyanıklık ve İpnoz

Buraya kadar olan konuşmamızı uyku sorunuyla kapatabiliriz. Pek çok insan vardır ki, uyku konusunda boş düşüncelerle oyalanırlar. Uykunun, uyanıklığın karşıtı olduğunu tasarlar, ayrıca uykuyu «ölümün kardeşi» sayarlar. Böyle bir görüşü savunanlar yanlış yoldadır; uyku, uyanıklığın kardeşi değil, belli bir aşamasıdır. Uy-

ku durumunda yaşamdan kopmaz, tersine uykuda düşünür, uykuda işitiriz. Genellikle uykuda da uyanıklık durumundaki aynı eğilimler açığa vurur kendini. Örneğin öyle anneler vardır ki, sokaktan gelecek hiçbir gürültü uykularını bozmaz, ama çocukları şöyle biraz kıpırdasın sanki hiç uyumamışlar gibi gözlerini açarlar. Bu da gösteriyor ki, çevreyle ilgilerimiz, uykuda da sürdürür varlığını. Uyurken yataktan düşmeyişimiz de, uyurken belli sınırları algıladığımızı kanıtlamaktadır.

Gece olsun, gündüz olsun, kişiliğin tümü varlığını hissettirir. İpnoz olayını da açıklayan bir durumdur, bu. Bâtıl inanç sahiplerinin sihirli güç diye gösterdikleri ipnoz, gerçekte bir çeşit uykudan başka şey değildir. Ancak öyle bir güç ki, insan bir başkasının dediğini yapmaya hazır durumda bulunur ve bu başka kişinin de kendisinden uyumasını istediğini bilir. Aynı olayın daha yalın bir şekli anne ve babaların: «Yeter artık, uyu bakalım!» sözlerinde ve çocukların söylenilenleri yapmasında açığa vurur kendini. Ayrıca ipnozda gözlemlenen durumların ortaya çıkmasını sağlayan bir neden, ilgili kişinin söz dinler biri olmasıdır. Bir kimsenin ne kadar kolay ipnotize edilebileceği de yine bu söz dinlerliğin derecesine bağlıdır.

İpnozla bir insanı o duruma getirebiliriz ki, uyanıkken birtakım tutukluklar nedeniyle açığa vuramadığı görüntü, düşünce anımsamaları üretip ortaya koyabilir. Bu yöntemden yararlanarak çeşitli sorunları çözümleyebilir, örneğin daha önce söz konusu kişinin unuttuğu ilk anılara kadar uzanıp onları ele geçirebiliriz.

Ne var ki, hastayı tedavi ve iyileştirme yöntemi olarak ipnotizma birtakım sakıncaları içerir. Ben kendim ipnotizmaya asla pek değer vermem ve ancak hastamın öbür yöntemlere güven duymadığı durumlarda böyle bir yola başvururum. İpnotizmayla tedavi gören hastaların hayli intikamcı bir tutum içine girdiklerini gözlemleriz. Başlangıçta karşılaşacakları güçlüklerin üste-

sinden gelir, ama gerçekte yaşam üsluplarını değiştirmezler. İpnotizma bir uyuşturucu ya da mekanik bir müdahale gibidir: İnsanın gerçek mizacı, insanın doğası ipnotizmadan etkilenmez. Bir insana gerçekten yardım etmenin yolu, ona cesaret ve kendine güven duygularını aşılamak, hatalarını daha iyi görebilmesini sağlamaktır. İpnotizmayla bunlar başarılacak gibi değildir, dolayısıyla böyle bir yönteme ancak ayrıcalı (istisnai) durumlarda başvurmak gerekir.

8. EĞİTİM VE SORUNLU ÇOCUKLAR

Çocuklarımızı nasıl eğiteceğiz? İşte bugünkü toplum yaşamımızda karşı karşıya bulunduğumuz belli de en önemli sorun. Sorunun çözümüne bireysel psikolojinin hayli katkısı olacağı kuşkusuzdur. İster evde, ister okulda uygulansın, eğitim, bireylerin kişiliklerini oluşturma ve yönlendirme yolunda bir girişimdir. Dolayısıyla, psikoloji sağlıklı bir eğitim yönteminin vazgeçilmez bir temelidir; istersek tümüyle eğitimi, geniş kapsamlı psikolojik yaşama sanatının bir dalı gibi görebiliriz.

Okul ve Sosyal İdealler

Konuya girmeden birkaç ön açıklamada bulunmak yerinde olacak. Eğitimin genel ilkesi, insanların ilerde yaşayacakları yaşamla uyum içinde bulunmaları zorunluğudur. Yani eğitim bir ulusun ideallerine uygun düşecektir. Çocuklar, ilgili ulusun idealleri göz önünde tutularak eğitilmedi mi, sonraki yaşamlarında büyük bir olasılıkla birtakım güçlüklerle karşılaşır, mensup oldukları toplumun bireyleri olarak ilgili toplum içinde yerlerini alamazlar.

Kuşkusuz, bir ulusun idealleri devrimlerden sonra görüldüğü gibi ansızın ya da bir evrim çizgisini izleyerek yavaş yavaş değişme gösteribilir. Ancak, bunun kısaca anlamı, eğiticinin pek geniş kapsamlı bir ideali göz önünde bulundurması zorunluğudur; öyle bir ideal ki,

her zaman yeri hazırdır toplumda ve değişen koşullara gereği gibi uyum sağlayabilmesi için bireye yardımcı olur.

Okulların toplum idealleriyle bağlantısı, kuşkusuz ilgili ülkenin kendi hükümetiyle bağlantısına gelip dayanır. Çünkü bir devletin ideallerinin eğitim sisteminde yansıması, o hükümetin alacağı kararlara bağlıdır. Hükümet, anne babalarla aileleri kendi amacı yönünde doğrudan etkileyemez, kendi çıkarlarını koruyabilmek için okullardan yararlanır.

Tarihin çeşitli dönemlerinde okullar değişik idealleri yansıtmıştır. Avrupa'da ilk kez okullar, soylu aileler için açılmıştı. Aristokrat bir havaları vardı, içlerinde yalnız aristokratların çocukları eğitim görürdü. Daha sonra okullar kiliseye geçmiş ve din okullarına dönüştürülmüştü. Öğretmenleri salt din adamlarından oluşuyordu. Derken ulusların daha çok bilgi edinmeye karşı duydukları gereksinme giderek büyüdü. Okutulan dalların sayısı çoğaldı, öğretmen ihtiyacı öylesine arttı ki, kilise söz konusu gereksinmeyi karşılayamaz duruma düştü. Böylece rahipler ve öbür din adamları dışında kiliseye mensup olmayan başka kimselere de öğretmenlik mesleğinin kapıları açıldı.

Yakın zamana kadar öğretmenler yalnız öğretmenlik yapmıyor, ayakkabıcılık, terzilik vb. gibi öbür işlerle de uğraşıyor, doğallıkla ellerinde sopa, öğretim işini sürdürüyorlardı. O zamanki okullar asla çocukların psikolojik sorunlarını çözümleyebilecek gibi donatılmış değildi.

Modern eğitimin temeli Avrupa'da Pestalozzi zamanında atılmıştır. Pestalozzi (1746-1827), sopa ve cezaya yer vermeyen öğretim yöntemlerini okullara sokmaya çalışmış ilk öğretmendi.

Okullar için yöntemin ne denli önemli olduğunu göstermesi bakımından, Pestalozzi bizler için büyük bir

önem taşır. Doğru yöntemler sayesinde her çocuk geri zekalı olmamak koşuluyla okumasını, yazmasını, şarkı söylemesini ve hesap işini öğrenebilir. Ne var ki, bizlerin de günümüzde en iyi öğretim yöntemlerini bulduğumuz ileri sürülemez; yöntemler sürekli gelişim halindedir. Tamamen haklı bir tutumla sürekli olarak eskisinden daha iyi yöntemleri arayıp durmaktayız.

Avrupa'daki okulların tarihçesine dönerek şunu anımsatalım ki, bir ölçüde işe yarar pedagojik tekniklerin geliştirilmesinden sonra, okuyup yazmasını bilen ve hesaptan anlayan, ayrıca genelde bağımsız çalışabilen, sürekli bir yol göstereni gereksinmeyen işçilere karşı büyük bir ihtiyaç duyulmuştur. Yine aynı dönemde «Bütün çocuklara okul» parolası ortaya atılmıştır. Günümüzde her çocuk yasal bakımdan okula gitmekle yükümlüdür. İşin böyle bir gelişim izlemesi, ekonomik yaşamımızın koşullarından ve ilgili koşulların yansıttığı ideallerden dolayıdır.

Daha önceki dönemlerde Avrupa'da yalnız soylular güç ve nüfuzu ellerinde bulunduruyordu. Kendilerine gereksinme duyulan kişiler ise memurlarla işçilerdi yalnız. Kim ilerde devletin yüce kademelerinde görev üstlenecekse, o yüksek okula gidiyor, halkın geri kalan bölümü okul yüzü görmüyordu. Eğitim sistemi o dönemin devlet ideallerini yansıtmaktaydı. Günümüzdeyse okul sistemi daha başka ideallere cevap veriyor. Çocukların sus pus oturup ellerini önlerinde kavuşturduğu ve izinsiz yerlerinden bir yere kıpırdayamadıkları okullar artık yok günümüzde. Otoriter bir eğitim sistemiyle çocukların gözleri yıldırılıp, salt söz dinlemeye zorlanmayarak daha bir bağımsızlık içinde gelişmelerine olanak tanınıyor. Demokratik bir ülke durumundaki Amerika Birleşik Devletleri'nde hükümet programlarında dile gelen ideallerle uyum içinde gelişir.

Aileden Kaynaklanan Etkiler

Okul sistemiyle gerek devlet, gerek toplum ideal-leri arasında, daha önce gördüğümüz gibi ideallerin köken ve organizasyonu bakımından doğal bir ilişki bulunmaktadır; ne var ki, psikolojik açıdan bakıldığında okul sistemi, bir çeşit eğitim acentalığı ya da bürosu kimliğiyle ilgili ideallere ayrı bir öncelik tanır. Psikolojik bakımdan eğitimin ana hedefi topluma uyum sağlanmasıdır. Okul, çocuklardaki sosyal davranış eğilimini ailelerin kendilerinden önemli ölçüde daha kolay yönetir ve kontrol edebilir, çünkü devletin beklentilerine daha yakın görür kendini, çocukların eleştirilerine daha az açıktır. Çocukları şımartmaz ve onlara karşı genellikle daha bağımsız bir tutum izler.

Öte yandan, aile, geçerli toplum idealini her zaman iyice benimsemiş değildir. Aile içinde geleneksel düşünce ve görüşlerin daha çok el üstünde tutulması, pek sık gözlemlediğimiz bir durumdur. İlerleme denen şey, ancak anne ve babaların sosyal uyum sağlamış kişiler olması ve eğitim sosyal gereksinmeleri karşılayacak gibi düzenlenmesi zorunluğunu kavramasıyla gerçekleşebilir. Anne ve babaların bunu anlamaları durumunda evde doğru dürüst eğitilen, okulun kendilerini ilerdeki yaşam için hazırladığı gibi, okul için hazırlanan çocuklar buluruz karşımızda. Buna çocuğun evde ve okulda sürdürdüğü ideal oluşturma çabası gözüyle bakabiliriz; bu arada okul, aile ve devlet arasında bir yer tutar.

Daha önceki konuşmalarımızdan çıkardığımız sonuca göre, bir çocuğun yaşam üslubu henüz dört, beş yaşına geldiğinde saptanır ve artık bu üslubu doğrudan değiştirme olanağı kalmaz. Modern okulun hangi doğrultuyu izlemesi gerektiğini buradan görebiliriz: Çocuk böyle bir okulda paylanıp cezalandırılmayacak, toplumsallık duygusu bir biçime kavuşturularak, desteklenip geliştirilecektir. Çağdaş okul bundan böyle baskı ve ce-

zalandırı ilkesini temel alamaz kendisine, çocuğun kişisel sorunlarını anlayıp çözümlemeye özen göstermek zorundadır.

Beri yandan, aile içinde anne ve babalarla çocuklar arasındaki sıkı bağ düşünülürse, çocukları toplumsallık yönünde eğitmek anne ve babalar için çokluk güçlük doğurur. Anne ve babalar, çocukların kendi görüşlerine göre eğitmek isterler daha çok, böylece çocuğun sonraki yaşamında karşılaşacağı durumla bağdaşamayacak bir eğilimin temelini atarlar. Bu yolda eğitilen çocuklar ilerde ister istemez büyük güçlüklerle karşılaşır. Söz konusu güçlükleri, daha okula başlar başlamaz karşılarında bulur, bu tarihte önlerine çıkan sorunlar özellikle okulu bitirdiklerinde daha da çok rahatsız eder, üzer kendilerini.

Böyle bir durumdan kaçınmak için, anlaşılacağı üzere çokluk anne ve babaların kendilerini eğitmemiz gerekir. Bu da sıklıkla çetin bir iştir, çünkü anne ve babalarla, çocuklar kadar içtenlikle bir ilişki kurmanın çokluk üstesinden gelinemez. Diyelim anne ve babalara gereken yaklaşımı sağladık, mensup oldukları ulusun ideallerinin kendilerini pek ilgilendirmediğini gözlemleriz bazan. Gelenek kendilerini öylesine bağlamıştır ki, ondan başka hiçbir şeyi anlamaya yanaşmazlar.

Anne ve babalar üzerinde yapacağımız pek fazla bir şey yoktur; dolayısıyla elden geldiğince geniş bir çevrede eskisinden büyük bir anlayışın benimsenmesine çalışmakla yetinmemiz gerekmektedir. Dolayısıyla, saldırıya geçmemiz için en elverişli nokta okullarımızdır: Bir kez okullarda çok sayıda çocuğu bir araya toplanmış buluruz; ikincisi, yaşam üslubundaki hatalar okullarda aile içindekinden daha belirgin açığa vurur kendini; nihayet üçüncü neden, öğretmenin çocukların sorunlarını anlayan biri olma ihtimalinin büyüklüğüdür.

Normal çocuklar, tabii varsa böyleleri, bizi uğraştırmaz. Onlarla vakit kaybetmeyiz. Tam anlamıyla geliş-

miş ve sosyal uyum sağlamış çocuklara rastladık mı, yapacağımız en önemli şey, kendilerini ürkütüp yıldırmamaktır. En iyisi bu gibileri kendi yollarını izlemeye bırakmaktır; çünkü yaşamın olumlu tarafında kendileri için bir amaç arayacaklarına ve bu yoldan bir üstünlük duygusu geliştireceklerine güvenebiliriz. Üstünlük duygusu da yaşamın olumlu tarafında arandığı için, bir üstünlük kompleksi sayılamaz.

Öte yandan, yaşamın olumsuz tarafındaki örneğin sorunlu çocuklarda, nevrozlularda ve suça yönelik kişilerde gerek üstünlük, gerek aşağılık duygularına rastlamaktayız. Bu gibileri, aşağılık kompleksini dengelemek (kompanze etmek) için kendilerinde bir üstünlük kompleksi geliştirirler. Daha önce belirttiğimiz gibi her insanda bir aşağılık duygusu vardır; ama bu duygu, ancak ilgili kişinin yaşamın olumsuz tarafını kendisine yurt edinmesi ve bunun için gerekli eksersizlerde bulunması durumunda bir komplekse dönüşür.

Bütün bu aşağılık ve üstünlük duygu ve kompleksleriyle ilgili sorunların kökeni, okul başlangıcına kadar olan aile yaşamında saklı yatar. Çünkü bu süre içinde çocuk, erişkinlerin yaşam üslubunun tersine prototip diye nitelediğimiz kendi yaşam üslubunu geliştirir. Bu prototip bir meyvaya benzer; meyvada bir bozukluk varsa, diyelim içinde bir kurt bulunuyorsa, meyvanın kendisi olgunlaştıkça içindeki kurt da gelişip büyür.

Sorunlu Çocuklar

Daha önce anlattığımız gibi, kurt ya da güçlük çokluk organ yetersizliğinden organlardan kaynaklanan sorunlarla beslenip büyür. Normalde aşağılık duygusunun kökeni yetersiz organlara eşlik eden güçlüklerdir. Ancak burada da yine anımsatalım ki, sorunu doğuran organsal yetersizlik değil, bu yetersizliğe bağlı olarak kendini açığa vuran toplumsal uyum hastasıdır. Ama işte

bu da eğitsel açıdan zengin olanakları içeren bir durumdur. Bir kimse gereği gibi eğitildi de topluma uyum sağlaması başarıldı diyelim, organsal yetersizlikler ilgili kimsenin borç hanesine yazılacak puanlar olmaktan çıkarak, alacak hanesinde puanlara dönüşür. Çünkü daha önce gördüğümüz gibi, organsal yetersizlik yoğun bir ilgiye kaynaklık edebilir; eğitimle geliştirilecek böyle bir ilgi, söz konusu kimsenin tüm yaşamına eğemen olur, yararlı yollarda bir akış izlemesi durumunda söz konusu kimse için büyük önem taşıyabilir.

Her şey organsal yetersizliklerin nasıl sosyal uyumla başdaştırılabileceği sorununa bağlıdır. Diyelim salt görmeye ya da işitmeye eğilimli bir çocuğun durumunda öğretmene düşen görev, tüm organlarını aynı ölçüde kullanmaya karşı çocuğun ilgisini uyandırmaktır. Böyle yapılmadı mı, çocuk öbür öğrencilerden geride kalır.

Küçüklüklerinde kendilerine sakar ve beceriksiz bir gözle bakılan solak çocukların durumunu hepimiz biliriz. Genellikle denebilir ki, hiç kimse çocuğun solaklığına, dolayısıyla beceriksizliğinin nedenine anlayış göstermez. Solaklığı yüzünden çocuk ailesiyle sürekli çatışma içinde yaşar. Böyleleri zamanla kavgacı ya da saldırgan çocuklara dönüşürler, hatta iş bu kadarla kalsa yine iyidir, ileride depresif ve kaprisli insanlar olup çıkarlar. Böylesi çocuklar, sırtlarında bir yığın sorunla okula başladıklarında, kendi deneyimlerimize göre arkadaşlarıyla geçinemez ya da depresif, alıngan ve cesaretsizbir davranışı sergilerler.

Organ yetersizliğine sahip çocukların yanı sıra okula başlayan çok sayıda şımarık çocuk bütün ilgililer için bir sorun oluşturur. Günümüzdeki örgütleniş biçimleriyle okullarımız, bir kez fizik bakımından bütün dikkat ve ilginin çocuk üzerinde toplanmasına imkân vermez. Bazan bir bayan öğretmenin bazı çocukları ötekinden üstün tutup, üzerlerinde ayrı bir dikkatle duracak kadar içtenlik ve iyi kalplilik gösterdiğine gerçekten tanık

olabiliriz. Ne var ki, bir sınıftan öbürsüne geçtiğinde çocuk söz konusu üstünlüğü yitirebilir. Hatta ileriki yaşamında daha da kötüleşebilir durumu; çünkü içinde yaşadığımız uygarlıkta bir insan herkesin ilgisini sürekli kendi üzerinde toplamak istemesi, ama bunun için en ufak bir çaba göstermeyip, böyle bir avantajlı pozisyonu hakettiğini eylemleriyle kanıtlamaması hoş karşılanmaz.

Bütün bu sorunlu çocukların gözden kaçacak gibi olmayan belli karakter özelikleri vardır. Yaşam sorunlarıyla başa çıkmaya pek hazırlıklı sayılmazlar; çok açgözlüdürler, asla toplum yararına değil, kendi kişisel çıkarları için güç sahibi olmak ve çevresine söz geçirmek isterler. Üstelik geçimsiz kimselerdir, başkalarıyla hep kavga edip dururlar. Ayrıca normalde korkaktırlar, çünkü yaşamın sorunları karşısında ürküp bir çocukluk, kendilerini ilgili sorunların üstesinden gelecek gibi hazırlamamıştır.

Böylesi çocuklarda dikkati çekecek bir nokta da, aşırı sakılgan davranışlar ve sürekli duraksamalardır. Yaşamın önlerine çıkardığı sorunların çözümünü hep daha sonraya ertelerler. Ancak bazan da öyle olur ki, sorunlar karşısında tüm eylem güçlerini yitirir, şununla bununla oyalanır, hiç bir işi sonuna kadar götüremezler.

Söz konusu özellikler, aile içindekinden çok daha belirgin, okulda açığa vurur kendini. Okul bir çeşit deneydir ya da örneğin bir asit testidir, çünkü bir çocuğun topluma ve toplumun sorunlarına uyum sağlayamayacağı burada anlaşılır. Yaşam üslubundaki hatalar evde çokluk gözden kaçar, oysa okulda açıkça belli eder kendini.

Gerek şımartılmış, gerek organsal yetersizlik nedeniyle olanakları kısıtlanmış çocuklar, yaşamın güçlüklerini kendilerinden hep «uzakta tutmak» isterler; böyle bir davranışa sapmalarının nedeni de, söz konusu güç-

lüklerle savaşmak için gerekli güçten kendilerini yoksun bırakan aşağılık duygularıdır. Ama okulda ilgili güçlükleri kasten bu gibi çocukların karşısına çıkarabilir, böylece onları yavaş yavaş sorunlarını çözecek duruma getirebiliriz. Dolayısıyla okul, çocukların salt öğrenimden geçirildikleri yerler olmaktan çıkıp, aynı zamanda gerçekten eğitildikleri yerlere dönüşür.

Bu iki tip çocuk dışında sevilmeyen, kendisinden nefret edilen çocukları da unutmamamız gerekiyor. doğru dürüst terbiye görmemiştir, bedensel bir özürü vardır ve toplum içinde yaşayabilecek gibi hazırlanmamıştır. Okulda her üç tip çocuktan belki en büyük sorunlarla karşılaşacak olanı, sevilmeyen çocuktur.

Buradan görülüyor ki, öğretmenler ve okul idareleri böyle bir şeye yanaşsın, ya da yanaşmasın, ilgili sorunlar için kamuoyunun anlayışını kazanmak ve sorunların üstesinden gelinebilmesini sağlayacak en iyi yöntemleri geliştirmek, Milli Eğitim Bakanlığı'na düşmektedir.

Durumları pek çetin bu sorunlu çocuklar dışında harika çocuklar gözüyle bakılan olağanüstü zeki çocuklar vardır. Öğretimin birkaç dalında başka çocuklardan ileride bulunduklarından, öbür dallarda da parlayıp öne çıkmak bazan hiç güçlük doğurmaz kendileri için. Duyarlı çocuklardır hepsi, gözleri yukarıdadır ve öğrenci arkadaşları tarafından genellikle pek sevilmezler. Öyle görülüyor ki, çocuklar aralarında birinin sosyal uyum sağlayıp sağlayamadığını hemen sezmektedir. Harika çocuklara hayranlık duyulur, ama sevgi beslenmez pek.

Harika çocuklardan çoğunun okulu memnunluk verecek gibi bitirdikleri açıktır. Ne var ki, toplum yaşamına, uygun bir yaşam planından yoksun durumda katılırlar. Yaşamın toplum, meslek, sevgi ve evlilikten oluşan üç büyük sorununu karşılarında bulur bulmaz, güçlükleri gün ışığına çıkar. Bireysel ideallerini kurduk-

ları yıllarda neler olup bittiği anlaşılır böylece, aile ortamında yaşarken gereği gibi bir uyum sağlama gücünü elde edemeyişlerinin sonuçları kendilerini belli eder. Aile içinde, yaşam üslûplarındaki hataların açığa çıkmasına olanak vermeyen elverişli pozisyonları ellerinde bulundurmuşlardır hep. Ne var ki, yeni bir durumla yüz yüze gelir gelmez, ilgili hataların gözden kaçması düşünülemez.

Ozanların bütün bunlar arasındaki ilişkiyi önceden görmüş olmaları dikkate değer bir noktadır. Pek çok sayıda ozan ve sahne yazarı, yazdıkları romanlarla tiyatro yapıtlarında bu gibi insanlarda gözlemlenen son derece karmaşık olayları dile getirmişlerdir. Shakespeare'in yarattığı Northumberland'ı buna örnek gösterebiliriz. Bir psikoloji üstadı sayılan Shakespeare, Northumberland'ı gerçek tehlike kendini açığa vuruncaya kadar kralına sadık bir kimse gibi gösterir. Ama tehlike gelip çatınca ihanete başvurur, Northumberland, Shakespeare, bir insanın gerçek yaşam üslubunun çok çetin koşullarda kendini belli edeceğinin farkındaydı kuşkusuz. Ancak, yaşam üslubunu çetin koşulların yarattığı söylenemez, söz konusu üslup çetin koşullarla karşılaşılmasından çok daha önce oluşur.

Tedavi

Harika çocukların sorunları için bireysel psikolojinin getirdiği çözüm, tipik sorunlu çocuklardaki gibidir. Bireysel psikolojinin savunduğu görüşe göre, «Her insan her şeyi başarabilir». Harika çocukların sorununu hafifletmeye, sürekli aşırı beklentilere konu edilen, habire birbirinden üstün başarılar elde etmeleri için kamçılanan ve bu yüzden kendi şahıslarına karşı aşırı bir ilgi besleyen çocukları üzerlerindeki yükten kurtarmaya elverişli demokratik bir ilkedir, bu. Böyle bir ilkeyi benimseyebilen insanlar çok zeki çocuklara sahip olabi-

lir ve yine de bu çocukların kurumlu, kendini beğenmiş ve aşırı ölçüde hırslı kimseler olması gerekmez. Bu gibi çocuklar başarılarının eksersiz ürünü ve şans eseri sayılacağını kavrar, normal eksersizleri sürdürdüler mi, elde edemeyecekleri başarı yetişmeyip, onlar kadar iyi eksersiz yaptırılmamış ve eğitilmemiş çocuklar da üstün başarılara erişebilir; yeter ki öğretmenleri söz konusu yönteme uyarak nasıl çalışabileceklerini kendilerine öğretebilsin.

Yukarıda sayılan çocuklardan sonuncularının bazan umutlarını yitirdiği görülür. Dolayısıyla, böyle çocukların içlerinde oluşan belirgin aşağılık duygusuna karşı konulması gerekir. Öyle bir duygu ki, aramızdan hiç biri uzunca süre katlanamaz. Söz konusu çocuklar, okulda karşılaştıkları kadar çok güçlükle şimdiye kadar yüz yüze gelmemiştir. Bu güçlüklerin altından kalkamayarak okulu asmaları ya da hiç okula gitmek istememeleri anlaşılır bir davranıştır. Düşüncelerine göre, kendileri için okulda hiçbir umut yoktur. Böyle bir düşünce doğru olsa, davranışlarının akıl ve mantığa uygunluğunu benimseyebilirdik. Ne var ki, bireysel psikoloji bu çocukların okuldaki durumlarından hayır çıkmayacağı, okulun kendileri için bir umut ışığını içermediği yolundaki görüşlerini paylaşmamaktadır. Biz o kanıdayız ki, her çocuk anlamlı bir çalışma ortaya koyabilir. Hatalar her vakit yapılacaktır, ama bunlar düzeltilebilir ve çocuk okulda geri kalmaz.

Ne var ki, duruma normalde gereği gibi bir yaklaşım sağlanamaz. Özellikle çocuk okulda karşılaştığı yeni güçlüklerle aşırı zorlandığı zaman, anne evladını titizlikle göz altında tutmaya başlar. Eve getirilen kötü karneler, çocuğun okulda aldığı uyarı ve ihtarlar evde daha da büyütülür, pekiştirilir. Sıklıkla şımartılma konusu yapıldığı için evde iyi bir pozisyonu elinde bulunduran çocuğun içindeki gizli aşağılık kompleksi, aileyle ilişki yitirilir yitirilmez kendini açığa vurur, dolayısıyla çocuk pek kötü bir öğrenciye dönüşür. Kendisini şımartan an-

nesinden nefret etmeye başlar, çünkü onun kendisini aldattığı duygusuna kapılır. Annesinden eskisine göre bir başka türlü izlenim edinir şimdi. Yeni durum karşısında ürkeklik nedeniyle annenin daha önceki bütün davranış biçimleri ve şımartmaları unutulur. Evde kavgacı bir çocuğun okulda sessiz ve çekingen davrandığına, hatta başkaları tarafından baskı altında tutulduğuna sık sık tanık oluruz. Bazan anne okula gelerek ilgili öğretmene şu açıklamada bulunur: «Bütün gün çocukla uğraşmaktan helâk oluyorum. Hep kavgada gözü.» Öğretmense şöyle yanıtlar: «Ama burada bütün gün sessiz oturuyor, hiç hiç kıpırdadığı yok yerinden.» Bazan da bunun tersi bir durumla karşılaşırız, yani anne şöyle der: «Çocuk evde pek sessiz, hiç yaramazlık yaptığı yok.» Öğretmense şöyle yanıtlar: «Ama burada sınıfın altını üstüne getiriyor.» Sonuncu öğrencinin durumunu hemen kavrıyoruz: Bütün aile bireylerinin özen ve dikkati üzerinde toplandığından evde sessiz ve kendi halindedir. Oysa okulda böyle bir durum söz konusu değildir, dolayısıyla çocuk okulda kavgacı bir tutum izler daha çok. Ne var ki, bunun tam tersiyle de karşılaşılabilir.

Sekiz yaşındaki bir kızı buna örnek gösterebiliriz. Okul arkadaşlarınca pek sevilen kız, sınıfın elebaşısı durumundaydı. Günün birinde babası hekime başvurarak şunları söyledi: «O kadar sadist bir kız ki, tam anlamıyla astığı astık, kestiği kestik. Bu haline daha çok katlanılacak gibi değil.» Böyle bir duruma yol açan neydi acaba? Kız, güçsüz ve yumuşak bir ailenin ilk çocuğuydu. Kızın kaprislerini sineye çekebilmesi için ailenin böyle bir güçsüzlüğü kendisinde barındırıyor olması gerekir kuşkusuz. Derken ikinci bir çocuk dünyaya gelmiş, bunu kendisi için bir tehlike gibi gören kız, aile içindeki üstün pozisyonunu elden çıkarmak istemediği için işi kavga ve gürültüye vurmuştu. Okulda ise kendisine pek değer verildiğinden, burada herhangi bir kimseyle dalaşmak için neden görmemiş, beri yandan gelişiminde de herhangi bir aksamayla karşılaşılmamıştı.

Kimi çocuklar vardır, gerek evde, gerek okulda güçlüklerle karşılaşır. Gerek aile, gerek okul, her iki taraf da yaka silker çocuktan, bu da çocuğun hatalarını güçlendirmekten başka işe yaramaz. Bazı çocuklar gerek evde, gerek okulda aynı savrukluğu gösterir. Çocuk evdeki davranışını okulda da açığa vuruyorsa, olup bitenlerin daha öncelerde kalmış nedenlerini arayıp bulmak gerekir. Ancak, çocuğun davranışı konusunda bir yargıya varmak istiyorsak, onun gerek aile, gerek okul çevresindeki tutumunu dikkate almamız gerekir. Çocuğun yaşam üslubunu ve bu üslubunun hangi doğrultuyu izlediğini iyice anlayabilmemiz bakımından her ayrıntı bizim için önem taşır.

Kimi öyle bir durumla karşılaşır ki, o zamana kadar çevresine uyum sağlamışa benzeyen bir çocuk kendini okulda yeni bir çevre içinde bulur bulmaz uyumsuzluk belirtileri gösterir. Okula gelen çocuğun öğretmen ve öğrenciler tarafından pek soğuk karşılanması durumuda her zaman gözlemlenen bir olaydır, bu. İşte size savaş öncesi Avrupa'sından bir örnek: Soylu bir aileden gelmeyen bir çocuk, soyluların çocuklarının gittiği bir okula yollanır, pek varlıklıdır ailesi ve bundan övünç duyar, ille de çocuklarının soyluların gittiği bir okulda okumasını arzularlar. Ne var ki, çocuk soylu bir aileden gelmediği için, okuldaki öbür öğrenciler tarafından soğuk karşılanır, kimseden yüz bulamaz. İşte daha önce şımartılmış ya da en azından çevresine şöyle böyle bir uyum sağlayabilmiş bir çocuğun ansızın kendisini düşman bir atmosfer içinde bulduğu zamanki durumu! Kimi okul arkadaşlarının amansızlığı öylesine geniş boyutlara ulaşabilir ki, bir çocuğun böyle düşmanca davranışlar karşısında tutunabilmesi insanı hayretler içinde bırakabilir. Çocuk okulda arkadaşlarından gördüğü davranış konusunda evde çokluk bir söz kaçırmaz ağzından, çünkü bundan büyük utanç duyar. Suskun katlanır duruma, kendisi için acılarla dolu korkunç yolda yürümesini sürdürür.

Böylesi çocuklar on altı ya da on yedisine geldiler

de, toplum içinde erişkin insanlar gibi davranmaları ve yaşamsal sorunların gözüpeklikle üzerine yürüyecekleri bir yaşa ulaştılar mı, cesaret ve umutlarını yitirdiklerinden gerisin geri kaçmaya bakarlar. Bir yandan sosyal engellerle karşılaşır, öbür yandan buna koşut olarak sevgi ve evlilik yaşamında çeşitli engeller karşısında bulurlar kendilerini, çünkü hiçbir şeye ve hiç kimseye yaklaşım sağlayamazlar.

Peki, böyle durumlarda nasıl davranmamız gerekir? Söz konusu çocuklar, enerjilerini harcayacakları bir alan ele geçiremez. Başkaları tarafından dışlanmışlardır ya da en azından bütün dünyayla bağlarını kopmuş hissederler. Başkalarına zarar vermek için kendi kendine zarar verme eğilimi gösterenleri, böylesi koşullarda canlarına kıymaya kalkarlar. Öbür yanda öyleleri vardır ki, en iyisi gözden kaybolmak ister, diyelim bir nöroloji kliniğinde soluğu alır, daha önce sahip oldukları birazcık toplumsal yeteneği de burada ellerinden çıkarırlar. Konuşmaları normal konuşma niteliğini yitirir, insanlardan hep uzak durur, bütün dünyayla sürekli araları açık yaşarlar. Bu ruhsal durumu bizler şizofreni ya da delilik diye niteleriz. Böylesi kimselere yardım etmek istiyorsak, kaybettikleri cesareti kendilerine yeniden kazandıracak bir yol bulmamız gerekir. Her ne kadar tedavileri pek çetinse de, ilgili kimseleri sağlıklarına kavuşturma olanağımız vardır.

Teşhis: Doğumların Sırası

Çocuklarda eğitim sorunlarından kaynaklanan rahatsızlıkların tedavisi ve iyileştirilmesi, ilk planda onların yaşam üslubunun teşhisini gerektirdiğinden bireysel psikolojinin teşhis için geliştirdiği yöntemler üzerinde biraz durmak yararlı olacaktır. Yaşam üslubunun teşhisi, eğitimin yanı sıra daha başka birçok bakımdan yarar sağlar bize, ama pratikteki eğitim çalışmaları için taşıdığı önem alabildiğine büyüktür.

Gelişim yılları sırasında çocuğu dolaysız gözlemlemenin yanı sıra daha başka yöntemler olarak, bireysel psikoloji, ileride seçeceği mesleğe ilişkin çocuğun ilk anılarını ve hayallerini araştırır, duruş ve oturuşunu, vücut devinim ve pozisyonlarını inceler, ayrıca çocuğun aile içindeki yerinden kalkarak belli sonuçlara varır. Bütün bu yöntemleri daha önce ele almıştık; ama sanırım çocuğun aile içindeki yerine bir kez daha dikkati çekmemiz gerekecek; çünkü söz konusu yöntem öbür yöntemlere bakarak eğitsel gelişimle daha sıkı bir bağlantı içindedir.

Daha önce gördüğümüz gibi bir ailede doğan çocuklar bakımından kesin önem taşıyan bir nokta var ki, o da ilk doğan çocuğun bir süre tek çocuk pozisyonunu koruması, daha sonra ise tahtından alaşağı edilerek işgal ettiği özel mevkiden uzaklaştırılmasıdır. Yani ilk doğan çocuk bir süre normaldekinden büyük bir forsu elinde tutmakta, ama sonra bunu yine elinden çıkarmaktadır. Öte yandan, ilk doğmuş çocuklar olmamaları, öbür çocukların psikolojisini saptayıp belirlemektedir.

Ailenin en büyük çocuklarında, bizim kendi gözlemlerimize göre tutucu bir zihniyet egemendir. Bir kimse güç ve iktidarı bir kez ele geçirmişse, bunun onun elinden alınması gerektiği kanısını taşırlar içlerinde. Kendileri sahip oldukları güç ve iktidarı salt bir şanssızlık sonucu yitirmişlerdir. Genellikle güç ve iktidara karşı büyük bir hayranlık beslerler.

İkinci olarak doğan çocuğun durumu tamamen değişiktir. Aile içinde dikkatlerin üzerinde toplandığı kişi değildir ikinci çocuk, sürekli ilersinde koşan birinin peşine takılmış gider, kendisi de onun gibi başarılara kavuşmayı arzular. Varolan durumu kabullenmeyerek, güç ve iktidarın el değiştirmesine çalışır. Bir yarıştaki gibi başa geçmek dürtüsünü duyar içinde. Tüm hareketlerinin gösterdiği gibi, ilerisinde bulunan bir nokta-

yı gözüne kestirmiştir, bu noktaya varmak ister. Bilim ve doğa yasalarını değiştirmeye uğraşır sürekli. Politikada pek değil ama, toplum yaşamında ve hemcinslerine karşı tutumunda devrimcidir. Tevrat'taki, Jakup ve Esau anlatımı bunun için güzel bir örnek oluşturur.

Aile içinde birden çok çocuk nerdeyse büyüyüp de, ailede yeni bir çocuk dünyaya gözlerini açtı mı, son doğan çocuk, ilk doğmuş çocuğunkine benzer bir pozisyonu ele geçirir.

Aile içinde son doğan çocuğun durumu psikolojik açıdan alabildiğine ilginçtir. Son doğan çocuk derken kuşkusuz hep son doğmuş çocuk olarak kalan, kendisini bir başka kardeşin izlemediği çocuğu kastediyoruz. Böyle bir çocuk avantajlı durumdadır, çünkü asla tahtından alaşağı edilemez. Ama ikinci çocuk tahtından uzaklaştırılabilir pekâlâ ve bazan ilk doğan çocuğun trajedisini yaşar; oysa böyle bir durum son çocuğun yaşamında görülmez hiç. Dolayısıyla, son doğan çocuk aile içinde hepsinden elverişli bir pozisyonu elinde bulundurur. Öbür koşulların denk düşmesi durumunda son doğan çocuğun hepsinden iyi gelişen çocuk olduğunu saptarız. Gayet enerjik davranışı ve ötekilere yetişip onları geçmek istemesi bakımından doğuş sırasına göre ikinci çocuklarla ortak bir yanları vardır. Son doğan çocuğun önünde de yetişip geride bırakmak istediği biri bulunur. Ama genellikle bütün öbür aile bireylerinden bambaşka bir yol izler son doğan çocuk. Aile üyeleri bilimle mi uğraşıyor, o tutup müzisyen ya da tüccarlığa yönelir. Aileyi iş adamları mı dolduruyor, o belki de ozanlıkta karar kılacak, yani hep ötekilerden değişik bir davranışı sergileyecektir. Çünkü ötekilerle onların kendi alanlarında yarışa girmeyip, bir başka alanda etkinlik göstermesi daha kolaydır; bu nedenle son doğan çocuk ötekilerden düpedüz değişik bir doğrultu izler. Belli ki, bu da biraz cesaret eksikliğinden kaynaklanır; çünkü gerçekten cesur olsa, ötekiler gibi aynı alanda değerini kanıtlamaya çalışırdı.

Sırası gelmişken şunu da belirtelim ki, çocukların pozisyonlarına dayanarak onların ilerideki yaşamları konusunda yapacağımız kehanetler, ancak bir eğilim niteliği taşır, bunların zorunlu olarak gerçekleşmesi gibi bir şey söz konusu değildir. Gerçekten de, ilk doğan çocuk biraz uyanıksa, ikinci doğan çocuğun asla kendisini geçememesi, dolayısıyla herhangi bir trajediyi yaşamak zorunda kalmaması pekâlâ mümkündür. Böyle bir çocuk, sosyal bakımdan gereği gibi uyum sağlamış olabilir; belki annesi de çocuğun ilgisini, yeni doğan kardeşi de dahil, başka insanlar üzerine yöneltmek için elden gelen çabayı göstermiştir. Öte yandan, ilk çocuğun gerçekten altedilememesi, ikinci doğan çocuk için bazan büyük güçlükler doğurabilir ve ikinci doğan çocuk aile için bir sorun oluşturabilir. Böyle bir durumdaki ikinci doğmuş çocuklar, sık sık cesaret ve umutlarını yitirdikleri için alabildiğine berbat insanlar olup çıkarlar. Biliyoruz ki, bir yarışa katılan çocuklarda yarışı kazanma umudu olması gerekir, bu umut suya düştü mü her şey mahvolur.

Aile içinde tek çocuğu da yine bir trajedi bekler, çünkü çocukluğu sırasında ailenin dikkat ve ilgisi hep kendisinin üzerinde toplanmıştır; dolayısıyla bu pozisyonunu elden çıkarmamaya bakar. Düşünceleri mantığın değil, kendi yaşam üslubunun yolunu izler.

Kızlar arasında tek oğlan olan bir çocuğun durumu da yine kolay değildir ve birtakım sorunların doğmasına yol açar. Genellikle, böyle bir oğlan çocuğunun bir kız gibi davrandığı sanılır; ne var ki, bu görüş hayli abartmalıdır. Nihayet hepimizi de kadınlar eğitir. Ama sözü edilen durumda, bütün aile yaşamı kadınlara göre düzenlediği için, tek oğlanın belli ölçüde güçlüklerle karşılaşacağı beklenebilir. Daha bir evin kapısından içeri ayak atar atmaz, evde oğlanların mı, yoksa kızların mı çoğunluğu oluşturduğunu söyleyebiliriz. Evin döşenişi farklılık gösterir, gürültü patırtı daha az ya da daha çoktur, hatta evin düzeni değişiktir. Oğlanların ço-

günlükta olduğu evlerde daha çok kırılıp dökülmüş eşyayla karşılaşılır; ailede kızlar sayıca ağır basıyorsa, her şey çok daha temiz bir görünüm taşır.

Böyle bir çevrede bazan olduğundan daha erkeksi görünmeye çalışır oğlan çocuğu ve bu karakter özelliğini aşırılığa vardırabilir; beri yandan, evdeki öbür kardeşleri gibi kızsı bir davranışı sergileyebilir. Kısaca, böyle bir oğlan ya yumuşak ve uysal ya da tersine çok hoyrattır. İkinci durumda bir erkek olduğu gerçeğini sürekli kanıtlama ve vurgulamaya çalıştığı izlenimini uyandırabilir.

Oğlanlar arasında tek kız çocuğu da yine güç bir durumdadır; ya pek sessizdir ve belirgin olarak kadınsı bir karakter geliştirir ya da oğlanlar ne yapıyorlarsa kendisi de aynını yapmak ister ve oğlanlar gibi bir gelişim sürecini geride bırakır. Böyle bir durumda bir aşağılık duygusu hayli belirgin açığa vurur kendini; çünkü kız, oğlanların üstünlük sahibi oldukları bir durumla başa çıkmak zorunda bulunur. Aşağılık kompleksi salt bir kız olmasından kaynaklanır. Bu «salt» sözcüğünde bütün aşağılık kompleksi kendini belli eder. Böyle kızlarda aşağılık kompleksini kompanze eden (dengeleyen) bir üstünlük kompleksiyle de karşılaşılabilir, kız, bir oğlan gibi giyinip kuşanmaya kalkar ve ileride erkekler gibi cinsel ilişki kurmaya çalışır.

Bir çocuğun aile içindeki pozisyonuna ilişkin konuşmamızı, ilk doğan çocuğun oğlan, ikinci doğan çocuğun kız olduğu özel durumu da inceleyerek kapayabiliriz. Böyle bir durumda iki çocuk arasında bitip tükenmeyen çetin bir rekabet savaşının sürdürüldüğünü görürüz. Yalnız ikinci doğan çocuk değil, aynı zamanda kız olması ikinci doğan çocuk üzerinde uyarıcı bir etki yapar. Ağabeysinden daha çok uğraşıp didinir, ikinci doğmuş çocukların çok belirgin bir tipini oluşturur. Böyle bir kız, çok enerjik ve bağımsız bir karakter taşır; ağbeysi, yarışta kızkardeşinin adım adım kendisine yak-

laştığını ister istemez görür. Bilindiği gibi kızlar gerek bedensel, gerek ruhsal bakımdan oğlanlardan daha çabuk gelişir; örneğin on iki yaşındaki bir kız, aynı yaştaki bir oğlandan daha gelişmiş durumdadır. Oğlan bu durumun farkına varırsa da, nedenini bir türlü kestiremez. Bu yüzden aşağılık duygusuna kapılır ve pes etme eğilimi gösterir, ilerlemesi durur, bir çıkış yolu aramaya koyulur kendine. Bazan sanatsal etkinliğe kaçıp sığınır. Bazan da nevrozlulara yakalanır, suça yönelir ya da ruhsal birtakım bozukluklar gösterir. Yarışı bundan böyle sürdürecek kadar güçlü hissetmez kendini.

Böyle bir durumun üstesinden gelmek, «Herkes her şeyi elde edebilir» görüşüyle davranılsa bile güçtür. Yapacağımız şey, oğlana, kızkardeşinin kendisinden ilerdeymiş gibi görünmesinin kızkardeşinin daha çok eksersiz yapmasından ve eksersizlerle daha iyi gelişim yöntemlerini ele geçirmesinden kaynaklandığını anlatmaktır. Ayrıca, kız ve oğlanı elden geldiğince rekabetten uzak alanlara yönelterek, aralarındaki yarışma havasını yumuşatmaya çalışabiliriz.

9. HATALI YAŞAM ÜSLUBU: BİR VAKA

Bireysel psikolojinin amacı, bireyin *toplumsal* uyumudur. Bir çelişki gibi görülebilir, bu; ancak ortada bir çelişki varsa, durumun sözcüklere dökülmesinden kaynaklanan bir çelişkidir. Gerçek şudur ki, bireyin tamamen somut yaşamını gereği gibi göz önünde tuttuğumuz zaman, toplumsal öğenin ne büyük önem taşıdığını anlarız. Birey, ancak toplumla kaynaşıp iç içe girerek birey niteliğini kazanır. Daha başka psikolojik sistemler, bireysel psikolojiyi toplum psikolojisinden ayırırlar; ne var ki, bizim için böyle bir ayrım söz konusu değildir. Şimdiye kadarki konuşmalarımızda bireysel yaşam üslubunu çözümlemeye çalıştık, ne var ki bunu yaparken sosyal bir bakış açısını elden bırakmadık, ilgili çözümlemenin toplumsal alanda kullanım amacını hep göz önünde bulundurduk.

Şimdi söz konusu çalışmamızı, toplumsal uyum sorununa daha çok ağırlık vererek sürdüreceğiz. Ele alacağımız konular aynı olacak, ne var ki bu kez dikkatimizi yaşam üsluplarının teşhisine yöneltmeyerek, «iş yerlerindeki» yaşam üslupları ve uygun davranış biçiminin geliştirilmesi yöntemleri üzerinde duracağız.

Toplumsal sorunların analizi, önceki bölümlerin konusunu oluşturan eğitsel sorunların analizinin hemen arkasından geliyor. Okullar ve çocuk yuvaları, hatalı toplumsal uyumun doğurduğu sorunları basit ve yalın biçimiyle ele alıp inceleyebileceğimiz minyatür toplumsal kuramlardır.

Beş yaşındaki bir oğlanın davranış sorunlarına bir göz atalım. Anne hekime gelerek yakınır, oğlunun yerinde duramayan huysuz ve hırçın bir çocuk olduğunu, kendilerine rahat bir nefes aldırmadığını belirtir. Hep kendisiyle ilgilenilmesini istediğini, akşam olunca anne olarak tamamen bitkin düştüğünü belirtir. Oğlanı daha çok yanında alıkoyamayacağını, tedavisi için uygun görülürse kendisini evin dışında bir yere yerleştirmeye hazır olduğunu açıklar.

Davranışındaki söz konusu ayrıntılara dayanarak çocukla fazla bir zahmete girmeksizin «özdeşleşebiliriz», rahat rahat kendimizi onun yerine koyabiliriz. Beş yaşında bir çocuğun haşarılığından söz açıldığını işittik mi davranışının hangi rotayı izlediğini kolaylıkla tasarlayabiliriz. İlgili yaşta böyle ele avuca sığmayan aşırı derecede hareketli bir çocuk ne yapacaktır? Ayağında ayakkabılarla masanın üzerine çıkacaktır. Savruk ve düzensiz, üstü başı toz toprak içinde sağda solda koşup duracaktır. Annesi diyelim bir şey okumaya kalktı, lambayla oynayacak, onu açıp kapayacaktır. Ya da tutalım ki annesiyle babası piyano çalıp şarkı söylemek istediler, nasıl davranacaktır böyle bir çocuk? Bir bağırma tutturacak ya da kulaklarını tıkayıp, anne ve babasının çıkardıkları gürültüye katlanamayacağını ısrarla ileri ileri sürecektir. Dilediği şeyler kendisine verilmedi mi her seferinde babaları tutacak, ama isteklerinin ardı arkası kesilmeyecektir.

Bir çocuk yuvasında böyle davranış biçimini izledik mi, ilgili çocuğun kavgadan hoşlandığına ve yaptığı her şeyin kavga çıkarmak amacına yönelik olduğuna güven getiririz. Anne ve baba yorgunluktan helâk olurken, böyle bir çocuk gece gündüz hep ayaktadır. Yorulmak nedir bilmez, çünkü anne ve babasının tersine canının istemediği bir şeyi yapmak gibi zorunluluk tanımaz. Kısaca, bir dakika sessiz oturayım demez, hep

evdekileri koşturur, istim üzerinde tutar.

Aşağıdaki olay, oğlanın nasıl bütün ilgi ve dikkati kendi üzerine çekmek istediğini açıkça gösterir bize. günlerden bir gün bir konsere alınıp götürülür; anne ve baba konserde çalar, şarkı söylerler. Bir şarkının tam orta yerinde oğlan bağırır: «Hey, baba!», derken salonda gezinmeye koyulur. Aslında bu, önceden kestirilemeyecek bir şey değildir; ne var ki, anne ve baba, oğullarının neden böyle davrandığını bir türlü çıkaramaz. Normal bir davranış sergilememesine karşın, oğullarına bayağı normal bir çocuk gözüyle bakarlar.

Belli bir ölçüde oğlan normaldir kuşkusuz; çünkü zekice bir yaşam planı izler. Planıyla yeter ki bağdaşsın, yaptığı her şeyi doğru görür. İlgili planı bir kez saptadık mı, bundan kaynaklanacak eylemleri de önceden kestirebiliriz, oğlanın geri zekâlı sayılamayacağı sonucuna varırız; çünkü geri zekâlı kimse, asla zekice bir yaşam planı izleyemez.

Ne zaman eve misafir gelip annesi eşi dostuyla biraz hoş vakit geçireyim dese, oğlan misafirleri oturdukları sandalyalardan itip uzaklaştırmış, tam o sırada bir başkasının gelip oturduğu bir sandalyaya ille ben oturacağım diye tutturmuştu. Bu davranışı da, bizim gördüğümüz, kadar yaşam amacı ve idealine uygun düşmekteydi. Oğlanın amacı üstün olmak ve başkalarını tahakküm altında tutmak, ayrıca anne ve babasının kendisiyle sürekli ilgilenmesini sağlamaktı.

Buradan çıkardığımız sonuca göre, bir kez şımartılmaya alışmıştı ve yeniden şımartılsa, boyuna kavga gürültü çıkarmaktan vazgeçecekti. Daha başka bir deyişle, kendisi için avantajlı bir pozisyonu elden çıkarmış bir çocuktu.

Peki, avantajlı pozisyonunu nasıl kaybetmişti? Yanıt: Kendinden küçük bir kız ya da bir oğlan kardeşe kavuşmuştu. Dolayısıyla, ansızın yeni bir durumla yüz yüze gelen, kendisini tahtından alaşağı edilmiş hisseden,

kaybettiğine inandığı o çok önemli üstün pozisyonunu yeniden ele geçirmek için elinden geleni geri koymayan bir çocuktu. Bu yüzden, anne ve babasını boyuna meşgul ediyordu. Ayrıca, görüldüğü gibi, yeni duruma önceden hazırlanmış değildi ve şımartılmış çocuk pozisyonuyla asla bir toplumsallık duygusunu geliştirmeyi başaramamıştı. Dolayısıyla, sosyal uyumdan yoksun olup, kendisinden başka ilgilendiği kimse yoktu, yalnız kendi rahatını sağlamaya bakıyordu.

Oğlanın küçük erkek kardeşine karşı nasıl davrandığı sorusuna, annesi hiç şaşırmadan kardeşini çok sevdiği, ama ne zaman birlikte oynasalar onu dövmeden duramadığını açıklamıştı. Oğlanın bu davranışını kardeşine karşı pek derin bir sevgiyle bağdaştıramazsak, sanırım kimse gücenmeyecektir bize.

Oğlandaki böyle bir davranışın anlamını kavrayabilmek için, sık sık karşılaştığımız bir durumla arada bir kıyaslamaya gitmek yararlı olacaktır; söz konusu durum da, kavgacı çocukların durmadan başkalarıyla kavga etmeye yanaşmamalarıdır. Bu gibi çocuklar hep kavga aramayacak kadar zekidir; çünkü çok iyi bilirler ki, anne ve babaları kavgalarına hemen bir son verecektir. Dolayısıyla, zaman zaman kavgadan el çeker, doğru dürüst davranmaya çaba gösterirler. Ne var ki, içteki kavgacılık eğilimi sürekli bir fırsat kollayıp açığa vurur kendini; oğlanın oyun sırasında küçük kardeşini vurup vurup yere devirmesi de böyle fırsatlardan biridir.

Peki, oğlanın annesine karşı davranışı ne durumdadır? Annesi kendisini pataklamaya kalktı mı, oğlan ya güler ya da yiyeceği dayağın hiç canını acıtmayacağını ileri sürer. Annesi dayak atarken biraz sert davrandı mı, bir süre sesini keser; ne var ki, aradan çok geçmeden yine kavga gürültüye başvurur. Oğlanın bütün davranışının benimsediği yaşamsal amaç tarafından saptandığını ve yaptığı her hareketin ilgili amaca yönelik bulunduğunu ve söz konusu özelliğin ilerideki ey-

lemlerini önceden kestirebileceğimiz boyutlar içinde kendini açığa vurduğunu göz önünde tutmamız gerekmektedir. İdeal, bir birlik ve bütünlük oluşturmasa ya da ideali belirleyen amacı bilmesek, böyle bir şeyin üstesinden gelmemiz düşünülemezdi.

Okul Soruntarı

Bu oğlanın nasıl evden dışarı çıktığını tasarlayalım. Çocuk yuvasına gitmektedir; burada olup bitecekleri önceden kestirebiliriz. Oğlanın konsere götürülmesi durumunda da yine nelerle karşılaşılacağını önceden söyleyebilir, yani ileride gerçekten başgösteren olayı önceden tahmin edebiliriz. Oğlan, güçsüz, yumuşak bir çevrede eğemenliği ele geçirmek için savaşacaktır. Dolayısıyla, müdür sert biriyse belki yuvada uzun süre kalamayacak, birtakım kaçamak yollara başvuracaktır. Sürekli bir gerilim durumunu yaşayacak, başı ağrıyıp, uyku uyuyamayacak vb. İlgili belirtiler, bir nevrozun başlangıcı olarak sahnede boy gösterecektir.

Buna karşılık yumuşak ve güleryüzlü bir çevrede bütün dikkatin kendi üzerinde toplandığı gibi bir duyguya kapılacak, söz konusu koşullarda yuvadaki çocuk grubunun önderliğini ele geçirebilecek, büyük üstat aşamasına yükselecektir.

Çocuk yuvası, bildiğimiz gibi, toplumsal sorunlarıyla toplumsal bir kurumdur. Toplum içinde yaşamanın kurallarına uyması gerektiğinden her çocuk ilgili sorunlara kendini hazırlamak zorundadır. Çocuk yuvasındaki küçük topluluğa yaran dokunabilmelidir çocuğun; oysa başkalarına kendisi kadar ilgi göstermedi mi, böyle bir şeyin üstesinden gelemez.

Okulda aynı durum yinelenir, dolayısıyla bu gibi çocukların okulda başlarına neler gelebileceğini kafamızda canlandırabiliriz. Okul özelse, durumu biraz da-

ha iyi olacaktır; çünkü özel okullarda öğrenci sayısı genellikle fazla sayılmaz, her çocuğa normal okuldakinden daha çok ilgi gösterilebilir. Böyle bir çevrede oğlanın sorunlu bir çocuk olduğunu belki kimse farketmeyecektir. Belki kendisi hakkında şöyle bile söylenecektir: «İşte bizim en parlak öğrencimiz, okulda bir tanedir.» Sınıf birinciliğini ele geçirdi mi, belki evdeki davranışı da değişecek, tek bir alanda sağladığı üstünlükle yetinecektir.

Okula başlamasıyla bir çocuğun davranışında düzelme görülüyorsa, sınıfta kendisi için avantajlı bir pozisyonu ele geçirdiğinden, burada kendisini üstün durumda hissettiğinden emin olabiliriz. Evde pek sevilen gayet uysal çocukların okulda çokluk bütün sınıfın altını üstüne getirdiği görülür.

Bir önceki bölümde okulun evle toplumsal yaşam arasında bir yer tuttuğunu belirtmiştik. Bu kuralı uygularsak, okulu bitirip hayatın kapısından içeri ayak atan yukarıdaki gibi bir çocuğun nelerle karşılaşacağını önceden kestirebiliriz. Yaşam böyle bir çocuğun bazan okulda ele geçirdiği avantajlı pozisyonu kendisine buyur edip veremez. Evde ve okulda uyanık kimseler olup, başarıdan başarıya koşan çocukların sonradan hayata atıldıklarında başarısız kalmalarını birçok kişi hayretle karşılar ve durumu bir türlü kavrayamaz. İlgili çocuklar nevroza yakalanmış sorunlu erişkinlere dönüşür ve ilerde bazan soluğu bunaklıkta alırlar. Kimse böylesi durumlara akıl erdiremez; çünkü söz konusu çocukların ideali, erişkinlik çağına kadar elverişli koşulların altında ezikli kalır.

Bu nedenle şunu bilmeliyiz ki, yanlış seçilmiş ideal, kolay saptanamasa bile elverişli koşullarda da teşhis edilebilir ya da en azından varlığı algılanabilir.

Böyle bir idealin açık seçik dışavurumları gözüyle bakabileceğimiz bazı ipuçları ve belirtileri bulunmakta-

dır. Herkesin dikkat ve ilgisini kendi üzerine çekmek isteyen toplumsal ilgiden yoksun bir çocuk, sıklıkla savruk ve pasaklıdır. Bu davranışıyla başka insanları oyalayıp durur. Zamanı geelince gidip yatmaktan hazetmez, geceleyin ansızın bağırmaya başlar ya da yatağını ıslatır. Korkuyormuş süsünü verir kendine, çünkü başkalarını her istediğini yapmaya zorlamak için bunu bir silâh gibi kullanabileceğini anlamıştır. Bütün bu belirtiler elverişli koşullarda da kendilerini açığa vurur ve ancak ilgili belirtileri arayıp bulduğumuz zamandır ki, belli bir olasılıkla doğru birr sonuca varabiliriz.

Üç Yaşam Sorunu

Yanlış bir ideali benimsemiş oğlanı, erişkinlik sınırında bulunduğu zamanki haliyle, diyelim 17 ya da 18 yaşındayken gözden geçirelim. Oğlan uzun bir yaşam yolunu geride bırakmıştır; kendini pek belirgin açığa vurmadığından uzunluğu kolay kestirilemeyecek bir yoldurdur, bu. Dolayısıyla, oğlanın amacını ve yaşam üslubunu saptamak kolayy değildir. Ne var ki, yaşamla yüz yüze gelir gelmez bizim üç yaşam sorunuyla hesaplaşmak zorunluğu karşısında bulur kendini. Bunlardan birincisi sosyal sorun, ikincisi meslek sorunu, üçüncüsü ise sevgi ve evlilik sorunudur. İlgili sorunlar, salt bizim varlığımızla ilgili durumlardan kaynaklanır. Sosyal sorun, bizim başkalarına, insanlığa ve onun geleceğine karşı davranışımızla ilgilidir. İnsanlığın kalıcılığı ve esenliği de bu sorun kapsamına girer. Çünkü insan yaşamı o kadar sınırlıdır ki, ancak el ele verilerek bir ilerleme kaydedilebilir..

Meslek sorununa gelince, bu sorunu değerlendirirken, inceleme konusu yaptığımız oğlanın okulda gözlemlediğimiz davranışından yararlanabiliriz. Oğlan, üstünlük düşüncesiyle kendisine bir meslek aradı mı, böyle bir pozisyonu ele geçirmekte güçlüklerle karşılaşacağın-

dan emin olabiliriz. Başlangıçta bir başkasının emri altında bulunulmayan ya da başkalarıyla bir arada çalışılması gerekmeyen bir iş ele geçirmek kolay değildir. Oysa oğlan salt kendi rahatından başka şeyi umursamaz, dolayısıyla bir başkasının kumandası altında çalışmayı asla beceremeyecektir. Dahası var, böyle bir insana iş konusunda pek güvenilir bir gözle bakılamaz, çünkü firmanın çıkarlarını hiçbir vakit kendi çıkarlarından önde tutamaz.

Genellikle diyebiliriz ki, meslek hayatında başarı kişinin sosyal uyum sağlayabilip sağlayamamasına bağlıdır. Komşularının ve müşterilerin gereksinmelerini anlamak, dünyayı onların gözüyle görüp kulağıyla işitmek, bir yerde onlar gibi duyup hissetmek, meslek yaşamında kişiye büyük avantaj sağlar. Bu gibi insanlar ilerler hep. Oysa bizim oğlan bunun üstesinden gelemez, çünkü kendi çıkarından başka bir şey görmez gözü. İlerlemesi için gerekli yeteneklerin ancak bir parçasını geliştirebilir. Dolayısıyla, meslek hayatında sık sık başarısızlığa uğrar.

Vakaların çoğunda bu gibi insanların bir türlü bir mesleği öğrenemedikleri, ya da pek geç olarak meslek hayatına atıldıkları görülür. Bazan otuzuna gelmelerine karşın hâlâ hayatlarının akışını ansızın belirleyeceklerini bilmezler. İkide bir öğrenim gördükleri dalı değiştirir ya da bir mesleği bırakıp ötekisine el atarlar. Bu da ilgili kişilerin asla bir şeyden memnun kalamayacaklarını gösteren bir belirtidir.

Bazan 17 ya da 18 yaşındaki bir gence rastlarız, uğraşıp didinir didinmesine, ama aslında ne yapması gerektiğini bilmez. Böyle bir insanı anlamak, kendisine meslek seçiminde vereceğimiz öğüt ve salıklarla yardımcı olmak büyük önem taşır. Çünkü bir kişide meslek öğrenmeye karşı gereken ilginin uyanması ve zorunlu becerilerin adamakıllı bir eksersizle ele geçirilmesi için henüz hiç de vakit geçmiş değildir.

Öte yandan, bu yaşa gelip de ilerde ne yapacağını hâlâ bilmeyen bir gençle uğraşmak hayli zahmet vericidir. Pek sık olarak böyleleri elinden pek bir iş gelmeyen ve biraz fazla çalışmayı sona erdirip ortaya koyamayan kimselerdir. Gerek evde, gerek okulda söz konusu yaşa erişilmeden çocukların düşüncelerinin ilerideki meslek hayatları üzerine yöneltilmesi gerekir. Okulda çocuklara örneğin: «İlerde ne olacağım?» konulu kompozisyonlar yazdırılarak bu işin üstesinden gelinebilir. Bu tür bir kompozisyon yazmaları söylendiğinde çocuklar ister istemez sözü geçen sorunla ilgilenecektir, yoksa ilerde aynı sorunla yüz yüze geldiklerinde vakit geçmiş olur.

Son olarak, bizim gencin sevgi ve evlilik sorunu üzerine yürüyüp bunu çözümlemesi gerekir. Biz yeryüzündeki insanlar iki ayrı cinsiyete mensup olduğumuzdan, alabildiğine önemli bir sorundur, bu. Hepimiz tek bir cinsiyetten kişiler olsaydık, iş bambaşka bir görünüm kazanırdı. Ne var ki, içinde bulunduğumuz durumda, karşı cinsiyetteki insanlar için söz konusu davranış biçimlerini talim edip öğrenmek zorundayız. Sevgi ve evlilik sorununu sonraki bölümlerin birinde ayrıntılarıyla ele alacağız. Ancak şimdi, sorunun sosyal uyum sorunlarıyla ilişkisine dikkati çekmenin yararlı olacağı kanısındayız. Sosyal ve mesleksel bakımdan hatalı uyuma yol açan toplumsallık duygusunun eksikliği, karşıt cinsiyetteki insanlarla gereği gibi düşüp kalkmada yaygın olarak görülen yeteneksizliğin de nedenidir. Düşünce ve duyguları salt kendi çevresinde dönüp dolanan bir insan, kuşkusuz, ikili bir evlilik yaşamını sürdürecek gibi hazırlanmış değildir.

Hani gerçekten öyledir ki, sanki cinsel içgüdünün ana amaçlarından biri bireyleri kendi dar kabuklarından çıkarıp, toplum içinde yaşama hazırlamaktadır. Ancak, psikolojik açıdan yolun tümünü cinsel içgüdüye bırakmamız, yarısını da bizim yürüyüp ona karşı çıkmamız

gerekmektedir; çünkü biz, benimizi unutup daha büyük bir ilişkiler örgüsü içinde kendimizi eritmeye hazırlanmadık mı, cinsel içgüdü, üzerine düşen işlevleri doğru dürüst yerine getiremez.

Şimdi bizim gençle ilgili bazı sonuçlara varabiliriz. Gördük ki, yaşamın üç büyük sorunu karşısında çaresizlik içinde ve yenilgilerden korkarak dikilmektedir, bu genç. Kişisel üstünlük amacıyla yaşamın bütün sorunlarını elden geldiğince dışlamaktadır. Peki ama, kendisi için ne kalmaktadır geriye? Topluma sırt çevirir, başkalarına düşman gözüyle bakar; kavga arar hep, en ufak şeyden kuşkulanır, dışa kapalıdır. Başka insanlar kendisini ilgilendirmediği için, kendisinin de başkalarının üzerinde nasıl bir izlenim bıraktığını hiç umursamaz, dolayısıyla çokluk savruk ve pis bir görünümü vardır, yani aklından zoru olan bir kimse manzarası uyandırır. Dil dediğimiz şey, bildiğimiz gibi sosyal bir zorunluluktur; ne var ki bizim genç bundan yararlanmak istemez. Hiçbir söz çıkmaz ağzından, bu da şizofrenlerde dikkatimizi çeken bir özelliktir.

Böyle biri, kendi kendisinin önüne çektiği bir setle tüm yaşam sorunlarının uzağında tutar kendini; kısaca bizim gencin izlediği yol dosdoğru bir nöroloji kliniğine çıkar. Üstünlük amacı, kendisini başka insanlardan kesinlikle soyutlamaya zorlar ve cinsel içtepilerini o türlü değiştirir ki, bundan böyle normal denemeyecek birine dönüşür. Bazan uçup gökyüzüne ağmayı dener ya da İsa diye, Çin İmparatoru diye bakar kendine. Böylece üstünlük amacım açığa vurur.

Önlem ve Tedavi

Buraya kadar sık sık belirttiğimiz gibi, bütün yaşam sorunları aslında toplumsal sorunlardır. Bizim gözlemlerimize göre, toplumsal sorunlar, çocuk yuvala-

rında, okullarda, dostluk ilişkilerinde, politikada ve ekonomide vb. belli eder kendilerini. Tüm yeteneklerimizin toplumsal bir karakteri içerdiği ve insanlığın yararı düşünülerek belirlendiği açıktır.

Bilindiği gibi sosyal uyum eksikliği bireysel idealin kuruluş döneminde başlar. Sorun, bu eksikliğin vakit geçmeden nasıl giderilebileceğidir. Büyük hatalardan nasıl kaçınabileceklerini, çocuklarının ideal seçimindeki hatalarının en göze çarpmaz dışavurumlarını bile nasıl görüp düzeltebileceklerini anne ve babalara söyleyebilsek, ne yararlı bir şey olurdu. Maalesef gerçek şu ki, bu yoldan pek fazla bir şey sağlayamamaktayız. Ancak az sayıda anne ve baba yeni bir şeyler öğrenmeye ve hatalardan kaçınmaya istek duymaktadır. Psikoloji ve pedagoji sorunlarına ya hiç ilgi beslememekte ya da bu ilgi sınırlı kalmaktadır. Ya çocuklarını şımartıp, onlara eşi bulunmaz inci taneleri gözüyle bakmayanlara içerlemekte ya da hiçbir şeyi umursamamaktadırlar. Dolayısıyla, eğitim konusunda yardımlarına bel bağlanacak gibi değildir. Ayrıca kısa süre içinde kendilerini yeterli bir anlayışın sahibi kılmanın da olanağı yoktur. Bu yüzden, aslında neleri bilmeleri gerektiğini anne ve babaların kafalarına sokmak hayli zaman alacaktır. Bu nedenle, anne ve babaların bir hekime ya da bir psikoloğa başvurmaları çok daha hayırlıdır. Hekim ya da psikoloğun bireysel çalışmaları, ancak okul ve eğitim sayesinde elde edebiliriz. İdeal seçimindeki hatalar seyrek olmayarak çocuğun okula başlamasıyla kendini açığa vurur. Bireysel psikoloji yöntemlerine aşina bir öğretmen, kısa sürede ilgili hatayı bulup çıkarabilir. Erkek ya da kadın olabilecek böyle bir öğretmen, bir çocuk ötekilerin arasına karışıyor mu, yoksa öne çıkmaya çalışarak bütün ilgi ve dikkati kendi üzerine çekmek mi istiyor? görebilir hemen. Ayrıca hangi çocukların cesaret sahibi olup, hangilerinin gerekli cesaretten yoksun olduklarını da yine bu öğretmenler saptayabilir. Bireysel psikolojiden iyi anlayan bir öğretmen, daha çocuğun

okula başlamasından sonraki ilk hafta içinde idealin belirlenmesindeki hataları keşfeder.

Kendilerine özgü toplumsal işlevleri dolayısıyla öğretmenler, çocukların hatalarını düzeltme bakımından başkalarına göre daha üstün yeteneklerle donatılmıştır. Anne ve babalar çocuklarını uygun şekilde sosyal görevlere hazırlayacak durumda olmadıklarından, okullar açılmıştır. Okul ailenin uzatılmış koludur; çocukların karakteri okulda büyük ölçüde biçimlendirilir; çocuklar yaşamın sorunlarını göğüslemeyi ve onlarla başa çıkmayı okullarda öğrenirler.

Ancak yapılması gereken bir şey varsa, okul ve öğretmenin, üstlendikleri ödevi hakkıyla yerine getirebilmesini sağlayacak bilgi ve görgüyle donatılmasıdır. Gelecekte okulların bireysel psikolojiye daha çok ağırlık verecekleri kesindir; çünkü bir okulun gerçek ödevi, öğrencinin karakterini oluşturmaktır.

10. YASALARA AYKIRI DAVRANIŞ ve TOPLUMSALLIK DUYGUSUNUN EKSİKLİĞİ

Daha önce gördüğümüz gibi sosyal hatalı uyumlara yol açan, aşağılık duygusunun ve üstünlük sağlama çabalarının toplumsal sonuçlarıdır. Bir kez aşağılık ve üstünlük kompleksi deyimleri, hatalı bir uyumun sonuçlarını içerir. Söz konusu kompleksler hücre plasmasında yuvalanmış değildir, kana karışmış olarak organismada dolaşıkları da söylenemez; bunlar, bireyin sosyal çevreyle karşılıklı etkileşimi sonucunda oluşurlar. Peki, niçin bütün bireylerde gerçekleşmez ilgili oluşum? Herkeste bir aşağılık duygusu bulunur, herkes başarı ve üstünlük peşinde koşar, gerçekte ruhsal yaşamı da yapan budur. Bazı insanlarda söz konusu komplekslere rastlanmayışının nedeni, onlardaki aşağılık ve üstünlük duygusunun toplumsal duygusu, cesaret ve sağduyu mantığıyla sosyal bakımdan yararlı alanlara kanalize edilmesidir.

Genel Sorunlar

Şimdi de toplumsallık duygusuna ve bunun eksikliğinin yol açtığı sonuçlara bir göz atalım. Aşağılık duygusu pek güçlü nitelik taşımadığı süre, bildiğimiz gibi çocuk anlamlı bir etkinlik göstermek ve yaşamın olumlu tarafında kalmak için uğraşır, amacına erişebilmek için başkalarına karşı ilgi duyar. Sosyal duygu ve sosyal uyum, kusurlu bir yanı bulunmayan normal kompen-

zasyonlardır (denge öğeleri). Dolayısıyla, bir bakıma, ister çocuk, ister erişkin, üstünlük sağlama çabasının böyle bir gelişim sürecini geride bırakmayan kimse yoktur. Hiç bir insan gösterilemez ki, içtenlikle: «Ben başkalarıyla ilgilenmiyorum», diyebilsin. İsterse bütün dünya umurunda değilmiş, hiç bir şey kendisini ilgilendirmiyormuş gibi davransın, davranışını haklı çıkaracak nedenler bulup öne süremez. Hatta belki sosyal uyum eksikliğini örtbas edebilmek için, başka insanlara karşı büyük bir ilgi beslediğini bile açıklayabilir. Bu da toplumsallık duygusunun genel yaygınlığını ortaya koyan sessiz bir kanıttır.

Ama yine de sosyal uyumdaki hatalarla bunların nasıl doğup çıktıklarını incelemek istiyorsak, sınır bölgedeki bazı vakalar üzerine eğilmemiz uygun olacaktır. Öyle vakalar ki, bir aşağılık kompleksi varolmasına karşın, çevre koşullarının elverişliliği dolayısıyla kendini belirgin bir şekilde açığa vurmayarak gizli tutulmakta ya da en azından saklanıp gizlenmesi yolunda bir eğilim kişide kendini belli etmektedir. Dolayısıyla, güçlükleri göğüslemesi gerekmediği süre bir insan tamamen mutlu görünebilir. Ama daha bir dikkatle bakıldığında, gerçekte böyle bir kişi sözde ya da düşüncede değilse bile en azından tutumlarında kendini yetersiz hissettiğini açığa vuracaktır. Bu da bir aşağılık kompleksi olup, aşırı ölçüde bir aşağılık duygusunun ürünüdür. Böyle bir komplekse yakalananlar benyönelik tutumlarıyla bizzat kendi omuzlarına yükledikleri bir yükten kurtulmak için habire bir yol arayıp dururlar.

Bazı insanların aşağılık komplekslerini nasıl gizlemeye çalıştıklarını, oysa yine bazılarının «Bende bir aşağılık kompleksi var,» diyerek bunu hiç saklamadan açığa vurduklarını gözlemlemek son derece ilginçtir. Böyle bir itirafta bulunan insanlar, ilgili davranışlarından ötürü hep övünç duyarlar. Adeta kendi kendilerinden bir itiraf koparabildikleri için, bunu becereyemen başkalarına karşı bir üstünlük taslarlar. Şöyle derler örneğin:

«Ben açıkyürekliyim, hastalığımın nedeni konusunda niye kendimi aldatayım.» Ne var ki, aşağılık komplekslerini itiraf ederlerken, yaşamlarında karşılaştıkları güçlükler ve içinde bulundukları duruma yol açan nedenler konusunda bazı ipuçları sunarlar bize. Anne ve babalarından ya da kendi ailelerinden söz açarlar bazan; yetersiz bir eğitim gördüklerinin, bir kazanın, bir kısıtlamanın, bir baskılama ya da benzeri bir olayın sözünü ederler.

Bir aşağılık kompleksinin seyrek olmayarak bir üstünlük kompleksinin gerisinde gizlendiği görülür; bu gibi durumlarda üstünlük kompleksi denge sağlayıcı bir rol oynar. İlgili kişiler, kurumundan geçilmeyen, küstah, kendini beğenmiş, kibirli kimselerdir. Yapıp ettiklerine değil de, dış görünüşlerine daha çok önem verirler.

Bazan söz konusu kimselerin ilk çaba ve girişimlerinde kalabalık karşısına çıkmaktan belli bir korku duyduklarını saptarız. Bu kimseler ilerde başarısızlıklarını bağışlatmak için bu korkuyu bir neden gibi kullanırlar. Şöyle derler örneğin: «Eğer kalabalık önüne çıkmaktan böyle korkmasaydım, neler yapmazdım!» Bu gibi «eğer» ile başlayan cümlelerin gerisinde de genellikle bir aşağılık kompleksi saklı yatar.

Bir aşağılık kompleksi, açıkgözlük, ihtiyat, kılı kırk yararlık, yaşamın temel sorunlarına sırt çevirme, kendine her türlü ilke ve kurallarla sınırlanmış dar bir etkinlik alanı arama gibi özelliklerde de kendini belli edebilir. Ayrıca bir kimsenin yanında taşıdığı bir bastona sürekli dayanıp durması da aşağılık kompleksinin bir belirtisidir. Bu gibilerin kendilerine güven duymadıklarını, seyrek olmayarak tuhaf alışkanlıklar edindiklerini gözlemleriz. Gazete koleksiyonları yapmak, pul toplamak gibi boyuna önemsiz işlerle uğraşır, böylesi uğraşlarla zamanlarını boş yere harcarlar; ama davranışları için bir özür hazırdır her vakit. Yaşamın olumsuz tarafında gereğinden fazla oyalanır, oyalanma yeterince uzun sürdü mü, soluğu bir nevrozda alırlar.

Bir aşağılık kompleksi hemen bütün sorunlu çocuklarda gizli olarak vardır; dıştan bakınca çocuklarda görülen sorunların biçimi bunda bir rol oynamaz. Örneğin tembellik, gerçekte yaşamın önemli ödevlerinden bir kaçış anlamını taşır, dolayısıyla bir kompleks belirtisi gözüyle bakılması gerekir. Çalıp çırpmak ise, güvenlik önlemlerinin boşluğundan ya da bir başka kişinin ortada bulunmayışından yararlanarak kendine çıkar sağlamaktır; yalan söyleme, ilgili kimsede gerçeği dile getirme cesaretinin olmadığını kanıtlar. Çocuklarda rastlanacak bütün bu dışavurumların temelinde bir aşağılık kompleksi saklı yatmaktadır.

Nevroz, aşağılık kompleksinin daha gelişmiş bir biçimidir. Korku nezrozuna yakalanmış kimsede nelerle karşılaşılmaz ki! Örneğin hep kendisine yolda birinin eşlik etmesini isteyebilir böyle biri, isteğine kavuşunca da güttüğü amaç bakımından kendini başarı kazanmış sayar. Başkaları tarafından desteklenmesini ve başkalarının kendileriyle meşgul olmasını arzular. Böylece, bir aşağılık kompleksinin nasıl bir üstünlük kompleksine dönüştüğü görülür. Nevrozlu bir kimse başkaları kendi hizmetine koşsun ister, başkalarının kendisine hizmet etmesini sağlayarak, onların üstüne çıkmaya çalışır. Benzeri bir durumu akıl hastalarında da gözlemleyebiliriz; içlerindeki aşağılık kompleksinin dürtüsüyle başvurdukları her geri çekilmenin sonucunda güçlüklerle karşılaşmaya görsünler, hezeyan yolunu seçip kendilerine büyük insanlar gözüyle bakarak başarı elde etmeye çalışırlar.

Kompleksli kişilerde cesaret eksikliğinden kaynaklanan sosyal ve yararlı alanlarda etkinlik gösterme yeteneksizliği bulunur. Cesaret eksikliği böyle kimseleri sosyal bir rota izlemekten alıkor. Ayrıca, sosyal bir yola sapmanın zorunluluk ve yararlılığını kavrama gücünden yoksunluk belirtileri de durumda rol oynar.

Bütün bu anlattıklarımız, suçlu kişilerin davranışında hepsinden açık seçik belli eder kendini. Suça yönelik kişiler, gerçekten de sözcüğün tam anlamıyla aşağılık kompleksine örnek oluşturur. Korkak ve budala kimselerdir böyleleri; korkaklık ve sosyal budalalıkları, aynı eğilimin bir noktada birbiriyle kavuşan iki parçası gibi birbirine eşlik eder.

İçkici kimseleri de aynı gruba sokabiliriz. Sorunlarının yükünü üzerlerinden atmak isteyen alkolikler, yaşamın olumsuz tarafında elde edecekleri hafiflemeyle yetinecek kadar korkak kişilerdir.

Böylelerinin ideolojisi ve entellektüel görüşleri, normal insanların cesur tutumlarına eşlik eden sosyal sağduyudan belirgin çizgilerle ayrılır. Örneğin suça yönelik kişiler, kendilerini sürekli haklı göstermeye çalışarak başkalarını suçlarlar. İleri sürdüklerine göre, iş hayatı kendilerine bir yarar sağlamamaktadır. Yardımlarına koşmayan toplumun acımasızlığına atıp tutarlar. Ya da dünyada açlığın kol gezdiğini ve denetim altına alınamayacağını açıklarlar. Nihayet bir gün soluğu mahkemede aldılar mı, kendilerini örneğin çocuk katili Hickmann gibi haklı gösterecek nedenler ararlar. Hickmann nasıl demişti: «Yukarıdan aldığım bir buyruk üzerine yaptım». Bir başka katil de mahkûmiyet kararını dinledikten sonra şöyle açıklamıştı: «Benim öldürdüğüm oğlan gibileri ne işe yarar? Milyonlarca var böylelerinden.» Sonra o «filozof» ne söylemişti: «Dünyada o kadar becerikli insan açlıktan kırılırken, para babası bir kocakarıyı öldürmek neden kötü bir şey sayılsın.»

Bu gibi kanıtların mantığı bize hayli çürük görünmektedir, ki gerçekten de öyledir. Sözü edilen insanların yaşamdan bütün bekledikleri, sosyal bakımdan yararsız bir amacın damgasını taşır, böyle bir amacın seçimine ise cesaret eksikliği yol açar. İlgili kimseler kendilerini

sürekli aklatma gereksinmesini duyar, buna karşılık, yaşamın olumlu tarafında seçilmiş bir amaç, kendisini savunmak için söylenecek sözlere ve ileri sürülecek özürlere gereksinme göstermez.

Yakın tarihten birkaç klinik vakayı gözden geçirirsek, sosyal tutum ve amaçların nasıl antisosyal nitelikli tutum ve amaçlara dönüştüğünü bütün somutluğuyla görebiliriz. İlk vakamız, ancak on dördünde var yok bir kızdır. Doğru dürüst bir aile içinde büyümüştü kız. İşi ağır olan babası çalışabildiği süre ailesine bakmış, ama derken hastalanmıştı. Anne pek kusur bulunamayacak iyi kalpli bir kadındı, sayısı altıyı bulan çocuklarının rahat ve esenliği için büyük bir hamaratlıkla uğraşıp didinmişti. Üstün yeteneklerle donatılmış bir kız olan ilk çocuk, on iki yaşındayken ölmüştü. İkinci kız bir süre hastalık çekmiş, derken kendini toparlamış, ailesini destekleme olanağını sağlayan bir meslek öğrenip iş hayatına atılmıştı. Üçüncü kız olarak da bizim hastamız gelmişti dünyaya. Sağlık açısından hiçbir sorunu olmamıştı. Annesi, kendini feda edercesine hasta iki çocuğuyla ve hasta kocasıyla ilgilenip durmuş, diyelim Anne adındaki üçüncü kızına ayıracak pek zaman bulamamıştı.

Nihayet bir oğlan kardeşe kavuşmuştu hastamız. O da üstün yeteneklerle donatılmış sağlıklı denemeyecek bir çocuktu; dolayısıyla Anne, annesi tarafından el bebek gül bebek büyütülen iki kardeşi arasında kalarak âdeta ezilmişti. İyi bir çocuktu, ama evde öteki kardeşleri gibi sevilmediği duygusu içinde yaşıyordu. Yakınarak belirttiğine göre, kendini ihmal edilmiş ve baskı altında tutulmuş hissetmekteydi.

Ne var ki, okulda kazandığı başarılara diyecek yoktu. Sınıfın en parlak öğrencisiydi. Okuldaki üstün başarıları nedeniyle bir kadın olan öğretmeni, okulun devamı sayılacak bir yüksek okula gitmesini salık vermiş. Anne de on dördünün içindeyken yüksek okula (Amerikan High School) girmişti. Ne var ki, burada karşısına

çıkan yeni bayan öğretmene ısınamamıştı pek. Belki başlangıçta iyi bir öğrenci sayılmazdı; ama ne olursa olsun, beklediği takdiri göremeyince durum daha da kötüleşmişti. Önceki okulda öğretmeni kendisini el üstünde tuttuğu süre, sorunlu çocuk olduğu söylenemezdi. Aldığı notlara diyecek yoktu, sınıftaki arkadaşlarınca da sevilmekteydi. Ama kızın arkadaşlıklarına göz atacak bir bireysel psikolog, kendisinde aksayan bir tarafın varlığını hemen görebilirdi kuşkusuz. Çünkü arkadaşlarına sürekli kusur bulsun, onlara hep söz geçirsin istiyordu; çevrenin tüm dikkati kendi üzerinde toplanacak, herkes kendisine komplimanlar yağdıracak, ama hiç kimse kendisini eleştirmeyecekti.

Anne'nin amacı, başkalarının kendisine elden geldiğince değer vermesini sağlamaktı; başkalarına yeğ tutulmayı ve hep ilgi görmeyi arzuluyordu. Sezinlediğine göre, bu amacına da evde değil, yalnız okulda erişebilirdi. Ne var ki, yeni girdiği okulda beklediği takdiri evdeki gibi görememişti. Öğretmeni kendisini tersliyor, derse hazırlanmadığını söyleyerek çıkışıyor, ona kötü notlar veriyordu. Dolayısıyla, Anne okulu asmaya başlamış, hatta bir ara günlerce okulun semtine uğramamıştı. Yeniden dönüp geldiğinde ise durumu eskisinden kötüye gitmiş, sonunda öğretmeni okul idaresine Anne'nin okuldan uzaklaştırılmasını önermişti.

Bir öğrenciyi okuldan uzaklaştırmakla en ufak bir şey ele geçirileceği söylenemez kuşkusuz. Gerek okul, gerek öğretmenin sorunları çözecek güçte olmadığını itiraf anlamını taşır yalnız. Ama mademki kendileri bu işin üstesinden gelemiyorlar, bari bu konuda elinden bir şey gelebilecekleri yardıma çağırsalardı! Belki kızın anne ve babasıyla konuşulur, bir başka okulu deneme konusunda bir karara varılabilirdi. Bakarsın bu okulda karşısına çıkacak yeni öğretmen Anne'yi daha iyi anlardı. Ne var ki, Anne'nin öğretmeni başka türlü düşünmüştü, kanısınca: «Okulu asan bir çocuğun okulda işi yoktu.» Böyle bir düşünce, özellikle bir öğretmen-

den beklenecek sağduyunun değil, «kişisel zihniyetin» bir belirtisidir.

İlerde neler olduğunu tasarlayabiliriz kuşkusuz. Kız, kendisini ayakta tutan en son desteği yitirmiş, neye el atsa elinde kaldığı gibi bir duyguya kapılmıştı. Okuldan kovuldu diyerek ailesi de o zamana kadar kendisine karşı açığa vurduğu birazcık takdir duygusundan yoksun bırakmıştı Anne'yi. Böylece Anne gerek okuldan, gerek evden çekip gitmiş, birkaç gün ortalarda gözükmemiş, derken bir askerle birlikte yaşadığı anlaşılmıştı.

Böyle bir sonucun nasıl doğduğunu akıl erdirebilmek zor değildir. Anne'nin amacı takdir görmekti ve şimdiye kadar hayatın olumlu tarafında bunun için gerekli davranışı talim edip durmuştu. Başlangıçta asker sevgilisi kendisini takdir etmiş, ondan hoşlanmıştı. Ama sonradan Anne, ailesine yazdığı mektuplarda gebe olduğunu belirtmiş ve zehir içerek canına kıyacağından söz açmıştı.

Anne'nin ailesine mektuplar yazmasının karakteriyle bağdaşmayacak bir yanı yoktur; çünkü hep takdir görmeyi umduğu yöne yönelmiş, o kadar uzun süre bir çember çizip durmuştu ki, sonunda yüzü yine ailesine çevrilmişti. Annesinin umutsuzluğa kapılmış durumda olduğunu, bir kez bu nedenle kendisini azarlayıp paylamayacağını biliyordu. Anne'nin içinde bir his, kendisine kavuşmaktan ailesinin fazlasıyla mutluluk duyacağını söylüyordu.

Böyle bir hastanın tedavisinde özdeşleşme yeteneği, kendini bir başkasının durumuna koyabilme gücü son derece önemlidir. Karşımızda takdir edilmek isteyen, ilgili amaca varmak için çaba gösteren biri vardır. Bu insanla özdeşleşmek isteyen bir kimse kendi kendisine şu soruyu yöneltmek zorundadır: «Ben olsam ne yapardım?» Karşıdaki insanın cinsiyeti ve yaşının bu arada gözden uzak tutulmaması gerekmektedir. Elbette

böyle bir insan cesaretlendirilmeli, bu cesaretlendirmeye ilgili kişinin yaşamın olumlu tarafına yönelmesini sağlamak için başvurulmalıdır. Bizim hastamızı ele alırsak, kızı şunları söyleyebilecek bir noktaya kadar getirebilmeliyiz: «Okulu değiştirmeyecektim belki de. Belki yeterince çaba harcamadım, derse yeterince çalışmadım. Belki de gereği gibi dikkat etmedim derste. Belki okulda fazla güvendim zekâma, dolayısıyla öğretmeni anlamadım.» Bir kimsenin morali güçlendirilebildi mi, bu kimse yaşamın olumlu işleriyle uğraşmasını öğrenecektir. Bir insanı yıkıma sürükleyen şey, aşağılık kompleksinden kaynaklanan bir cesaret eksikliğidir.

Kızın yerine bir başkasını geçirelim. Örneğin aynı yaşta bir oğlan kimi koşullarda suça yönelebilir ki, böylesi durumlara da sık sık rastlamaktayız. Bir oğlan okulda cesaretini yitirmesin, kendini akıntıya bırakmak, örneğin bir haydut çetesine katılmak gibi bir tehlike içine yuvarlanır. Böyle bir davranışı da açıklamak güç değildir. Umut ve cesaretini yitiren bir oğlan, tembel ve miskin biri olup çıkar, sahte mazeret mektupları düzenler, ev ödevleri yapmaya yanaşmaz, okulu asacak fırsatlar arayıp durur. Kendisinden önce aynı yola sapmış kafadaşlar bulur kendisine, belki de bir gangster çetesine katılır. Okula karşı her türlü ilgiyi kaybeder, giderek kendine özgü bir hayat görüşü edinir.

Bir insandaki aşağılık kompleksi, sıklıkla o kişinin özel hiçbir yeteneğe sahip olmadığı düşüncesinden kaynaklanır. Sanılır ki, bazı insanlar yetenekli, bazıları değildir. Böyle bir görüşün kendisi de bir aşağılık kompleksinin belirtisidir yalnız. Bireysel psikolojinin kanısınca, herkes her başarıyı elde edebilir, bir oğlan ya da bir kızın umutsuzluğa kapılarak bu kurala sırt çevirip, amacına hayatın olumlu tarafında ulaşabilme gücünden kendini yoksun hissetmesi, bir aşağılık kompleksinin varlığını gösterir.

Aşağılık kompleksinin bir belirtisi de, kalıtsal özel-

likler diye bir şeye inanmaktır. Böyle bir inanç gerçekten doğru sayılsa, yani başarı tümüyle doğumsal yeteneklere bağlı bulunsaydı, psikoloğun çabalarına gerek kalmazdı. Gelgelelim başarı gerçekte cesarete bağlıdır ve psikoloğa düşen görev de, kişideki umutsuzluğu umuda dönüştürecek yararlı çalışmaların başarıyla yürütülebilmesi için gereken enerjiyi sağlamaktır.

Örneğin on altı yaşındaki bir gencin okuldan atıldığını ve hemen arkadan umutsuzluğa kapılarak intihar ettiğini işitiriz bazan. İntihar bir çeşit öç alma, topluma karşı yöneltilmiş bir çeşit suçlamadır. Bu yoldan söz konusu genç kendi tutumunu onaylamaya çalışmakta, bunu da sağduyu değil, kişisel zekâ aracılığıyla gerçekleştirmek istemektedir. Bu gibi durumlarda önemli olan, ilgili gencin sempatisini kazanarak olumlu bir yol izlemesi için gerekli cesareti kendisine verebilmektir.

Bu konuda daha birçok örnekler sunabiliriz okuyucuya. Ailesinden sevgi yüzü görmemiş on bir yaşındaki kız bunlardan biridir. Bütün kardeşleri kendisine üstün tutulmuş, o da anlaşılacağı üzere istenmeyen bir çocuk sayıldığı duygusuna kapılarak, zamanla kaprisli, geçimsiz ve söz dinlemez bir kıza dönüşmüştü. Böyle bir vakayı pek güçlük çekmeden aydınlığa kavuşturabiliriz. Kızın içinde gereken takdiri görmediği yolunda bir his yaşamaktaydı; başlangıçta bu duyguya karşı koymaya uğraşmış, ama derken umudunu yitirmişti. Günün birinde de çalıp çırpmaya başlamıştı. Bir çocuğun bir şey aşırması, bireysel psikolog için suç oluşturmaktan çok sahip oldukları şeyleri artırma yolunda çocuksu bir girişimdir. İnsan ancak sahip olduğu bir şeyin zorla kendisinden alındığını hissettiği zaman böyle bir yola başvurur. Yani kızın çalıp çırpması evde yeteri kadar sevilmeyişinin ve içine düştüğü umutsuzluğun sonucuydu. Çalma eylemlerine kalkışan çocukların hepsinde saptadığımız ortak özellik, bunların hakettikleri bir şeyin kendilerinden esirgendiği duygusuna kapılmalarıdır.

Söz konusu duygu bir gerçekliği içermeyebilir, ama yine de kalkışılan eylemin psikolojik nedenini oluşturur.

Bir başka örnek de sekiz yaşında gayri meşru bir evlilikten doğup yabancı bir ailenin bakım ve gözetiminde büyümüş sekiz yaşındaki bir oğlandır. Çocuğun bakımını üstlenen aile kendisiyle yeterince ilgilenmemiş, oğlanı gereği gibi eğitememişti. Zaman zaman annesi çocuğa şekerleme vb. tatlılar vermiş, her defasında çocuğun dünyası aydınlanmış, tatlıların arkası kesilmeye yüz tutunca, bundan müthiş rahatsızlık duymuştu. Yaşlıca bir adamla evlenen annesinin adamdan bir kızı olmuş, adamın gözü kızdan başkasını görmemiş, hep şımartmıştı onu. Annesiyle üvey babasının oğlanı sonradan yanlarına almalarının nedeni, çocuğun bakımı için dışarıya pek para vermek istememeleriydi. Yaşlı üvey baba eve her gelişinde kızı için yanında şekerleme, çikolata vb. getiriyor, ama oğlanı hiç düşünmüyordu. Bunun üzerinedir ki, oğlan çalıp çırpma eylemlerine kalkışmıştı. Hakettiği bir şeyden yoksun bırakıldığı duygusu içinde yaşıyor, bu yoldan eksikliği gidermek istiyordu. Durumu farkeden üvey baba oğlanı birkaç kez dayaktan geçirmiş, ama hırsızlıktan vazgeçirememişti. Hani düşünülebilir ki, oğlan yediği dayağa karşın çalıp çırpma eylemlerini sürdürmekle cesur bir kimse sayılacağını kanıtlamıştı, ama doğru değildi bu, her defasında inşallah yakalanmayacağı umudunu beslemişti.

İşte size yadsınmış bir çocuğun durumu; insan olmak ne demektir, bunu bir günden bir güne yaşamamıştı. Biz psikologlara düşen görev, çocuğun sevgisini kazanmak, kendini normal insanlardan biri gibi hissedeceği fırsatları ona vermektir. Yeter ki çocuk başka insanlarla özdeşleşmeyi, kendisini onların yerine koymayı öğrensin, hırsızlığa kalkıştığını farkeden üvey babasının ruhunda ne gibi duygular uyanacağını, şekerleme ve çikolatalarının ortadan kaybolduğunu gören kızkardeşinin ne gibi duygulara kapılacağını da anlayacaktır. Bu vaka, toplumsallık duygusunun eksikliğinin, baş-

kalarına karşı anlayış noksanlığının ve cesaret yoksunluğunun nasıl bir araya gelerek bir aşağılık kompleksini, sözünü ettiğimiz bu vakada ailesinden sevgi görmemiş bir çocuğun kompleksini oluşturduğunu bir kez daha göz önüne sermektedir.

II. SEVGİ ve EVLİLİK

Sevgi ve evliliğe gereği gibi hazırlanmak, ilk planda kendini insanlığın bir üyesi gibi hissetmeyi ve sosyal uyum sağlamış olmayı gerektirir. Bu genel hazırlığın yanı sıra çocukluk döneminden erişkinlik çağına kadar sürecek olup, evlilik ve aile yaşamında normal içgüdü doyumunu amaç edinmiş bir cinsellik eğitiminin varlığı zorunludur. Sevgi ve evlilik yaşamı konusunda tüm yetenekleri, yetersizlikleri ve eğilimleri, yaşamın ilk yıllarında kurulan bireysel idealde bulabiliriz. Ayrıca söz konusu idealin içerdiği karakteristik özelliklere bakarak, bireyin erişkinlik döneminde karşılaşacağı bütün sorunları bir bir sayıp dökebilecek gücü elde ederiz.

Eşitliğin Koşulları

Sevgi ve evlilik yaşamında karşımıza çıkan sorunlar, ilke olarak genel toplumsal sorunlardan değişik bir yapı göstermez. Bu konuda da bizi aynı güçlükler ve aynı ödevler bekler. Sevgi ve evliliğe her şeyin insanın gönlünce gerçekleştiği bir cennet gözüyle bakmak yanlıştır. Dört bir yanda yapılacak işler bizi bekler, bizimle birlikte karşımızdaki bir başka birinin çıkarını düşünerek söz konusu işleri yapmamız gerekir.

Sosyal uyumla ilgili normal sorunların dışında sevgi ve evlilik, her iki taraftan da olağanüstü bir duygudaşlık, karşısındakiyle özleşleşme bakımından olağanüstü bir yetenek ister. Günümüzde evlilik yaşamına doğru

dürüst hazırlanmış pek fazla kimseye rastlamayışımızın nedeni, insanın bir başkasının gözleriyle bakmasını, kulaklarıyla işitip, kalbiyle hissetmesini asla öğrenmemesidir.

Geçmiş bölümlerdeki incelemelerimizden büyük bir kısmı, büyüyüp gelişme sırasında yalnız kendisiyle ilgilenen, başkalarına karşı hiç ilgi duymayan çocuk tipini konu almıştı. Cinsel içgüdülerinin bedensel bakımdan olgunluk kazanmasıyla ilgili çocukların akşamdan sabaha karakterlerini değiştirmesi beklenemez. Sosyal yaşama kendilerini hazırlamadıkları gibi, evlilik yaşamına da hiç hazırlıksız ayak atarlar.

Sosyal ilgi ancak yavaş yavaş gelişip ortaya çıkar. Ancak ilk çocukluk döneminden başlayarak sosyal ilgi doğrultusunda eğitilen, çaba ve girişimleri hep yaşamın olumlu tarafında yer alan insanlarda gerçek bir toplumsallık duygusuna rastlayabiliriz. Dolayısıyla, bir insanın karşı cinsiyetteki biriyle ortak yaşamaya gerçekten iyi bir biçimde hazırlanıp hazırlanmadığını anlamak pek güç değildir.

Bunun için, yaşamın olumlu tarafıyla ilgili gözlemlerimizi arınsatmak yetecektir. Yaşamın ilgili tarafında oyalanan bir insan cesaretle doludur, kendine ve kendi içindeki yeteneklere güven duyar. Yaşamın sorunlarından kaçmaya bakmaz, ilgili sorunlar için çözüm yolları arar. Komşularıyla arası iyidir, ayrıca dostları vardır. Bu özellikleri içermeyen bir insanla düşüp kalkarken dikkatli olmak gerekir, böyle birinin evlilik yaşamına hazırlıklı sayılacağı söylenemez. Öte yandan, bir kimse iş güç sahibiyse ve mesleğinde ilerliyorsa, evlilik yaşamına hazırlıklı bulunduğu sonucunu çıkarabiliriz. Böyle küçük bir ayrıntıya dayanarak bu konuda bir yargıya varırız; ne var ki, söz konusu ayrıntı çok anlamlıdır, bir insanın toplumsallık duygusuna sahip olup olmadığını göstermesi bakımından alabildiğine önem taşır.

Sosyal ilginin içyüzünü kavrayan bir kimse, sevgi ve evlilik sorunlarının da ancak tam bir eşitlik ve aynı haklara sahip olma ilkesi temel alınarak doyurucu biçimde çözümlenebileceğini bilir. Evlilikte her şey bu son derece önemli verip alma eylemine bağlıdır, taraflardan birinin ötekisini takdir edip etmemesi, pek kesin önem taşımaz. Tek başına sevgi sorunları çözemez; kaldı ki çok çeşidi vardır sevginin. Ancak sağlam bir temele dayanan eşitlik ilkesi, sevginin gereken yolu izlemesini sağlayacak ve evliliği başarıya götürecektir.

Evliliğin akdinden sonra erkek ya da kadının bir fatih pozunda ortaya çıkması, alabildiğine ciddi sonuçlara yol açabilir. Böyle bir görüşle evlenmek isteyen bir kimsenin, evlilik yaşamına gerektiği gibi hazırlandığı söylenemez ve evlilik sonrasında başgösterecek birtakım tatsız olayların bunu kanıtlaması beklenebilir. Bir fatihe yer olmayan bir durumda fatihlik taslamaya kalkmak anlamsızdır. Evlilik, taraflardan her birinin karşısındakine ilgi göstermesini ister, kendini karşısındakinin durumuna koyabilme yeteneğini gerektirir.

Evliliğe Hazırlanma

Şimdi de evlilik için gereken özel hazırlığa bir göz atalım. Daha önce gördüğümüz gibi toplumsallık duygusunun cinsel içgüdü ve cinsel çekicilikle bağlantılı olarak eğitilmesi, ilgili hazırlık kapsamına girer. Her insanın kafasında çocukluk günlerinden başlayarak karşı cinsiyetten ideal bir insan imajını yaşattığı gerçeğini görmezlikten gelemeyiz. Oğlanlarda, büyük bir olasılıkla, anne ideal rolünü oynar ve oğlanlar kendilerine eş seçerken çevrelerinde hep bu kadın tipini ararlar. Bazan oğlanla anne arasında kötü bir gerginlik hüküm sürer, böyle bir durumda oğlanın evlenmek üzere çevresinde annesine karşıt tipte bir kız aradığına pekâlâ tanık olabiliriz. Çocuğun annesi ve ilerde evleneceği kadın

tipiyle ilişkisi birbirine öylesine büyük bir uygunluk gösterir ki, bu uygunluğu göz, boy, pos, saç rengi vb. gibi gayet önemsiz ayrıntılarda bile saptayabiliriz.

Ayrıca biliriz ki, annesi zorba bir kadın olup kendisini baskı altında tutan bir oğlan sevginin ve evlenmenin zamanı gelip çatınca, bunun için gerekli cesareti gösteremez. Çünkü böyle bir durumda cinsel ideali belki güçsüz, ağzı var dili yok bir kız olacaktır. Buna karşılık, kendisi kavgacı bir tipse, evlilik sonrasında karısıyla kesin olarak kavga edip duracak, onu ezmeye bakacaktır.

Bir kimse sevgi sorunuyla yüz yüze gelir gelmez, çocuklukta kendini açığa vuran tüm belirtilerin daha bir açık seçik ön plana çıktığı görülür. Aşağılık kompleksine yakalanmış kimsenin cinsel sorunlar karşısında nasıl bir tutum takınacağını çok iyi tasarlayabiliriz. Kendini güçsüz ve yetersiz hissediyorsa, belki bu duyguyu başkalarından sürekli kendisini desteklemelerini ve kendisine ilgi göstermelerini isteyerek açığa vuracaktır. Sıklıkla, bu gibileri, annelerinin karakterindeki ideal bir kadın tipini kafalarında yaşatacaklardır. Öte yandan, aşağılık komplekslerini dengelemek için karşıt doğrultuya da sapabilir ve sevgi konusunda kendini beğenmiş, arsız ve saldırgan bir tutum sergileyebilirler. Gereği gibi cesaret sahibi değillerse, gelecekteki eşlerinin seçiminde de özgür davranamayacak, gelecekte belki geçimsiz bir eş arayıp bulacaklar kendilerine, çetin bir savaştan galip çıkmaya daha onurlu bir gözle bakacaklardır.

Ne kadın, ne erkek bu yoldan bir başarı elde edemez. Cinsel ilişkilerden bir aşağılık ya da üstünlük kompleksine doyum sağlamada yararlanmak budalaca ve komik bir şeydir. Ancak yine de, sık sık karşılaşılan bir durumdur, bu. Dikkatle baktığımızda, bazılarının aradığı hayat arkadaşının gerçekte bir kurbandan başka bir şey sayılamayacağını görürüz. Böyleleri cinsel

ilişkilerden bir amaç uğrunda yararlanılamayacağına akıl erdiremezler. Çünkü bir insan fatih rolünü oynamak isterse, aynı isteği karşı taraf da duyabilir. Bunun sonucu da ikili bir yaşamın olanaksız duruma gelmesidir.

Komplekslere doyum sağlamak gerektiği görüşü, eş seçiminde başka türlü güç anlaşılabilecek bazı tuhaflıkları açıklığa kavuşturur. Böyle bir görüşten yola koyularak, neden kimi insanların güçsüz, hasta ya da yaşlı eşler seçtiklerini kavrayabiliriz. Bunun nedeni, böyle yoldan yaşamı kendileri için kolaylaştırabileceklerine inanmalarıdır. Bazan şanslarını evli kişilerde denerler; bir soruna çözüm arayıp bulmayı hiç akıllarından geçirmeyenler, böyle davranır hep. Bazı kimseler de aynı zamanda iki erkeğe, ya da iki kadına birden abayı yakarlar; çünkü, daha önce açıkladığımız gibi, «iki kadının bir kadından daha az» sayılacağını düşünürler.

Aşağılık kompleksine yakalanmış bir insanın nasıl mesleğini değiştirdiğini, sorunlarla yüz yüze gelmekten kaçıp, hiçbir işi bir sona kavuşturamadığını daha önce görmüştük. Böyle bir kimse, sevgi sorunu karşısında da benzer biçimde davranır, evli birine âşık olmak ya da iki kişiye birden gönlünü kaptırmakla salt içindeki alışılmış eğilimin gereğini yerine getirir. Bu gibi kimselerin açısından akla gelebilecek daha başka olasılıklar ise, aşırı uzun süren nişanlanmalar ya da bir türlü evlilikte son bulmayan bitip tükenmez flörtlerdir.

Şımartılmış çocuklar, evlilikte kendi tiplerine sadakatten ayrılmaz, seçecekleri eş tarafından şımartılmayı arzularlar. Bu gibi durumlar flörtün başlangıç döneminde ya da evliliğin ilk yıllarında bir tehlike oluşturmayabilirse de, sonradan ciddi durumlara yol açabilir. Böyle iki şımartılmış kişinin birbiriyle evlenmesi sonucunda nelerle karşılaşılabileceğini çok iyi tasarlayabiliriz. Her iki taraf da şımartılmak ister, ama hiçbiri şımartan rolünü üstlenmeye yanaşmaz. Öyle bir görünüm

ortaya çıkar ki, sanki iki kişi karşı karşıya dikilmekte, her biri ötekisinden bir şey beklemekte, ama hiçbiri ötekisinin beklediğini ona vermeye istekli görünmemektedir. Böyle bir durumda da her biri ötekisince anlaşılmadığı duygusuna kapılır.

Bir insanın kendini anlaşılmamış ve davranışlarında engellenmiş hissettiği zaman neler olacağının bizim için kapalı bir yanı yoktur. Böyle bir kimse yetersizlik duygusuna kapılacak ve kendine bir çıkış yolu arayacaktır. İlgili duygular, evlilik yaşamı için pek sakıncalıdır; hele bir de bunlara tam bir çaresizlik duygusu gelip katıldı mı, işler iyiden iyiye çıkmaza girer. Böyle bir durum başgöstermesin, intikam duyguları tarafların yüreğine sessiz sinsi girip çöreklenecek, her biri hayatı ötekisine zehir etmeye bakacaktır. Bunun en sık karşılaşılan örneği de, eşlerin birbirine sadakatsizliğidir. Sadakatsizlik, her vakit karşı taraftan öç almak için başvurulan bir yoldur. Eşlerine ihanet edenler, hep sevmekten dem vurarak kendilerini haklı göstermeye uğraşırlar; ancak biz duygu ve hislerin ilgili konuda oynadıkları rolü biliriz; her zaman üstünlük amacıyla uyum içinde bulunur duygular, bunlara neden gözüyle bakmak yanlıştır.

Söylediklerimize somut bir örnek olarak şımartılmış bir kadın hastamı gösterebilirim. Hastam, erkek kardeşi tarafından hep hareket özgürlüğünün kısıtlandığı duygusu içinde yaşayan bir adamla evlenmişti. Ailenin tek çocuğu olup kendisi de her zaman ve her yerde şımartılıp başkalarından üstün tutulmayı arzulayan kadındaki yumuşak başlılığın ve sevecenliğin erkeği kendisine cezbetmesinde bizim için anlaşılmayacak bir taraf yoktur. Karı koca arasındaki evlilik yaşamı hayli mutlu bir seyir izlemiş, ama ilk çocuk dünyaya gelir gelmez durum değişmişti. Kocasının bütün ilgisinin kendi üzerinde toplanmasını isteyen kadın, doğan çocuğunun bu pozisyonu elinden alacağından korkup telâşa kapılmıştı. Böyle bir durumda da ilerde neler başgösterece-

ğini önceden kestirebiliriz. Sonuç olarak çocuğu doğurmaktan kadının pek de mutluluk duyduğu söylenemezdi. Beri yandan, adamın kendisi de çocuğun kendisini eski yerinden edeceğinden tasalanmaya başlamıştı. Böylece gerek erkeğin, gerek kadının içine bir kuşkudur düşmüştü. Hani çocuklarını ihmal ettikleri yoktu belki, çocukları için bulunmaz bir anne ve babaydılar; gelgelelim, birbirlerine karşı duydukları sevginin yavaş yavaş sona ereceği beklentisinden bir türlü kendilerini kurtaramıyorlardı. Oysa böyle bir kuşkuya kapılmak pek sakıncalıdır; çünkü her söz, her eylem, her hareket ve her dışavurum teraziye vurulmaya kalkıldı mı, karşı tarafın sevgisinde bir azalma saptamak kolaydır ya da öyle gözükür. Sözünü ettiğimiz çiftte de işte böyleydi durum. Güzel bir rastlantı sonucu, erkek o sırada iş yerinden izin alarak Paris'e gitti, burada gönlünü eğlendirmeye baktı, evde kalan karısı ise doğum olayının sıkıntı ve yorgunluğunu yine üzerinden atarak bebekle ilgilenmeye koyulmuştu. Kocası Paris'ten yazdığı neşe dolu mektuplarda ne şahane bir tatil geçirdiğini karısına bildiriyor, tanıştığı bir sürü yeni kimseden vb. söz açıyordu. Dolayısıyla, kadının ruhuna yavaş yavaş kocası tarafından unutulduğu gibi bir his gelip çöreklenmişti; o kendini eskisi kadar mutlu hissetmiyordu artık, melankolik birine dönüşmüş, agorafobi'ye (meydan korkusu) yakalanmıştı. Bundan böyle evden tek başına dışarı ayak atamıyordu. Derken kocası Paris'ten dönmüş, sokağa çıkacağı zaman karısına eşlik etmeye başlamıştı. En azından yüzeysel bir bakışta öyleydi ki, kadın amacına ulaşmış ve kocasının yine tüm ilgisini kendi üzerinde toplamıştı. Öyleyken durumdan memnun kaldığı söylenemezdi, çünkü içindeki meydan korkusu kaybolur kaybolmaz kocasını da yitireceği duygusuna kapılmıştı. Dolayısıyla, meydan korkusunu elden bırakmamak gereğini duyuyordu.

Hastalığı sırasında kendisine yakın ilgi gösteren bir hekim bulmuş, onun tedavisinde kendisini eskisinden

önemli derecede daha iyi hissetmeye başlamıştı. İçindeki tüm dostluk ve arkadaşlık duyguları hekime yönelmişti. Ama hastasının durumunun düzeldiğini gören hekim, bundan böyle tedaviye son vermişti. Kadın hekime nazik bir mektup yazmış, bütün yaptıkları için ona teşekkür etmişti; ne var ki, hekim mektubunu yanıtsız bırakmış, o günden bu yana da kadının durumu kötüye gitmişti.

Söz konusu tarihten sonra kadın başka erkeklerle sevgi ilişkileri üzerinde düşünüp hayaller kurarak, kocasından intikam almaya başlamıştı. Ne var ki, kafasından geçirdiği yollara sapmasını meydan korkusu engellemekteydi, çünkü evden dışarı yalnız çıkamıyor, kocasının kendisine hep eşlik etmesi gerekiyordu. Dolayısıyla, kocasına ihanet düşüncesini bir türlü gerçekleştirememişti.

Evlenecekler İçin Danışma Bürosu

Herkesin görebileceği üzere, evlilikte o kadar çok hata işleniyor ki, insanın kafasında ister istemez şu soru uyanıyor: «Aslında gerek var mı bütün bunlara?» Biliyoruz ki, bütün bu hataların kökeni çocuklukta saklı yatıyor; ayrıca şunu da biliyoruz ki, bireyin ideali ve bunun karakteristik özellikleri saptanıp ortaya çıkarıldı mı, hatalı yaşam üsluplarını düzeltmek pekâlâ mümkündür. Dolayısıyla, bireysel psikolojinin yöntemlerinden yararlanarak, evlilikte işlenen hataları belirleyip göz önüne serecek danışma büroları açılamaz mı diye insan soruyor kendi kendine. Açılacak bürolarda, bireylerin yaşamalarındaki olayların bir bütünün parçaları sayılacağını, dolayısıyla birbiriyle ilgili bulunduğunu bilen ve bürolara başvuranlarla kendilerini onların yerine koyacak gibi bir özdeşleşmeyi gerçekleştirebilen kimseler görev yapacaktır.

Bu gibi danışmanlar, diyelim: «Siz birbirinizle anlaşamazsınız», «Siz birbirinizle sürekli bir didişme içinde

bulunuyorsunuz», «En iyisi boşanmanız sizin,» gibi yargılar vermeyecektir. Öyle ya, bir boşanma neyi sağlar ki? Boşanmadan sonra nedir olan? Genellikle boşanan kimseler, birbiriyle yeniden evlenmek ister ve aynı yaşam üslubunu eskisi gibi sürdürmeye bakarlar. Kimi öyle insanlara rastlarız ki, düzenli aralarla birbirlerinden ayrılıp sonra tekrar birleşir, kısaca bir kez işledikleri hatayı yineleyip dururlar. Böyle kimseler, planladıkları evliliğin ya da sevgi ilişkisinin genellikle başarı şansını içerip içermediği konusunda danışma bürolarından bilgi edinebilir, boşanmak üzere mahkemeye başvurmadan ilgili bürolara akıl danışabilirlerdi.

Bazı küçük hatalar vardır ki, çocuklukta başlar ve evleninceye kadar pek fazla önem taşımayarak sürdürür varlığını. Örneğin bazı insanlar başkalarınca düş kırıklığına uğratılacaklarını akıllarından geçirmeden duramaz. Çocuklar görürüz, asla kendilerini mutlu hissetmez, hep düş kırıklığına uğrayacakları korkusu içinde yaşarlar. Ya şimdiye kadar gördükleri sevgiden yoksun bırakılıp başkalarının kendilerine üstün tutulacağı hissine kapılır ya da ilk çocukluklarında başlarına gelen kötü bir durum nedeniyle öylesine bâtıl inançlı birine dönüşmüşlerdir ki, aynı feci durumla yeniden karşılaşacakları beklentisinden bir türlü yakalarını kurtaramazlar. Evlilikte düş kırıklığına uğranılacağı korkusunun kıskançlık ve kuşkulara yol açabileceğini kolaylıkla düşünebiliriz. Hele bazı kadınlarda karşılaştığımız özel bir sorun vardır, kendilerinin erkeklerin gönül eğlemede başvurduğu bir oyuncaktan başka bir şey olmadığını düşünür, erkeklerin sadakat diye bir şey tanımadığına inanırlar. Kafada böyle bir düşünce olunca, evliliğin mutluluk getirmeyeceğini anlamak zor değildir. Eşlerden biri ilk fırsatta ötekisinin kendisine ihanet edeceği gibi bir saplantıya kafasında yer verdi mi, evlilik yaşamının mutlu geçmesi olacak şey değildir.

İnsanların sevgi ve evlilik konularında akıl ve öğüde sürekli gereksinme duydukları dikkate alınarak bir yar-

gıya varmak gerekirse, bu soruna genellikle yaşamın en önemli gözüyle bakıldığı düşünülebilir. Ne var ki, bireysel psikoloji açısından, önemi küçümsenmek istenmese de hiç de en önemli sorun değildir. Bireysel psikoloji açısından yaşam sorunlarının hiçbiri ötekisinden daha önemli sayılmaz. İnsanlar sevgi ve evlilik sorunlarının özellikle üzerinde duruyor, bunlara aşırı bir önem veriyorlarsa, söz konusu davranışlarıyla yaşamlarındaki ahengi yitirdiklerini ortaya koyuyorlar demektir.

İnsanların kafalarında bu sorunu haketmediği kadar büyük bir önemle donatmalarının nedeni, belki de ilgili sorunun başka sorunlardan farklı olarak bizim sistematik şekilde bilgi edinemediğimiz bir konu niteliğini taşımasından ileri gelmektedir. Burada yaşamın üç büyük sorunu üstüne söylediklerimizi anımsatmak isteriz. Bunlardan ilki olan sosyal sorun konusunda, yani başkaları karşısında nasıl davranacağımız bakımından doğduğumuz ilk günden başlayarak eğitiliriz, toplum içinde nasıl hareket etmemizin gerektiği bize anlatılıp durur hep. Buna ilişkin bilgileri yaşamımızın henüz pek erken bir döneminde öğrenir ve yine mesleksel çalışmalarımız bakımından da düzenli bir eğitim ve öğrenimden geçeriz. Bizi seçtiğimiz meslekte zorunlu becerilerle donatacak öğretmenden ve eğitmenler buluruz karşımızda, ayrıca elimizin altında neler yapmamız gerektiğini bize öğretecek kitaplar vardır. Gelgelelim, sevgi ve evlilik yaşamına nasıl hazırlanacağımızı bize öğretecek kitapları nerede ve nasıl ele geçireceğiz? Doğru, bir sürü kitap vardır ki, hepsi de sevgi ve evliliğin sözünü eder. Her edebiyat kendi sevgi hikâyelerini içerir. Ne var ki, mutlu evlilikler konusunda yazılmış az sayıda kitap vardır ele geçirebileceğimiz. İçinde yaşadığımız uygarlık da çözülmez bir biçimde edebiyata bağlı bulunduğundan, herkes sevgi ve evlilik yaşamında boyuna güçlüklerden güçlüklere sürüklenen erkek ve kadınlar üstüne yazılanların dikkatle üzerinde durur sürekli olarak. Dolayısıyla, insanların evlilik karşısında ihtiyatlı, hatta aşırı de-

recede ihtiyatlı davranmaları gerektiği duygusuna kapılmalarının şaşılacak yanı yoktur.

İnsanlık ta başlangıçtan beri evlilik karşısında böyle bir davranışı pratikte sergileyegelmiştir. Tevrat'ta kadın bütün kötülüklerin kaynağı diye gösterilir, o gün bugün erkek ve kadınlar sevi yaşamlarında her zaman büyük tehlikelerle yüz yüze gelmişlerdir denir. Günümüzdeki eğitim sistemi de kutsal kitabın gösterdiği doğrultuyu kuşkusuz aşırı bir amansızlıkla izlemektedir. Oğullarımız ve kızlarımızı sözde günah bir eyleme hazırlamayı bırakıp, kızları evlilik yaşamında kadın, oğlanları ise erkek rolünü oynayacak gibi eğitmek ve bunu her iki tarafa evlilik yaşamında eşit haklara sahip oldukları duygusunu vererek yapmak, daha anlamlı ve akıllıca bir iş sayılırdı.

Günümüzde kadınların kendilerini yetersiz hissetmeleri, uygarlığımızın ilgili konuda fiyasko verdiğinin bir kanıtıdır. Buna aklı yatmayan okuyucu, kadınların çaba ve girişimlerini daha bir titizlikle incelesin yeter. O zaman kadınların başkalarından ileri geçmeyi arzuladığını, dolayısıyla gelişen dönemlerinde sık sık gerektiğinden daha yoğun bir antrenmanın içine yuvarlandığını görecektir. Ayrıca, kadınların, erkeklerden daha çok benyönelik bir karakterleri vardır. Gelecekte kadınların şimdiye kadarkinden daha çok bir toplumsallık duygusuna sahip olacak gibi yetiştirilmesi, başkalarını hiç umursamadan hep kendileri için avantajlar ele geçirmeye çalışmaktan vazgeçirilmesi gerekmektedir. Ne var ki, bu noktaya varabilmek için, erkeklerin birtakım ayrıcalıklara sahip oldukları yolundaki asılsız inancın yıkılması zorunludur.

Bazı kimselerin evlilik yaşamına hazırlıklarının ne denli yetersiz sayılacağını göstermek üzere bir örnek verelim. Delikanlının biri bir baloda nişanlısı olan genç ve şirin bir kızla dansediyordu. Bir ara gözlüğü kazara gözünden yere düştü; duruma tanık olanların yadırga-

mış bakışları altında gözlüğünü yerden kaldırayım derken, nişanlısına çarpıp az kalsın onu yere deviriyordu. Bir arkadaşı: «Ne yapıyorsun birader?» diye sorduğunda şöyle yanıt vermişti: «Gözlüğümü ayaklarının altında nasıl ezdiğine seyirci kalamazdım herhalde.» Bu olaydan anlıyoruz ki, delikanlı evliliğe hazırlıklı değildi. Ve gerçekten de sonradan kendisiyle evlenmekten caymıştı nişanlısı.

Aradan bir süre geçtikten sonra genç adam bir hekime görünerek, kendileriyle pek fazla ilgilenenlerde sıklıkla rastladığı gibi, depresyonlardan şikâyetçi olduğunu açıklamıştı.

Bir kimsenin evlilik yaşamına hazırlıklı olup olmadığını açığa vuran binlerce belirti vardır. Örneğin randevusuna vaktinden çok geç gelen ve bu davranışını bağışlatacak akla yakın bir neden gösteremeyen sözde âşık bir kimseye bel bağlamak doğru değildir. Çünkü böyle bir davranış, ilgili kişinin evlilik karşısında duraksamalı bir tutum takındığını ele verir. Yaşam sorunlarına hazırlıkta bir eksikliğin belirtisidir.

Ve yine taraflardan birinin ötekisini sürekli eğitmeye çalışması ya da sürekli eleştirmesi evliliğe gerektiği gibi hazırlanılmadığını kanıtlar. Alınganlık da bir aşağılık kompleksinin varlığını gösterdiği için olumlu bir belirti sayılamaz. Hiç eşi dostu bulunmayan ve kendini topluluk içinde rahat hissetmeyen bir kişi de, evlilik yaşamına doğru dürüst hazırlanmadığını ortaya kor. Öte yandan, meslek seçiminde duraksamak da evliliğe hazırlık bakımından hayra yorumlanacak bir belirti sayılamaz. Karamsar bir insan da evliliğe elverişli biri değildir; nedeni de, karamsarlığın, yaşamın çeşitli güçlüklerini göğüslemede ilgili kişinin gerekli cesaretten yoksunluğunu açığa vurmasıdır.

Evlilik yaşamı bakımından arzu edilmeyen bu özellikler listesine karşın, yine de uygun eşi ele geçirmenin ya da doğru yolda bulunan birini seçmenin güçlüğü söy-

lenemez. Hayalimizde yaşattığımız ideal eşi bulacağız diye bekleyemeyiz kısaca. Ve gerçekten de sağına soluna bakınıp idealindeki eşi arayan ve böyle kadını ya da erkeği bulamayan birini gördük mü, ilgili kişinin durak-sayan bir tutumla kendini kahredip durduğundan emin olabiliriz. Söz konusu kimse, genellikle ileriye doğru adım atmak istemeyen biridir.

Almanya'da eski bir adet vardır, bir çiftin eline iki kollu bir testere tutuşturulur, taraflardan biri testerenin bir koluna yapışır, ortaklaşa bir ağacı kesmeye çalışırlar, hısım akrabalar da evlenecek çiftin çevresinde bir daire yapıp kendilerini seyreder. Taraflardan her biri, karşısındakinin yaptığı harekete göre kendini ayarlamak ve kendi hareketini karşısındakinin hareketlerine uydurmak zorundadır. Bu yönteme, bir çiftin evlilik yaşamına elverişli sayılıp sayılmayacağını belirlemede güzel bir test gözüyle bakılmaktadır.

Bu konuyu kapamadan önce şunu bir kez daha belirtelim ki, sevgi ve evlilik sorunlarının içinden ancak sosyal uyum sağlamış kişiler çıkabilir. Bu alanda işlenen hataların büyük bölümü toplumsallık duygusunun eksikliğinden kaynaklanmakta, böyle bir eksiklik de ancak insanların kendi kendilerini değiştirmeleri durumunda giderilebilmektedir. Evlilik iki kişinin üstesinden geleceği bir ödevdir. Ancak gerçek şudur ki, bizler genellikle ya bir insanın tek başına ya da yirmi kişiyle birlikte altından kalkacağı ödevler düşünülerek eğitiliriz, asla iki kişilik ödevlerle başa çıkmaya alışık değilizdir. Ne var ki, eğitimdeki bu ihmale karşın iki kişi kendi karakterlerini bilip tanır ve başgösterecek sorunları eşitlik ilkesinin ruhuna uygun olarak çözümlemeye çalışırsa, evliliğin karşılarına çıkaracağı sorunların üstesinden gelemeyecekleri düşünülemez.

Monogaminin, yani tek evliliğin çeşitli evlilikler içinde en üstünü sayılacağını eklemek aslında gereksizdir. Birçok insan vardır, sözümona, bilimsel nedenlere

dayanarak birden çok evliliğin insan doğasına daha uygun düştüğünü ileri sürer. Böyle bir görüşe mutlaka karşı çıkılması gerekir; çünkü içinde yaşadığımız uygarlıkta sevgi ve evlilik sosyal ödevler oluşturur. Biz evleniyorsak, yalnız kişisel çıkarımız için, dolaylı olarak toplum çıkarını da göz önünde tutarak bunu yapıyoruzdur. Gerçekte evlilik, insanlığın ayakta kalmasını sağlamaya yönelik bir eylemdir.

12. CİNSELLİK ve CİNSEL SORUNLAR

Bir önceki bölümde normal sevgi ve evlilik sorunlarını inceledik. Şimdi aynı genel sorunun bir başka yönü, yani cinsel sorunlarla bunların gerçek ve hayali anormallikler bakımından taşıdığı önem üzerinde duracağız. Daha önce gördüğümüz gibi, insanların çoğu sevgi yaşamının sorunlarına yaşamın öbür sorunları kadar iyi hazırlanmış ve eğitilmiş değildir. Böyle bir yargı, cinsellik için daha büyük ölçüde geçerlilik taşımaktadır. Cinsellik konusunda bâtıl inanç kapsamına giren alabildiğine çok sayıda düşünce ve görüşleri yolumuzun üzerinden temizlememiz gerekmektedir.

Bâtıl inançlardan en yaygını da kalıtsal özelliklere, cinselliğin soydan geçip artık değiştirilemeyen birtakım derece ve nüanslarının varlığına inançtır. Biliyoruz ki, kalıtım sorunlarına kendini temize çıkarmak için pek kolay el atılmakta ya da bunlardan bazı davranışlar için bir bahane olarak yararlanılmakta, oysa ilgili bahaneler iyiye doğru her türlü değişiklik girişimini başarısızlığa uğratmaktadır. Dolayısıyla, bilim adına yayılmak istenen görüşlerden bazılarını açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. İşin dışında bulunan sıradan bir kişi ilgili görüşleri pek ciddiye almakta, çünkü bunları savunan kimselerin yazılarında salt (yabancı) sonuçları yansıttığını, sözkonusu sonuçlara yol açabilecek ne olası engellemelerin ve tutuklukların derecesinin ne de cinsel içgüdünün yapay yollardan kamçılanmasının incelenmediğini düşünmemektedir.

Cinselliğin, henüz yaşamın pek erken bir döneminde insanda varlığı kuşkusuzdur. Çocuk bakımıyla uğraşan herkes ya da her anne, titiz bir gözlem sonucu daha doğumundan sonraki ilk günlerde çocukta kimi cinsel uyarılma durumlarını ve etkinlikleri saptayacaktır. Ne var ki, bu gibi cinsel belirtiler sanıldığından daha çok çevreyle ilgilidir. Dolayısıyla, ilgili belirtilerle karşılaşacak anne ve babalar, çocuklarının dikkatini başka yöne çekecek çare ve yolları aramalıdır. Bazan anne ve babaların öyle yollara başvurdukları görülür ki, bunlar gerektiği gibi bir oyalama niteliği taşımaz, bazan da gerektiği gibi çare ve yollar el altında bulunmaz.

Henüz erken bir dönemde doğru dürüst cinsel fonksiyon biçimlerini ele geçiremeyen bir çocukta cinsel etkinliklere karşı normalden güçlü bir gereksinmenin oluşacağı doğaldır. Böyle bir durum öbür organları için de söz konusudur, cinsel organlar bir istisna oluşturmazlar. Ama yeterince erken bir dönemde bu işe el atıldı mı, çocuğu cinsel bakımdan gerektiği gibi eğitmek pekâlâ mümkündür.

Genel olarak şunu söyleyebiliriz ki, çocuklukta rastlanan bazı cinsel dışavurumlar gayet normaldir; dolayısıyla, çocuklarda cinsel uyarılmalarla karşılaştık mı, korku ve dehşete kapılmamız doğru değildir. Nihayet her türlü cinselliğin amacı, bir başkasıyla bağlantı kurmaktır. Bu yüzden, bize uyanık durumda beklemek düşmektedir. Çocuğa ilgili konuda yardımcı olmalı, cinsel dışavurumlarının yanlış bir doğrultu izlememesine çalışmalıyız.

Gerçekte çocuklukta cinsellik bakımından çocuğun kendi kendisini eğitmesinin sonucunda ortaya çıkan durumlar kalıtsal kusurlar gibi görülmek istenir. Hatta bazan özellikle bu kendi kendini eğitme eylemine kalıtsal özellik gözüyle bakılır. Yani bir çocuk diyelim karşıt

cinsiyettekilere değil de, kendi cinsiyetindekilere karşı daha çok ilgi besliyorsa, bu kendisinde doğuşta varolan kalıtsal bir yetersizlik sayılır. Ama biz biliriz ki, ilgili güçsüzlük çocukların her gün biraz daha geliştirip ortaya koydukları bir özelliktir. Kimi vakit bir çocuk ya da bir erişkin, cinsel sapıklık belirtileri gösterir; böyle durumlarda da yine birçok kişi söz konusu davranışların kalıtsal yoldan geçtiğine inanır. Ama gerçekten böyle olsaydı, söz konusu kişi ne diye böyle bir davranışı talim edip dursundu? Ne diye ilgili eylemleri düşünde yaşatsın ve etüt etsindi bunları?

Bazı insanlar bu antrenman işinden belli bir zamanda el çekerler; bunun da bireysel psikolojiye dayanarak nedenlerini açıklayabiliriz. Örneğin öyle insanlarla karşılaşırız ki, yenilgiden korkarlar. Bir aşağılık kompleksine yakalanmışlardır. Ya da öylesine ısrarla bir şeyi talim ederler ki, bundan bir üstünlük kompleksi doğup çıkar. Bu gibi vakaların birinde saptadığımız aşırı bir cinsel etkinlik, bizim üzerimizde aşırı gergin durumda bir cinsellik izlenimi uyandırmıştı. Bu gibi kimselerin isteği, başkalarından daha güçlü bir cinselliğe kavuşmaktır.

Bu tür cinsel içgüdü uyarılmalarının çevre tarafından da özellikle kamçılandığı görülür. Bildiğimiz gibi, resimler, kitaplar, filimler ve bazı sosyal ilişkiler cinsel içgüdünün aşırı ölçüde uyarılmasını sağlayabilir. Günümüzde her şeyin cinselliğe karşı aşırı ilgi uyandırabilecek gibi planlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Zamanımızda cinselliğe aşırı ağırlık verildiği sonucuna varmak için organsal içgüdülerin büyük önemini, sevgi, evlilik ve insanlığın üreme yoluyla varlığını sürdürebilmesi bakımından bunların oynadığı rolü hiç de küçümsememiz gerekmez.

Anne ve babalar çocukların özellikle aşırı cinsel eğilimlerden korumalıdır. Örneğin anne çocukluktaki ilk cinsel dışavurumları pek sık olarak aşırı bir dik-

katle izler ve böylece çocuğunun bunlara gereğinden çok önem vermesine yol açar. Belki de kapıldığı olağanüstü korkudan, ilgili cinsel duyguları açığa vuran çocuğuyla ilgilenir hep, onunla sürekli bu gibi konular üzerinde konuşur ve boş yere çocukta bir gerginliğin uyanmasına yol açar. Ancak biliyoruz ki, çok çocuk çevrenin tüm dikkat ve ilgisini kendi üzerine çekmek ister; dolayısıyla, özellikle bu yüzden paylanıp azarlandığı için kötü alışkanlıklarını elden çıkarmaya yanaşmaz. Çocuklarla düşüp kalkarken cinsellik konusuna gereğinden çok önem vermemeli, onu da normal sorunlardan biri gibi ele almalıdır. İlgili konunun fazla etkisinde kalındığı çocuğa gösterilmedi mi, işin içinden çıkmak çok daha kolaylaşacaktır.

Bazan çocuğun gerisinde belli bir doğrultuyu gösteren aile gelenekleri yer alır. Dolayısıyla bazan öyle olur ki, anne çocuğuna karşı sevecen bir tutum takınmakla yetinmeyip, sevecenliğini öpmeler, kucağına almalar vb. davranışlarla açığa vurur. Her ne kadar anneler bundan kendilerini alıkoyamadıklarını ileri sürerse de, ilgili davranışlarda yine de aşırılığa kaçılmamalıdır. Böylesi davranışlar, asla anne sevgisinin kanıtı sayılamaz, anne tarafından sevilen bir çocuktan çok bir düşmana karşı gösterilen üzücü ve tatsız bir davranışı anımsatırlar. Şımartılmış bir çocuk, cinsel bakımdan doğru dürüst gelişme fırsatı bulamaz.

Yaşam Üslubuna Bağımlılık

Bununla ilgili olarak şu noktaya işaret edelim ki, birçok hekim ve psikolog vardır, cinsel gelişimin tüm organsal işlevler gibi usun ve ruhun gelişiminin temelini oluşturduğu görüşünü savunurlar. Bize göre bu doğru değildir, çünkü bütün cinsel dışavurum biçimleri ve cinselliğin gelişimi kişiliğe, yaşam üslubuna ve bireyin idealine bağlıdır.

Örneğin bir çocuğun cinselliğini şu ya da bu biçimde açığa vurduğunu ya da bir başka çocuğun ise onu baskıladığını bilirsek, her ikisini erişkinlik döneminde nasıl bir durumun beklediğini bir ölçüde kesinlikle söyleyebiliriz. Çevrenin ilgisini sürekli üzerinde toplamak ve başkalarından ileri geçmek istediğini bildiğimiz bir çocuk, cinselliğini de çevrenin dikkat ve ilgisini kendi üzerinde toplamak ve başkalarından öne geçmek amacıyla geliştirecektir. Cinsel içgüdülerini polygami tarzında açığa vuran birçokları sanır ki, başkalarından üstün ve daha eğemen bir durumdadır. Dolayısıyla, birden çok kişiyle cinsel ilişkide bulunurlar; böylelerinin cinsel istek ve davranışlarını psikolojik nedenlerle bilinçli olarak zorladıklarını görmek güç değildir. İlgili kimseler söz konusu yolu izlerlerse, başkalarının kendilerine bir fatih gözüyle bakacaklarını düşünürler. Elbette bu, kendi kendini yanıltmadan başka bir şey sayılamaz; çünkü böyle bir davranış, salt varolan bir aşağılık kompleksini dengeleme amacını güder.

Cinsel anormal davranışların asıl çekirdeği aşağılık kompleksidir. Böyle bir komplekse yakalanmış kimseler, en kısa çözüm yolunun sürekli arayışı içindedir. Bazan yaşamın birden çok geniş alanını kendilerinden koparıp atarak aşırı bir cinsel yaşama sığınmaya en elverişli bir çare gözüyle bakarlar.

Çocuklarda söz konusu eğilimi pek sık gözlemler, genellikle başkalarını emir ve tahakkümleri altına almak isteyen çocukların böyle bir eğilimle donatıldıklarını saptarız. Anne babalarıyla öğretmenlerine çeşitli güçlükler çıkararak haciz kor ve bu yoldan söz konusu eğilimlerine doyum sağlamaya çalışır, yaşamın olumsuz tarafında oyalanıp dururlar. İlerideki yaşamlarında sözü geçen eğilimleriyle başkalarını baskı altına alır, böylelikle bir üstünlük duygusuna kavuşmak isterler. Bu gibi çocuklar büyüyüp gelişmeleri sırasında cinsel arzularını, ele geçirme ve üstünlük sağlama arzusuyla karıştırırlar. Yaşamın içerdiği olanak ve sorunlardan bir bö-

lümünü kendilerinden uzaklaştırmaya çalışırken, bazan karşıt cinsiyetteki insanlara tümüyle sırt çevirdikleri ve eşcinsel bir davranışı talim ettikleri görülür. Çok aydınlatıcı bir nokta da, sapık kişilerde sık olarak aşırı zorlanmış bir cinselliğe rastlanmasıdır. Gerçekten de böyleleri sapıklıklara karşı içlerindeki eğilimi aşırılığa vardırır, böylelikle zaten semtine uğramak istemedikleri normal cinsel yaşamın sorunuyla yüz yüze gelme tehlikesine karşı kendilerini güvence altına alırlar.

Yeter ki ilgili kişilerin yaşam üsluplarını bilelim, bütün bu sözünü ettiğimiz durumları anlamamız işten değildir. Bunlar, başkalarından sürekli takdir bekleyen, beri yandan karşıt cinsiyetteki kimselerde yaklaşık da olsa yeterince bir ilgi uyandırma gücünü kendilerinde göremeyen insanlardır. Karşıt cinsiyettekilere karşı bir aşağılık kompleksine yakalanmışlardır; öyle bir kompleks ki, bir ucu ta çocukluk yıllarına gidip dayanır. Diyelim oğlanlar aile içinde kızların ya da annenin davranışını kendilerininkinden daha cazip buldu, bu durumda kadınların dikkatini asla çekemeyecekleri gibi bir duygu sinsice içlerine girip çöreklenecektir. Bazan karşıt cinsiyettekilere o denli büyük bir hayranlık duyacaklardır ki, sonunda bu cinsiyettekilere öykünmeye başlayacaklardır. Örneğin öyle insanlara rastlarız ki, kız gibi bir görünümleri vardır; öte yandan öyle kızlarla karşılaşırız ki, üzerimizde sanki erkek izlenimi bırakırlar.

Sadizmden ve çocukları sapık heveslerine alet etme suçundan mahkeme önüne çıkarılan bir adamın durumunda sözünü ettiğimiz eğilimlerin nasıl oluştuğunu somut biçimde pek güzel görebiliriz. Adamın gelişim sürecini inceledik mi, zorba ve otoriter bir kadın olan annesinin kendisini sürekli eleştirip durduğunu öğreniriz. Ne var ki, yine de oğlan okulda zeki ve iyi bir öğrenci aşamasına yükselebilmiştir. Gelgelelim, anne oğlunun başarılarından bir türlü memnun kalmaz. Oğlan da bu nedenle annesini ailesine karşı duyduğu sevginin dışına

çıkarır, ona karşı ilgi duymaktan vazgeçer, tümüyle babasına verir kendini, zaten babasına karşı öteden beri büyük bir yakınlık hissetmektedir.

Böyle bir çocuğun kafasında kadınların sert ve aşırı titiz oldukları, en iyisi kendileriyle zorunlu durumlar dışında düşüp kalkmamak gerektiği gibi bir düşüncenin uyanmasında yadırganacak taraf yoktur. Böylece adam giderek kadınlardan düpedüz yüz çevirmiş, onları duygu ve düşüncelerinden çıkarıp atmıştı. Ayrıca, korku durumlarında cinsellik içgüdüsü uyarılabilen insanlardan biriydi. Bu tip insanlar korku nevrozuna yakalandıkları ve korku da kendilerini cinsel bakımdan uyardığı için, adam sürekli olarak korku uyandıracak durumları arıyordu. Daha sonraları ise belki de kendi kendini cezalandırmalardan ve kendi kendine işkence etmelerden ya da bir çocuğa kötü davranıldığını seyretmekten, hatta kendi kendisini ya da bir başkasına hayalinde işkence edildiğini tasarlamaktan zevk duymaya başlamıştı. Yukarıda sözü edilen tipte biri olduğu için, gerçek ya da hayali işkence sahnelerine tanık olmaktan cinsel bir uyarılma ve doyum hissetmekteydi.

Adamın durumu yanlış bir davranışı talim etmenin sonucunu ortaya koymaktadır. Ama, hiçbir vakit çeşitli alışkanlıkları arasındaki ilişkiyi kavrayamamış, kavrasa bile bunu iş işten geçtikten sonra başarabilmiştir. Yirmi beş ya da otuz yaşına gelmiş bir insanı belli bir davranış konusunda eğitmek çok güçtür. Bunun için en uygun zaman çocukluk dönemidir.

Başka Faktörler

Ne var ki, çocuklukta durumu anne ve babayla olan ruhsal ilişkiler zorlaştırır. Sakıncalı cinsel eğitimin çocukla anne ve baba arasındaki ruhsal çatışmada adeta bir kaza, bir felaket gibi ortaya çıkışını görmek ilginç-

tir. Özellikle delikanlılık döneminde bulunan kavgacı bir çocuk, bazan cinselliğini anne ve babasını kızdırmak gibi belli bir amaç uğrunda kötüye kullanır. Oğlan ve kızların, anne ve babalarıyla bir tartışmadan hemen sonra karşıt cinsiyettekilerle cinsel ilişki kurdukları bilinmektedir. Çocukların bu yola başvurmalarının genel olarak nedeni, anne ve babalarından öç almaktır; özel olarak, anne ve babaların bu konudaki duyarlılıklarını anladıkları zaman da aynı yola başvurdukları görülür. Kavga arayan bir çocuk, hemen her vakit bu saldırı silâhına başvurur.

Bu tür bir davranış taktiğine karşı koyabilmenin tek çaresi, çocuğu kendi kendine karşı sorumlu kılmaya çalışarak, izleyeceği davranıştan yalnız anne ve babasının çıkarlarının zarar göreceği inancıyla daha fazla kendini avutmasının önüne geçmek, kendi çıkarlarına da bunun aynı şekilde zararı dokunacağını kafasına sokmaktadır.

Yaşam üslubunda yansıdığını gördüğümüz çocukluktaki çevre etkisinin yanı sıra bir ülkenin politik ve ekonomik koşulları da cinsel davranış üzerinde etkisini duyurur. İlgili koşullar, tek kişinin ancak güçlükle uzağında kalabileceği bir toplam üslubu oluşturur. Rus-Japon savaşından ve ilk Rus devriminin başarısızlığa uğrayarak halkı umutsuzluk ve tevekküle sürüklemesinden sonra saninizm diye bilinen geniş çapta bir cinsel akım doğup ortaya çıkmış, gerek erişkinler, gerek yeni yetişenler üzerinde aynı ölçüde çekici bir etki yapmıştı. Benzeri cinsel aşırılıklar, genellikle devrim dönemlerinde kendilerini açığa vurur. Savaş zamanlarında ise cinselliğe yönelişin özellikle güçlü nitelik taşıdığı, çünkü yaşamın ilgili dönemlerde insanların gözüne değersiz göründüğü kuşkusuz çok iyi bilinen bir gerçektir.

İşin garabeti dolayısıyla şunu da sırası gelmişken belirtelim ki, polis böyle bir yola dökülen cinselliğin kişiye psikolojik bir boşalım sağlayarak gerginlikleri gi-

derdiğinin bilincindedir. En azından Avrupa'da bir yerde bir cinayet işlendiği zaman, polis normal olarak her defasında fahişelerin kaldıkları evleri aramadan geçirerek, aranan katili ya da bir suçluyu çokluk bu gibi yerlerde ele geçirir; çünkü söz konusu kişiler giriştikleri eylemden sonra kendilerini aşırı zorlanmış hissederek, biraz rahatlamayı amaçlarlar. Kendi güçlerinden emin olmayı, ıskartaya çıkmış biri değil de, hâlâ güçlü biri sayılacaklarını kanıtlamak isterler.

Toplumsal Çözüm

Vaktiyle bir Fransız'ın söylediği gibi, insan açlık duymadığında yemek yiyebilen, susuzluk duymadığında su içebilen, her zaman cinsel birleşmede bulunabilen bir yaratıktır. Cinsel içgüdü ve aşırı doyum sağlanması, gerçekten de öbür isteklere aşırı doyum sağlanmasına uygun düşmektedir. Kuşkusuz, isteklerden birinin aşırı derecede doyurulması, bir konudaki ilginin normal ölçülerin üzerinde geliştirilmesi, yaşamın ahengiyle bağdaşmayan bir durumdur. Psikoloji dergileri, belli istek ve ilgilerini alabildiğine geliştirerek bir saplantı durumuna getiren insanların örnekleriyle doludur. Paraya her şeyden çok önem veren eli sıkı kişilerden söz açıldığını işitmeyenimiz yoktur. Beri yandan, öyle insanlar biliriz ki, temizliğe verdikleri önem bütün ölçülerin üstündedir. Yıkama ve yıkanma eylemini bütün öbür işlerin üzerine çıkarmışlardır, bazan bütün gün geceyarılarına dek bu işle uğraşırlar. Nihayet öyle insanlarla da karşılaşırız ki, yemek yemeye alabildiğine önem verirler. Bütün güzelim günü yemek yemekle geçirir, yiyeceklerden başka bir şeyle ilgilenmez, yemekten başka hiçbir konuda ağızlarını açmaya yanaşmazlar.

Cinselliğe aşırı yüklenişler de, tamamen adı geçen davranışlara benzer. Bunların tümü de, organizmanın çeşitli etkinlik alanları arasında bir dengesizliğe yol

açar; dolayısıyla, ilgili alanlar, ahengi bozarlar. Bunun kaçınılmaz sonucu da, tüm yaşam üslubunun yaşamın olumsuz tarafına kaymasıdır.

Cinsel içgüdünün gereği gibi eğitilmesinde, cinsel isteklerin, bütün bedensel etkinliklerimizin kendilerine gerekli dışavurumu sağlayabileceği olumlu bir amaca yöneltilmesi gerekir. Amaç doğru dürüst seçilebildi mi, ne cinsellik, ne de bir başka yaşamsal dışavurum, aşırılık tehlikesinin tehdidi altında bulunur.

Öte yandan bütün içgüdülerle ilgilerin denetim altına alınarak birbiriyle uyumlu duruma getirilmeleri gerekirse de, bunların tümüyle baskı altına alınması organizma için bir tehlike oluşturur. Aşırı bir perhiz durumunda yaşayan bir insanın nasıl gerek ruh, gerek bedensel beslenmesi bundan zarar görürse, cinsel alanda da tam bir perhiz durumu salık verilecek bir davranış değildir.

Bu sözü, normal bir yaşam üslubunda cinselliğin kendine uygun bir dışavurum sağlaması gerektiği biçiminde anlamalıyız. Bu demek değildir ki, yaşam üslubundaki dengesizliği ele veren nevrozları, cinselliğin dizginlerini serbest bırakarak yok edebiliriz. Günümüzde çok yaygın olan, libidonun nevrozların doğmasına yol açtığı görüşü kısaca doğru sayılamayacağı gibi, hatta nevrozlu insanların cinsel içgüdülerine doğru dürüst dışavurum sağlayamadığını söyleyebiliriz.

İkide bir öyle kimselere rastlıyoruz ki, cinsel içgüdülerine daha bir serbestçe ve denetimsiz dışavurum sağlamaları kendilerine öğütlenmiş, onlar da bu öğüde uyduklarından durumlarının eskisinden de kötüye gittiğini sineye çekmek zorunda kalmışlardır. İşin böyle bir sonuca varmasının nedeni, söz konusu kişilerin cinsel yaşamlarını sosyal bakımdan olumlu bir amaçla bağlantılı kılmayı ihmal etmeleridir; çünkü ancak böyle yapmaları nevrotik durumlarında bir değişme sağlayabilir.

Cinsel içgüdülerin dışavurumu, tek başına nevrozları iyileştirme gücünü gösteremez; çünkü nevroz dediğimiz şey, bir başka türlü söylemek istersek yaşam üslubunun bir hastalığıdır ve ancak gerekli yaşam üslubunu edindiğimiz zaman ortadan kaldırılabilir.

Bir bireysel psikolog için bunlar o kadar açık şeylerdir ki, mutlu bir evliliğin cinsel sorunları memnunluk verici biçimde çözüme kavuşturacak tek çıkar yol olduğunu bir kez daha belirtmekte asla duraksamaz. Kuşkusuz böyle bir çözüm nevrozlunun pek hoşlanacağı şey değildir; çünkü nevrozlular, her zaman korkak ve sosyal yaşama iyi hazırlanmamış kişilerdir. Aynı şekilde cinselliğe aşırı önem veren, poligamiden, arkadaş evliliğinden ve belli bir zaman için evlilikten söz açan kimseler, cinsellik sorununun sosyal çözümünden kaçarlar. Sosyal uyum sorununu erkek ve kadın çıkarlarının dengelenmesi ilkesinden yola koyularak çözümlemekten yoksun bulunur, dolayısıyla birtakım hayali çözüm önerilerine kaçıp sığınırlar. Ne var ki, en çetin yol, bazan en kısa yoldur.

13. SON SÖZ

Buraya kadar olan irdelemelerimizden sonuç çıkarmak zamanı gelmiş bulunuyor. Bireysel psikolojinin yöntemi, ki bunu hiç duraksamadan itiraf ediyoruz, yetersizlik sorunuyla başlayıp ilgili sorunla son bulmaktadır.

Yetersizlik, gördüğümüz gibi insan çabasının ve başarısının temelini oluşturmaktadır. Öte yandan, aşağılık duygusu ruhsal uyum bozukluğuyla ilgili tüm sorunların temelidir. Bireyin doğru dürüst bir üstünlük amacı saptayamaması durumunda, kendisinde bir aşağılık kompleksi oluşur ve oluşan kompleks kişide bir çözüm yolu aramak gereksinmesini uyandırır. Bir çözüm yolu ele geçirmek için duyulan bu gereksinme, bir üstünlük kompleksinde açığa vurur kendini; söz konusu kompleks de yaşamın olumsuz ve yararsız tarafında benimsenip düzmece bir başarıyla doyum sağlamayı vaadeden bir amaçtan başka bir şey değildir.

Ruhsal yaşamın dinamizmini de oluşturan budur. Daha somut bir deyişle, ruhsal işlevlerdeki hataların belli zamanlarda öbür zamanlardakinden daha zararlı bir etki gösterdiğini biliriz. Ayrıca, bildiğimiz bir şey daha vardır ki, o da yaşam üslubunun çocuklukta gelişen eğilim ve yönelimlerinde, yani dört, beş yaşlarında kurulan idealde kendini açığa vurduğudur. Dolayısıyla, ruhsal yaşamımıza gösterilecek bakımın bütün yükü, aslında çocukların gereği gibi eğitilmesi üzerinde bulunmaktadır.

Çocuk bakımına gelince, bu konuda en başta gelen amacın toplumsallık duygusunun geliştirilmesi sayılacağını, ilgili duygunun yardımıyla olumlu ve sağlıklı amaçların billurlaşıp ortaya çıkacakları gözlemlenmiştir. Çocuklar bir kez toplum düzenine uymaya alıştırıldı mı, pek geniş kapsamlı aşağılık duygusu gerekli yollara kanalize edilerek, bir aşağılık ya da üstünlük kompleksinin doğması önlenebilir.

Sosyal uyum, aşağılık duygusu sorununun öbür yüzüdür. Tek insan yetersiz ve güçsüz olduğundan, insanlar bir toplum içinde yaşar. Bu bakımdan, toplumsallık duygusu ve toplumsal işbirliği bireyin kurtuluş ve esenliğini oluşturur.

YAYINLARIMIZ

Roman, Öykü, Oyun Dizisi

AÇLIK K. Hamsun
İNSANLARIN DÜNYASI A.S. Exupery
ÖLÜM GEMİSİ B. Traven
İNSANLARI SEVECEKSİN
E.M. Remarque
KANDİD YADA İYİMSERLİK ÜZERİNE
Votaire
BİR POLİTİKACININ PORTRESİ
Stefan Zweig
BEN ANNEMİ SEVİYORUM W. Saroyan
ACIMAK Ztefan Zweig
BİR DEHANIN ROMANI Server Tanilli
PETROL Upton Sinclair
AT Ali Özgentürk
DURUŞMA Franz Kafka

İnceleme, Deneme Dizisi

DEVLET ve DEMOKRASİ Server Tanilli
YÜZYILLARIN GERÇEĞİ ve MİRASI
1. Cilt Server Tanilli
YÜZYILLARIN GERÇEĞİ ve MİRASI
2. Cilt Server Tanilli
YÜZYILLARIN GERÇEĞİ ve MİRASI
3. Cilt Server Tanilli
YÜZYILLARIN GERÇEĞİ ve MİRASI
4. Cilt Server Tanilli

BATI FELSEFESİ TARİHİ B. Russell
DİN İLE BİLİM B. Russell
CİNSİYET ÜZERİNE Freud
SEVME SANATI E. Fromm
PSİKANALİZ ÜZERİNE Freud
VAROLUŞÇULUK J. P. Saıtre
DENEMELER A. Camus
FELSEFENİN İLKELERİ Descartes
ECCE HOMO F. Nietzsche
YERYÜZÜ CENNETLERİNİ KURMAK N. Bezel
YERYÜZÜ CENNETLERİNİN SONU N. Bezel
ONÜÇÜNCÜ KABİLE A. Koestler
TÜRK HALK HAREKETLERİ ve DEVRİMLERİ Çetin Yetkin
BUGÜNÜN DİLİYLE HAYYAM A. Kadir
İLK TOPLUMLARIN DEĞİŞİMİ Serol Teber
EDEBİYAT ÜSTÜNE SÖYLEŞİLER Alain
CİNSEL ATLAS Ervin J. Haeberle
AŞKA ÇAĞRI Tagore
ROMAN KURAMI G. Lukacs
PİR SULTAN Asım Bezirci
PROBLEM ÇOCUKLAR ve TEDAVİ Sula Wolff
YAŞAMIM VE PSİKANALİZ Freud
KADIN SORUNU Necla Arat
TARİH ÜZERİNE F. Nietzche
FELSEFE NEDİR K. Jaspers
İNSAN HAKLARINA UZANMAK Güney Dinç
KÜLTÜR ve İLETİŞİM Emre Kongar

ETİK ve ESTETİK DEĞERLER Necla Arat
TEOZOFİ R. Steiner
GÜVENSİZLİK ÜÇGENİ Güney Dinç
DERDİM YETER SAKİN OL
Işıl Özgentürk
BRİÇ Goren
İZAFİYET TEORİSİ A. Einstein
PRATİK USUN ELEŞTİRİSİ İ.M. Kant
DAVRANIŞLARIMIZIN KÖKENİ S. Teber
HALKIN EKMEĞİ B. Brecht
NASIL BİR DEMOKRASİ İSTİYORUZ?
Server Tanilli
DÜNYAYI DEĞİŞTİREN ON YIL Server Tanilli

Adler, Viyana'da doğdu (1870 - 1939). Tıp öğrenimi gördü ve doğduğu kentte uzun yıllar hekimlik yaptı. 1902 yılında Freud'un çağrısına uyarak,, onunla birlikte çalışmaya başladı. Daha sonraları kendi bireysel psikoloji ekolünü kurdu.

Bu kitapta bireysel psikolojinin temel ilkeleri açık seçik dile getiriliyor. Kitapta ayrıca, yaşam amacı, aşağılık kompleksi, üstünlük eğilimi, yaşam üslubu gibi Adler psikolojisinin temel kavramları somut örneklere dayanılarak açıklanmakta, çocukların okul eğitimi, evlilik ve özgürlük, toplumsal koşullardan kaynaklanan erkek ve kadın farklılığı gibi sorunlar ele alınıp incelenmektedir.

YEDİNCİ BASKI

ISBN 975-468-016-7

